

KA KITAB KHASI KABA HYNRIEW

(*Approved Text Book for Class VI*)

KA KITAB KHASI KABA HYNRIEW

(Approved Text Book for Class VI)

DA

KA PISIMON JAID DKHAR.

Ka Edition Ba-lai
(Ba La Pynthymmai)

SHILLONG:
BA PYNMIH NA RI KHASI PRESS.

1971

Ka edition ba nyngkong—1955—1000 copies.

Ka edition ba-ar ... ... 1963—1000 copies.

Ka edition ba-lai ... ... 1971—1000 copies.

CONTENTS

Ka jingpynbeit ia ki jingbakla shon

Ha ka sla	*Ym dei*	*Dei*
3	kren:kai	kren-kai
,,	"Ka ktien;	"Ka ktien!
5	slam kumba	slam kumba bam soh-myndong bad sngew-kthang jlang kumba
9	ha k	ha ki
,,	don laboratory	don ki laboratory
11	thaw	thew
13	Bilat.	Bilat?
,,	agadish	Jagadish
,,	pyrthe	pyrthei
17	than ho,"	than ho."
21	num lah	nym lah
22	'niuh-khlieh	'ñiuh-khlieh
33	ki lyngdoh	ki jaid lyngdoh
,,	kiba ar	Kiba ar
36	ha iing	ha ïing
42	U iaw r	U iawer
51	G ndhi	Gandhi
59	jong u "Wallam	jong u, "Wallam
60	Ganga Kaba	Ganga kaba
64	Jingthiah.	Jingthiah,
81	Stevpenson	Stephenson
82	,,	,,
,,	,	,,
83	,,	,,
84	dap,	dap
,	par	par,

Ha ka sla	*Ym dei*	*Dei*
84	Stevpenson	Stephenson
,,	,,	,,
,,	,,	,,
85	,,	,,
,,	,,	,,
,,	,,	,,
,	,,	,,
90	,,	,,
93	,,	,,
96	khnang ba:—	khnang.—
97	"Dei hangno	Dei hangne
102	u iaid	u iap
105	jong jang	jang jang
107	"to leh	"To leh
114	tamh a	tam ha
117	briew u ynda	briew u stad ynda
122	1890 1902	1890 bad 1902
124	rhem	shem
,,	jingstad	jingsted
,,	her kumba	her kumta
125	Scientits	Scientist
126	lait lut	lwit lut
,,	Nangta ia	Nangta sa
127	da ka Satellite	da u Satellite
141	kata nga jaw ummat	kumta nga jaw ummat
147	Ko pa,	"Ko pa,

JINGKHIAR BAN SHARAI LA KA RI

1. To kynmaw kyndit ho!
Para khun ka Ri,
To peit ngor kyndiang ho,
Mynmiet bad mynsngi.
To phira sharai ho—la ka jong ka Ri,
La im la iap ruh ho—wei kum la ka deiti.

2. Te haei kumne sha !
Shong lyngngeit ma ngi ;
Sha ngi sngew la biang ma,
Ban shu sngap mynthi ?
To phira sharai ho—la ka jong ka Ri,
La im la iap ruh ho—wei kum la ka deiti.

3. Ko kur ko kha kumno,
Phi iohi mynta ;
Sha ka hok ka biang mo,
Kong, pun, khun, pyrsa ?
To phira sharai ho—la ka jong ka Ri,
La im la iap ruh ho—wei kum la ka deiti.

4. Wat ju man iathan ho,
Ban tang lah poi Blei :
To ia sneng iaid beit ho,
Shynrang bad kynthei.
To phira sharai ho—la ka jong ka Ri,
La im la iap ruh ho—wei kum la ka deiti.

5. A synran synriah ho.
Ko Thawlang Ïawbei ;
A kyrkhu kyrdoh ho,
Trai kynrad Marwei,
To phira sharai ho—la ka jong ka Ri.
La im la iap ruh ho—wei kum la ka deiti.

———

Jingkylli.

1. Thoh na ka jingkynmaw ia ki san dkhot na ka lynnong, "Ka Jingkhiar Ban Sharai La Ka Ri."

2. Batai ia kane harum :—
Te haei kumne sha!
Shong lyngngeit ma ngi;
Sha ngi sngew la biang ma,
Ban shu sngap mynthi?

3. Ai ia ki ktien kynnoh jong kine harum :—kynmaw, mynmiet, phira, la im, kur, synran. Thawlang, kyrkhu.

4. Batai ia kine ki ktien harum :—jingkhiar, peit ngor kyndiang, deiti, kong, pun, iathan, Thawlang Ïawbei.

5. Thaw sentence ia kine ki ktien harum:—peit ngor, kyndiang, lyngngeit, mynthi, sneng.

6. Thoh ha la ki jong ki ktien bad ai ia ka jingmut jong u nongthoh ha kane ka Lynnong.

SHAPHANG KA JINGTHIANG.

La don hyndai, ha ka nongbah Delhi u Patsha uba khraw eh ha kane ka ri India, u Akbar Patsha. U myntri rangbah jong u, u kyrteng u Birbol, u shong ha kata hi kajuh ka shnong.

Man ka sngi u Patsha u ju lum Dorbar bad ki myntri ki korbari kiba synshar ia ka hima bad barabor u shah shkor ia ki khubor bad ai hukum ia kiei kiei da lade hi.

Tad u la dep kam dep duk, u Patsha u ju ia shong-kai bad u ia kren:kai ia kane ia katai. Ha kawei ka sngi u Patsha u la kylli ha la ki myntri kumne: "Hato dei kaei ha ka pyrthei kaba thiang tam eh na kiei kiei baroh ?"

Man u rangbah uba ia shong hangta, don uba ong ka ngap, don uba ong ka shini, don uba ong ka mithai bad don kiwei de kiba ong da kiba bun jaid eh kiba syriem kum kita; hynrei u Birbor u la ong, "Ka ktien, tam na kane ym don ei ei shuh ha kane ka pyrthei." Hangta ki la ia rkhie baroh haw, ki ong, "Ka ktien ; ka don jingmad aiu sha ?"

U Birbor u la shu sngap noh jar ha kata, ba ki leh kumba rkhie beiñ ia ka jingiathuh jong

u. Kim tip ka thew haduh katno kata kaba u ong.

Nadien kata ynda la dap ar taïew, haba ki la ia klet bha ia kata kaba kylli u patsha, u Birbol u la khot ia u Patsha, bad ia kita ki myntri jong u baroh ban wan bamja sha ïing jong u. U la khreh u la khrum ki jingbam kiba bha tam eh katba lah hi bad ki jingshong ruh u la siang da ki khet ki bishna katba don hi la ka bor ban pynsngewbha sngewsuk ia u Patsha bad ia ki myntri jong u.

Katba ki dang ia bamja ki ia kren sngewbha sngewmiat laiphew jaid. Ki ialehkai da ki kot bad don ki jingtem jingrwai ba sngewthiang ngai ngai hin hin kumba tuid ka um ha pyntha ri ba jem, ba ia ryngkat ki jingsyiang bad ki jingjur ruh.

Ha kata ka por u Patsha bad baroh ki lok jong u kim tip shuh haduh katno dei ban iaroh ia u Birbol ba u long uba bha uba sbun, u la ai ka jingbam bad ka jingkhreh ba u Patsha hi ruh um lah ban pyntam shuh.

Tad ki la lah ma la lah bamja bam-jhur u Birbol u la phet noh shapoh ïing, um wan mih shuh. U Patsha bad ki myntri jong u ki la ia sangeh dheng, kim tip na ka daw aïu ba u la leh kumta. Ki phah khubor sha u ki ong ba ki kwah ban leit noh bad ba un wan mih.

Haba leit shem u shakri jong u, u Birbol u pynphai ktien ha uta u shakri khlem da wan mih hi da lade, u ong, "To ong ia ki, la ki leit ki shong te nga donkam aiu pat. Ki la lah ioh ka bam ka dih kaba bang kaba thiang katba ki mon hi, lada ki dang thngan kim pat dap ngan da phah ai shuh."

Hangta u Patsha bad ki myntri jong u baroh katba don, kiba leit ia bamja, tang shu iohsngew ia kata ka ktien ki la sngewjew slam kumba bam sohlyngshang. Ki buhnud sia ia kata ka ktien ba pynphai u Birbol da la u shakri.

U Patsha bad ki myntri da ka jingbitar ki mih kynsan buk na ïng u Birbol, ki ia leit noh sha la ïing la ïing. Lashai mynstep ynda long Dorbar, u Birbol um leit mih satia ha Dorbar. U patsha u la phah khot ba un wan hajir shisyndon khlem da sangeh, ban wan jubab na ka daw aïu um wan ha Dorbar bad balei u la kren pynjah burom ia u Patsha bad ia ki myntri jong u baroh kiba leit bam jingbam hynnin ha ïing jong u.

U Birbol u la leit kumta kumta hi ha ka Dorbar u Patsha. U Patsha da ka jingbitar u la saw bha ki khmat war sawtried u ong, "Ko Birbol me long u myntri rangbah jong nga, tangba me la pynjah burom ia nga bad ia ki myntri jong nga baroh hynnin ka sngi da kaba me kren khlem burom haba ngin sa mih noh bad ba men wan mih shuh. Pyni ka daw kaba biang lada men

lah te ka mynsiem jong me kan jah shisyndon ha kane mynta".

U Birbol da kaba nguh ngon u ong artad, "Trai kynrad, ia ka hukum jong phi nga kyntiew halor ka khlieh jong nga, hynrei ka nia seh long ka kong, u ryndang u hap hadien. Wei haba la pat ka nia ka spah bad ka jingim ka khun jongno? Trai kynrad, to kynmaw la ka jingkylli mynhakato ka sngi, ba phi ong ba dei kaei kaba thiang tam eh ha kane ka pyrthei. Nga la ong 'Ka Ktien', ha pyrthei nalor jong ka ym don ka ban thiang tam shuh. Kynrad, ma phi hi bad kine baroh ki kyrtong kyrleh jong phi phi la ia rkhie beiñ pynban ia nga. Te hynnin nga la ai kaba bang kaba thiang katba nga don ha la i bor barit haduh ba phin da la ia sngewhun jai. Hynrei tang ka ktien jong nga mo ha kaba khadduh ka la pynjew ka la pynkthang ia phi u trai kynrad bad ia ki long myntri baroh? Mynta sa a jingbyrngem byriat khrai khlieh ruh ia nga. Hawto mynta da bishar bha ba ka dei ne em kaba ong mynhakato, ba ka long ka ktien kaba thiang tam eh."

Hangta u Patsha u la phuh samrkhie muiñ. U ieng joit na ka khet. U shim ia u Birbol u lapiam khop bad ka ong artad. "Ko khun jong nga, ka ktien jong phi ka la dei, wat sngewsih ia ka jingbitar jong nga naba ngam tip mynshuwa ia ka tynrai ka jingmut jong phi ba phi mut aïu. Mynta nga la sngewthuh, phi to sngewbha sngewmiat noh kumba ju long." Hangta baroh ki para myntri ruh ki la ia nguh ia dem ia u.

Jingkylli.

1. *Thoh lyngkot ha la ki jong ki ktien ia ka jingiathuhkhana, "Shaphang Ka Jingthiang"*

2. *Ai ia ki ktien kynnoh jong kine harum:— myntri, sngew, dep kam, shongkai, kane, khreh, khet, pynsngewbha, sngewbha, ka bam, bang, kyrtong, pynjew, jingbyrngem.*

3. *Batai ia kine harum kat kum na ki lynnong ha phi pule:* —

(*i*) *Hato dei kaei ha ka pyrthei kaba thiang tam eh na kiei kiei baroh?* (1955, 1959)

(*ii*) *"Trai kynrad ia ka hukum jong phi nga kyntiew halor ka khlieh jong nga, hynrei ka nia seh long ka kong, u ryndang u hap hadien"*

4. *Thaw sentence bad batai ia kine ki ktien harum:—Syriem, rkhie haw, jar, rkhie bein, kimtip ka thew, sngew thiang, ngai ngai, hin hin, sangeh dheng, sngewjew slam, sngew kthang jlang, buhmud sia, kynsan buk, sawtried, nguh ngon, sngewhun-jai, samrkhie muiñ, iengjoit, iapiam khop.*

...———

U JAGADISH CHANDRA BOSE

U Jagadish Chandra Bose u dei uwei na ki riewstad jong ka ri India ba pawnam ha ka pyrthei. Ia u la kha ha Vikrampore, ha East Bengal ha ka 30 tarik u November, 1858.

Kiba ha ïing jong u ki dei kiba don ba kot bad ki riewdonburom surom suda. Hynrei wat la ki don pisa ia u Jagadish Bose, ha ka por ba u dang khynnah, kim shym phah sha ki skul kiba leit ki khun baheh bahain. Ki phah ha i skul rit iba don hangta ha i nongrit iba ki shong, khnang ba un nang pule bha ia la ka jong ka ktien bad ia ka Sanskrit. Kane hadien ka long kaei kaei kaba pynsngewtynnad bad myntoi shibun ia u Jagadish Bose. Da kaba u nang bha ia la ka jong ka ktien bad ka Sanskrit u lah ban pule ia ki kot ba pawnam jong ka ri India bad ban tip bha ia ka jingstad kaba don ha la ka jong ka ri.

Kawei de ka jingmyntoi ba u Jagadish Bose u ioh ha i skul nongkyndong jong u ka long ba u ioh ban ialang lok bad ki khynnah nongkyndong kiba shong hangto. Ki kmie ki kpa jong kine ki khynnah ki long kiba trei sha lum sha wah sha khlaw sha btap, bun de na ki dei ki nongtongdohkha. Kita ki khynnah ki shait leit bud ia ki kpa jong ki barabor shaba ki leit trei. Ha skul ki iathuh-

khana ia u Jagadish Bose ia ki dohkha ba itynnad bad ki dieng ki siej kiba phylla ba ki iohi ha ki wah bad ki khlaw. U Jagadish Bose u sngewtynnad bha ia ki jingiathuhkhana jong ki bad katba u nang rangbah u nangkwah ban tip shuh shuh shaphang ki jingkylla kiba don ha ka mariang.

Ynda u la dep pule ha ki skul kiba don hapoh shnong, u Jagadish Bose u leit shi por ha kawei ka skul phareng. U pass ia ka B.A, na St.Xavier's ha Calcutta bad tang shu pass u leit sha Bilat ban pule Science.

Ha Bilat u 'Jagadish Bose u ia kynduh bad bun ki riewstad. Ha ka pule dangle ruh u la nangroi nangroi namar ha k skul bah kiba shato ki don laboratory kiba bha ba bha bad kane ka iarap shibun ia u haba u kwah ban wad jingtip bad sngewthuh ia ki science ba u pule.

Ha ka snem 1884 u pass ia ka B. A. na Cambridge University bad ia ka B.Sc na London University. U wan noh sha India bad trei kum u professor ha Presidency College, Calcutta.

Ha kane ka kam u Jagadish Bose um don jingsngewtynnad khyndiat ruh ha kaba nyngkong. Ia u ki ai ka tulop kaba poh bha. Ka College kam don laboratory bad kumta u hap ban leh ia kiei kiei kiba u donkam ha i laborotory iba u shna hi. Shiphew snem hadien ka College ka sa pynlut pisa ha ka ban shna iwei i laboratory iba rit, kane ka long ka jingkyrkhu kaba khraw ia u Jagadish Bose.

Ha kaba sdang jong ka snem 1895, kata tang shu dep shna ia ka laboratory ha College, u sdang ban wad jingtip kaba kham janai shaphang ki Science ba u hikai. Tang ha u May jong kata ka snem u la lah ban phah bun ia ki jingshem jong u sha ki kot khubor. Ki jingthoh jong u ki la pynkyndit ia bun ki riewstad jong ka pyrthei bad ki la lyngngoh ia ki jingshem ha phylla jong u. Ka Royal Society kaba ha London ka phah pisa sha u khnang ba un wad jingtip shuh shuh. Ar snem hadien ka Sorkar jong ka Bengal ruh ka ai jingiarap ia u.

U pynlut ar snem ha kaba wad jingstad. Hadien u phah ia ka jingthoh jong u sha Royal Society. Baroh ki dkhot jong katei ka jingialang ki mynjur ba ki jingshem jong u ki long kiba dei suda bad kiba myntoi shibun. Ka London University ka ai ha u ia ka nam D. Sc.

Kawei ka jingshitom ba u Jagadish Bose u shem ha la ka jong ka ri ka long ba ym don ki tiar ki tar kiba biang ba un pyndonkam, u hap ban shna da lade ia kine baroh bad kumta bun na ka por jong u ka shu lehnohei ha ka shna tiar. U kwah barabor ban leit sha Europe namar hangta don lut ki tiar ki tar kiba u donkam bad ban ia kynduh bad ki riewstad kiba don shata.

Hadien u ioh lad, Ka Sorkar India ka phah ia u sha Europe khnang ban leit khmih ia ka jingroi jong ka Science sha ri sepngi. U leit nyngkong ha England bad u ia kynduh bad bun

ki briew kiba la tip lypa ia ki jingtrei jong u. Haba u dang mih na India u mut ban leit wad jingstad hynrei ynda poi sha England ki phah ia u ban batai ia ki jing phylla kiba u shem.

Na England u leit sa sha France, Germany bad America. Kat shaba u leit ki briew ki ia sop tylli ia u ban sngap ia ki jinghikai jong u Ynda u wan pat sha India ruh u ïaid man ki University bad batai ia ki jingshem ba phylla jong u. U ong bad pyni ha baroh kiba leit sngap ia u ba ym don jingiapher ei ei hapdeng ka mynsiem briew bad ka mynsiem jong ki jingthung jingtep. Ki jingthung jingtep ruh ki thiah bad shong thait kumba leh hi ki briew bad ki mrad. Ka por thiah jong ki jingthung ka dei naduh shiteng sngi haduh phra baje mynstep. Ki don ka jingsngew ia ka pang ka shitom kum ma ngi hi ki briew. Haba ka Electric ka ring ia u jingthung, u long hi kumba long u briew haba u shah ring ha ka electric. U khynñiuh shuwa bad suki suki u sa iap. Haba u batai ia kine kiei kiei u Dr. Bose u da pyni ha ki tiar thaw kiba u shna hi ha India. Kine ki kor ki long kiba u la shna ni bad janai haduh katta katta. Ki lah ban kdew ia i khyllip mat iba lyngkot katno katno ruh bad ia i jing-khih i ba tang throt. Bun na kine ki tiar kiba u shna ma u ki pyndonkam mynta ha bun ki ri jong ka pyrthei.

Ynda u dap sanphew hynñiew snem ka rta u Jagadish Bose u sangeh noh na ka kam hikai bad shna ha Calcutta ia ka Bose Research Insti-

tute. Ki khynnah kiba leit ha kane ka Institute ki wan na kylleng ki jaka, ym dei tang na India hynrei na ka pyrthei baroh kawei. Ki jinghikai pat ba ki ioh ruh ki long na baroh ki riewstad kiba kwah bad sngewbha ban ai jinghikai. U Jagadish Bose u wan sha Shillong ha ka 13 tarik u October, 1912 bad u sah hangne haduh ka 30 tarik October, 1912.

U iap ha u November 1937. Ka khubor ba khadduh ba u phah sha ka pyrthei baroh kawei ka long ha ka sngi ba u dap hynñiewphew snem ka rta. U ong, "To ki jaid bynriew jong ka pyrthei kin ia tylli lang kawei ha kaba wad ia ka jingstad".

Jingkylli.

1 *Thoh katba phi tip shaphang u Jagadish Bose* (1957, 1955.)

2. (*a*) *U Dr. Jagadish Bose u dei uei ?*

(*b*) *Ha ka snem aiu bad haei la kha ia u ? Haei u leit skul ?*

c) *Kiei ki jingmyntoi kiba kongsan ba u Jagadish Bose u ioh ha ka por shong skul ?*

(*d*) *Ai katba phi tip shaphang ka jingshong skul jong u ha Bilat.*

(e) *Aiu u la trei hadien ka jingwan phai jong u na Bilat,*

(f) *Kiei ki jingeh ba u Jagadish Bose u shem ha la ka ri haba u wad ia ka jingroi jong ka Science ?*

(g) *Kaei ka jingshem ba phylla jong u ba ki briew ha kylleng ka pyrthei ki sop tylli ia u bad sngap ia ka jinghikai jong u.*

(h) *Mynno u Jagadish Bose u wan sha Shillong.*

(i) *Mynno u Jagadish Chandra Bose u la iap bad kaei ka khubor ba khudduh ba u phah sha ka pyrthei baroh kawei.*

3. *Jubab ia kine harum :—*

(a) *Kumno u Jagadish Bose u pyni ba ym don jingiapher ei ei hapdeng ka mynsiem briew bad ka mynsiem jong ki jingthung jingtep ?* (1962)

4. *Pyndap ia ki jaka ba lait : –*

La kha ia u Jagadish Chandra Bose ha ka shnong——— ha ka snem— –

5. *Ai ia ki ktien kynnoh jong kine ki ktien harum : -*

burom. ba heh, khlaw, dieng, tiar, jingthung, briew, pang.

6. *Batai ia kane harum kat kum na ka kot jong phi :—*

"To ki jaid bynriew jong ka pyrthei kin ia tylli lang kawei ha kaba wad ia ka jingstad"

KA JINGSLIANG UBA DON PYRKHAT

"HIGHER, HIGHER, WILL WE CLIMB"
By James Montgomery,

1. Shaneng, shaneng, ngin nangkiew,
   Ia ki kyrdon burom,
   Ba ngin sah iathuhkhana,
   Ha la ka ri junom
   Suk haba ka ri kan khot,
   Uba jop ne uba tlot?
   Shaneng, shaneng, ngin nangkiew,
   Ia ki kyrdon burom.

2. Jylliew, jylliew, ngin nangtih,
   Ha ki par ka jingnang ;
   Jingdap pyrthei bad jingstad,
   Ngin ioh na skul b'la lang ;
   Tih mawlynnai ba kham kor,
   Ban ia ki jingdeng kordor,
   Jylliew, jylliew, ngin nangtih,
   Ha ki par ka jingnang.

3. Shaphrang, shaphrang, ngin nang beh,
   Ha ka lynti ka kam,
   Ka hok long jingsuk shisha,
   Jingbha long bhabriew tam ;
   Mynsiem ki long ba na neng,
   Pyrthei to ngin pynlong bneng,
   Shaphrang, shaphrang, ngin nang beh,
   Ha ka lynti ka kam.

La kylla Khasi da u Hajom Kissor Singh.

Jingkylli.

(1) *Thoh na ka jingkynmaw ia ki lai dkhot na ka lynnong, "Ka jingsliang uba don pyrkhat"*.(1956, 1958, 1959).

(2) *Batai ia kane harum :—*

(*a*) *"Tih mawlynnai ba kham kor*
Ban ia ki jingdeng kordor". (1955.)

(*b*) *Ka hok long jingsuk shisha*
Jingbha long bhabriew tam. (1961.)

(*c*) *Mynsiem ki long ba naneng*
Pyrthei to ngin pynlong bneng. (1956,1962.)

--- ---

U 'TIEW KULAB BAD U 'TIEW DALIA

Don arngut shi para u Rong bad ka Bih. Kine baroh arngut shi para, ki la ia leit ïaid kai ha kper syntiew Government House.

Ka Bih ka ong: Ko Bah, nga itynnad eh ia kine ki 'tiew kulab, ngan kheit ki mai mo?

U Rong u ong: Nga te nga itynnad eh ki 'tiew Dalia phi hep, ba ki long bha syng-un syng-un bad ki long laiphew jaid ki rong.

Ong ka Bih: Haoid shisha itynnad, hynrei um iewbih ei ei ruh pher pher tang ka rong suda. La kumta ruh ba kin da ia ai te ngin ia kheit. To khie seh ia pan.

Ong u Rong: Ynda leit ia pan nano? Ban shu kheit hi ne te ei ban iohi eh ia uwei ar?

Ong ka Bih: Em phi Bah, nga te ngam shlan. Yn nai, ba kin iohi tiak kin wan knieh bad ka shoh artad, hangta kan long katno ka jingsngew-sih bad lehraiñ.

Ong u Rong; Shisha phi, ban kumta te ngin da ia pan na u mali.

Kumta kumta wan poi u mali ki ia pan, u ong, "To khie ia kheit katto katne, wat ia kheit than ho," Hangta u Rong u leit kheit da ki 'tiew Dalia, ka Bih ka leit kheit da ki 'tiew Kulab ba iewbih bha eh.

Tad ki mih ban wan noh sha la ïing, artad ka lynti kat kiba ia shem, ia uba rah 'tiew Dalia ki shu peit liep kim kren ei ei. Hynrei ia ka Bih tad ki khmih la suh sak bad ka iewbih artad. Ki bat ki khmih shaiñ bad ki da iew artad huiñ shi huiñ. Ki iaroh ki ong, "Waw, ka khynnah ka ioh naei kum kine ki 'tiew Kulab, ha ka ibha bha bad 'iewbih thiang artad."

Ynda ki wan poi ha ïing, ka kmie la dang ka iohi ka ong, "Waw ko khun kynrad! phi la wan tuh naei kumne, la iap!".

Kita ki khynnah ki ong, "Em phi mei, ngi ia leit kai ha kper Government House, ngi ia pan na u mali."

Ka kmie ka shim ñiat ia ki 'tiew Kulab da ka kamon na ka khun kynthei, ka iew ha khmut. Ia ki 'tiew Dalia ka shim da ka kadiang na u khun shynrang, ka buh bhak ha tbian.

Ong ka Bih: Em mei, myntan ha lynti ki briew ki da bat ia nga ba ki khmih ia kine ki syntiew bad ki da iew artad.

Ong u Rong: Haw, la ia ki jong nga te kim khmih mo ki briew? Nga i ki ia peit du liep shi liep.

Ong ka Bih: Haoid, ki khmih ia ki jong phi tang shi khmat ar khmat, tang ka ktien ruh kim kylli.

Ka kmie ka kem ktien: Shisha ko khun phi baroh arngut to sngap ia kaba ju ong ki tymmen ki san:—

1. Lada phi bha briew makna te donkam aïu, ha ba'm don ka jingstad?

2. Lada phi sniew dur te kan pher aïu, tam tang ka jingstad?

3. Ka jingstad ka pynbha briew

4. Ka jingbieit ka pynsniew briew.

"Phim i khun ia u 'tiew Dalia la u long ka dur bad ka rong itynnad ruh ba ym don jingiewbih ki briew kim ñiewkor satia ; kum ia u briew keiñ, la u bha briew makna te ei ban kylli. Ia u 'tiew Kulab pat ba u don ka jingiewbih long kum u briew bastad. Kat kiba ia shem khlem da ia kren, khlem da kylli bniah, kumba ong—phi la pule katno, ha ka skul aïu bad hangno phi la ioh hikai—kim suk.

Kumta dei ka jingstad kaba kor eh. Phi baroh ar ngut ruh khun, to ïai minot bha. Tad phi stad bha ki briew kin ñiewkor kumba ñiew ia u 'tiew Kulab."

———

Jingkylli.

1. *Thoh ha la ki jong ki ktien ia ka jingiathuhkhana shaphang u 'Tiew-Kulab bad 'Tiew Dalia:—*

2. *Batai ia kine ki ktien harum kat kum na ka kot jong phi:—*

(*a*) *Lada phi bha-briew makna te donkam aïu ha ba'm don ka jingstad.*
(*b*) *Kumta dei ka jingstad kaba kor eh.*

3. *Batai bad thaw sentence ia kine ki ktien harum :—*

Syngun-syngun, pher-pher, shlan, tiak, peit liep, suh sak, khmih shaiñ, shim ñiat, buh bhak, liep-shi-liep, shi khmat ar khmat, makna.

———

KI JAIN RUSOM

Naduh hyndai hynthai ki Khasi ki ju tip ia ki jaiñ rusom. Man ka ïing ka don ki jaiñ muka ryndia kiba ki kheiñ kordor eh ki tymmen. Ha ki por mynshuwa ki shait kup shait sem tang da kitei ki jaid jaiñ. Nalor ki muka ryndia don de sa ki jaiñ khor jaiñ khriam ba ki sei ha ki lat ki tied, ki shad ki kmen. Kine ki jaiñ ki long kiba itynnad bha. Ki don ka rong kaba itynnad ka bym ju khuid wat la phi sait katno katno. Ia ki par jong ki ki thaiñ dur ha ki rukom ba itynnad bha, teng teng ki pynthoh da ki hati da ki khla bad teng teng pat da ki sim ki syntiew. Kine kim ju bam khñiang bad haba rah ia ki ki thaba. Lada phi kylli nangno ioh ne thied ia kine ki jaiñ, bun na ki tymmen Khasi kim lah ban iathuh ia phi. Mynta phin shem ba kiba paka ki don tang khyndiat eh ha ka ri Khasi baroh kawei. Ki shispah snem kiba mynshuwa ki dei kiba la pynjah noh ia kine ki jaiñ ha ri Khasi.

Balei ia ki jaiñ rusom la ju kheiñ kordor ha ka pyrthei baroh kawei? Kane ka leit long namar ia ki jaiñ rusom la thaiñ na u ksai uba kham pher. Ia une u ksai ki ring na ki khñiang bad ia kine ki khñiang donkam ban da ri bad da bsa da btiah. Ia ka rukom ring ksai rusom ha ki por hyndai la tip tang ha China. Ia kane ka

jingtip, ka China da ki spah snem ka set ha lade bad ka pyrthei baroh kawei ka ioh jaiñ rusom tang na ka.

Ka ri China ka don ka khana kaba sngewtynnad shaphang kumno ba ki shem nynkong ia u khñiang pynmih 'sai rusom. Kumba saw hajar san spah snem mynshuwa la don kawei ka syiem jong ka ri China kaba kyrteng ka Si-Ling-Shi. La ong ba shisien ha kawei ka sngi, katba ka dang shong-kai ha ka kper jong ka kaba don shibun ki dieng-sohlangdkhur, hangta ka la iohi uwei u khñiang. Ka ïai peit shano u leit bad aiu u leh. Katba ka dang peit kumta ka shem u pynmih u ksai na ka khlieh jong u bad kyllaiñ sawdong sawdong ia la ka met. Hadien ia ka met jong u baroh kawei la sop da i sop iba ni bad jem hin hin. "Tang da iwei i ksai u thaiñ ia ine i sop ba itynnad." ka ong. "Lada nga lah ban law ia ine i ksai nga lah ban thaiñ ka jaiñ kaba itynnad tam. Balei ngan num lah? Donkam ba ngan shu pynlut por ban trei minot khyndiat,"

Ka la pan na u Patsha kawei ka kper dieng sohlangdkhur kaba bha. Hangta ka trei bad miet bad sngi. Ka lum ia ki pylleng khñiang bad haba kine ki la sdang long khñiang da lade hi ka ai ia ki sla jem ba kin bam. Kine hadien katto katne ki heh bad ki sdang ban thaiñ sop ia lade.

Ha kawei ka sngi kata ka Syiem ka la lah ban pynlang shibun bha ki ksai rusom. Da kita ki thaiñ ka jaiñ kaba itynnad, ka jingitynnad

jong ka, ka palat liam ban ia kiwei pat ki jaiñ kiba la don mynshuwa. Ia kata ka jaiñ haduh mynta ki khot "Si" ha China, "Silk" ha ki ri kiba kren English bad "Rusom" ha India.

Ha ka por ba u Alexander u wan hiar thma sha ri India lyngba ka Asia u ioh khyndiat u 'sai rusom bad leit rah sha Europe. Dei ha kane ka por ba ka Europe ka iohi sai 'ruson nyngkong. Ban shna pat kumno ia uta u 'sai rusom kim man lap satia.

Ka ri Japan ka ioh nyngkong ia ka jingstad ban shna 'sai rusom, da kaba ka leit tuh sawngut ki kynthei na ka kper shna sai 'rusom na China. Ha kajuh hi ka por ka ri India ruh ka la tip ban thaiñ jaiñ rusom. Ia ka pat la hikai da kawei ka khun syiem China kaba shongkurim ia uwei u khun syiem ka ri India. Kane ka syiem ka rah ia ki pylleng khñiang da kaba shu bsiap ha u 'niuh-khlieh jong ka bad tang shu poi ha India ka hikai ia ki briew kumno ban thaiñ jaiñ rusom.

Ha Europe ki pylleng khñiang kiba nyngkong eh ki leit poi ha Constantinople ha ka por ba dang long patsha u Justinian. Kata la kumba ar hajar snem mynshuwa. Ha kata ka por ar ngut ki phajri kiba la shong slem ha China, ki la wan phai sha la ka jong ka ri. Ki tang shu poi u Patsha Justinian u phah biang ia ki sha China bad ong ba kin pyrshang ban wan rah pylleng khñiang rusom. Ki la leit bad wan phai khlem mynsaw ei ei ryngkat bad ki pylleng khñiang ba kordor

ba ki la buhrieh hapoh ki diengduh jong ki. Na kitei ki pylleng khñiang ba ki leit rah ma ki sa phriang ki khñiang rusom baroh kawei ka ri Europe.

Ka ri khñiang rusom ka long kaba shitom bad ba lut pisa shibun. Donkam bad don ki briew ban bsa bad ban khmih ioh ki iap ne pang ki khñiang. Kawei pat ka jingeh ka long ba don ki jaka kiba ki khñiang kim lah ban im. Ha ri Bilat ki hap ban thaiñ rusom da ki ksai ba ki thir ha kiwei pat ki jaka. Ki la ialeh shitom katba lah ban ri ia ki khñiang rusom hynrei kim lah pynim satia.

Ha France ka jingthaiñ bad jingri khñiang rusom ka roi bha. Hynrei hangne ki shem sa kawei pat ka jingshitom. Ki khñiang ki shait iap khlam barabor bad ka thaiñ jaiñ rusom ha France ka la jan duh thiaw Ha kane ka por u Pasteur, uwei na ki riewstad ha ka pyrthei, uba long professor ha kawei na ki skul bah ha France u la isynei shibun ia ki nongthaiñ jaiñ rusom bad u pyrshang ban wad ia ka daw jong ka jingpang ki khñiang rusom. Ha kaba khadduh u shem ia ka jaid jingpang kaba kem ia ki bad kumno ban sumar. Nadien kane ka thaiñ jaiñ rusom ha France ka sa im biang.

Ka Bengal ka dei kawei na ki jaka kiba bha tam eh ha ka pyrthei na ka bynta ban ri bad ban pynroi ia ki khñiang rusom. Kane ka leit long namar ha kane ka jaka ki khñiang ki lah ban kha pylleng haduh lai wat shi snem, ha ka jaka arwat.

Kane ka myntoi shibun namar bun na ki khñiang kiba hapoh sop, dei ban pyniap ha ka por ba ki ring ia u 'sai rusom.

Ka pyrthei baroh kawei naduh ba ka tip ia ka rukom ban thaiñ rusom kam ju shong thait khlem da pyrkhat ha kano ka rukom yn leh khnang ban kham pynshong tad bad pynmih bun ka rusom. Kaba nyngkong kaba ki lah ban leh ka long ba ia ki pylleng khñiang ki tang shu ioh ki lah ban pynkylla khun da kaba buh ha ka jaka ba ki la pynsyaid da ka electric.

Hadien ki shem sa ki kor ki bor kiba lah ban thir ksai kham kloi bad kham ni. Ki wad sa ki dawai ba kin wieh khnang ban khuid kloi u ksai. Ki wieh de ia u ksai ha ki rong kiba itynnad namar ia u ksai rusom lah ban ioh tang ha ki ar bad lai rong, uba stem, uba lieh bad uba lam jyrngam.

Hynrei la katta ruh ka pyrthei kam ioh shong thait namar ka jingkwah rusom pat ka la nang jur. Ia ka rusom ym pyndonkam shuh tang ha ka kup ka sem, ka riam ka beit. Ka thma ka la dawa ia ka. Ki balloon ba ki pynher halor ki madan ialeh thma ki dei ban shna da ki rusom, ki parachute ba ki tbeh ding ha ki juka ba long thma dei ban shna da ka rusom. Ki don de sa ki kynja bakhor ba ki pyndonkam kiba dei ban thep tang ha ki pla rusom. Ha ka por suk pyrthei pat ia ki rusom ki ju pyndon-

kam bha ha ki ïing shna jingshna, kum ha ki jaka tylliat atta haba kyrsih pynni ia u atta.

Yn leh kumno? Imat kumba ki bynriew ka pyrthei kin sa duh phong rusom noh. Hynrei em, ki riew stad ki ïai pyrkhat; da ki spah snem ka shim por bad mynta ki jop thiaw. Nyngkong eh uwei u riewstad u thoh, "Nga ju pyrkhat hadien ngin sa shem kaei re kaei kaba ia syriem bad ka um na kaba u khñiang rusom u ring ksai. Ka lah ban nym ia dei thik lane kham bha ban ia ka, hynrei kata kam pher." Hadien sa uwei u riewstad u ong, "Ka rusom ka dei tang ka um kaba dambit. Ngi lah ban shna rusom da ki gum bad ki tyrphin." Une u iap noh bad um shym lah ban pyndep ia ka jingwad jong u.

Ka shim por shispah sanphew snem ban pynlong kam ia ka jingpyrkhat jong utei u riewstad. Khadduh khadwai dei uwei u French, u Comte Helaire de Chardonet uba lah ban pynmih rusom khlem ri khñiang.

U khmih bniah ia ki khñiang rusom. U shem ba ka jingbam kaba ki bam, dei u dieng sning bad u dieng sohlyngdkhur, kiba don bun bha ka um kaba dambit. Ka rusom ba une u khñiang u pynmih lyngba ki thliew kiba rit dei kane ka um kaba dambit bad kaba tang shu dei lyer ka kylla eh bad long ksai.

Ha ka jingwad jong u Chardonet u bud thik ia ka jingleh jong u 'ñiang rusom. U ring ia ka

um jong u dieng sohlyngdkhur nyngkong eh na ki sla bad kham hadien na u met bah, namar ba u shem hangta ruh ka don ka um kaba dambit. U khleh ia kane bad katto katne ki dawai bad hadien u kynshait ia ka lyngba ki thliew kiba rit. U shem ba ka um kaba mih na kita ki thliew ka kylla eh tang shu iakynduh bad ka lyer khluid bad ka long kum ki ksai. Ia kine ki ksai lah ban thaiñ jaiñ. Hynrei kine ki ksai kiba thir kumne ki kham rem ia ki ksai rusom ba thir na ki khñiang bad kawei de ki kem ding kloi. Ka sorkar jong ka France ka khang ban pyndonkam ia ki jaiñ ba ki thaiñ da ki ksai jong u bad ha England, ki kot khubor baroh khoit ki maham ia ki briew ban pyndonkam ia ki. U Chardonet u wad biang, hadien u sa shem sa kawei ka rukom khleh bad ha ka snem 1889 u la lah ban pynmih ki ksai kiba bha, kiba ki briew kim lah shuh ban shem jingduna ei ei.

Ia ka jingshem jong u Chardonet ki riewstad ki la nang pynbha katba nang iaid ki por. Mynta bun bad la jan baroh na ki jaiñ rusom ba ngi phong ki shna ḥa katei ka rukom. Mynta ki la nang shem nang shem ba lah ban ring ksai na bun ki jaid dieng kiba don ha khlaw bad ban thaiñ bun jaid ki jaiñ da kita ki ksai. Ha Japan dang shen ki shem ba na u rymbai ktung lah ban ioh ia u ksai uba bha bad tad dor shibun.

———

Jingkylli.

1. *Balei ia ki jaiñ rusom la ju kheiñ kordor ha ka pyrthei baroh kawei ?* (1962.)

2. *Hangno bad da kumno la shem nyngkong eh ia u khñiang pynmih 'sai rusom? Mano ba la nang nyngkong eh ban thaiñ jaiñ rusom* (1957)

3. *Thoh bniah shaphang ka Si-Ling-Shi bad u khñiang rusom.* (1961.)

4. (*a*) *Mano ba hikai ia ki nong Japan ban shna 'sai rusom?* (1959.)

(*b*) *Kumno ka ri India ka la ioh ia ka jinghikai ban shna 'sai rusom?*

(*c*) *Mano ba leit rah nyngkong eh ia u 'sai rusom sha Europe.* (1960.)

5. *Batai ia kane, "Ka ri khñiang rusom ka long kaba shitom bad lut pisa shibun?"* (1958)

6. *Thoh katba phi tip shaphang ka jingri khñiang rusom ha* (*a*) *France* (*b*) *Bengal.*

7. *Iathuh ia ki lad ba ki riewstad ki la pyrshang khnang ban pynshong tat ia ka rusom.*

8. *Lait na ka kup ka sem kiei ki jingdonkam jong ka rusom?*

9. Pyndap ia ki jaka ba lait jong kane harum :—

U briew uba lah ban pynmih rusom khlem khñiang u dei u——uba na ka ri——(1961.)

— ——

KA KTIEN BUROM

1. Ko paralok Khasi,
   Ha ka jingsngewthuh jong nga
   Ban da lah thew khulpi,
   Ia ka ktien burom ka bha.

2. La ngi ju don rukom,
   Ki ktien tohmet ba ngin kren,
   Ngin pynmlien ban kren burom,
   Ioh lap ka lehrain ha shen.

3. Ia ka ktien me ne pha,
   Ban da lah ka bit ban duh,
   Ioh kumno re shisha,
   Ka rain kan wan ia lyngkhuh.

4. Bun ki don khun shisha,
   Bun kiba don kur para,
   Ioh hap dei synken pyrsa,
   Da ba mlien yn kum bakla.

Radhon Singh Berry.

---

1. *Ai ia ka jingmut ki saw dkhot jong ka lynnong "Ka Ktien Burom" kat kum na ka kot ba phi pule.*

2. *Thoh na ka jingkynmaw ia ki saw dkhot na ka lynnong "Ka Ktien Burom"* (1955, 1957, 1962.)

3. *Batai ia kine kat kum na ka lynnong ba phi pule :—*

(*a*) *Ban da lah thew khulpi*
Ia ki ktien burom ka bha. (1959).

(*b*) *Ngin pynmlien ban kren burom*
Ioh lap ka lehraiñ ha shen. (1956)

(*c*) *Ioh kumno re shisha*
Ka raiñ kan wan ialyngkhuh. (1958).

————

SHAPHANG BA WAN HIAR KI ARYAN SHA RI INDIA

Ki Aryan mynhyndai eh ki shong shnong hapdeng ka ri Asia. Nangta ki ia pra noh, don kiba leit shaphang sepngi bad leit shong ha Greece, Italy, Germany, bad ha kiwei kiwei ki hima ha ri Europe. Kiba hiar na Central Asia shaphang shathie pat ki leit shong shnong ha ri Persia bad Kabul. Kiba wan shane sha India pat ki ryngkang ia ki Hindukush, bad ki wan tur shaphang Punjab. Hangta ki trai shnong jong ka ri India ki ialeh pyrshah bad long thma khru shi khru kim man shah jem ia ki. Da ki bun bnai bun snem la ialeh ha ban da ia lko thiaw. Tad halai halai ki trai shnong kim lah kyrshan shuh, ki kynriah noh sha ki ri lum; hangta ki Aryan ki sa ioh shong noh ha ri Punjab.

Ha kata ka por ka jingtrei ki Aryans ha ri India kaba kongsan eh dei ka rep bad ka ri jingri. Ka jingkynshew jong ki ka long ha ki jingri. Naduh hyndai hi ki Aryan ki la tip bad ki hikai ban ialeh thma da ki tiar kum ki kynja wait, khnam, ryntieh, ki sum ki iathi, ki waitlam, ki talwar, ki stieh, kiba thaw da ka nar. Ka tupia bad ka jingphong jong ki ruh dei da ka nar.

Ki hikai iapam barobor, ym tang na ka daw ban leit iapam, hynrei na ka bynta ban iada ia la ki jingri bad jingrep na ki nongtuh nonglute. Haba ki iapam ki ju pyndonkam da ki kali kiba ki pynring da ki kulai. Ki sah da ka ksiar ia ki kali bad ki phong tupia ksiar ne pansngiat ksiar. Ki deng 'piengksiar, khadu, syngkha kti, syngkha kjat. Ki khiew shet jingshet ki pyndonkam da ki khiew nar.

Hapdeng kine ki Aryan kiba wan poi ha Punjab don kiba nangtrei misteri dieng, kamar, kiba thaw ksiar, bad kiba nang thaw jingthaw bunjait. Ki shong ha ki shnong ba la tei bha da ki kynroh. Ki ling ki thaw kiba itynnad bad ba suk shong ; ki burom ia ki kynthei. Ka bam ka sa ruh kim juh kynjing. Ia ka doh masi, ia ka klad kim pat ju khein sang ha kata ka por, ka long kajuh hi kumba bam ba dih ki Aryan mynta shaphang sepngi. Mynta ki Hindu ki khein ba long kaba sang eh ban bam doh masi bad ki ñiew kot bad burom ruh ia ka masi.

Ki Aryan hyndai eh ki mane tang ia uwei U Trai Nongthaw, U Blei. Ynda hadien ki ai jingnguh jingburom ia ki khlur, ia u bnai, ia ka sngi, ia ka ding bad kiwei kiwei de. Tang ki kynja ba stad hapdeng jong ki te ki mane hi tang ia uwei U Blei kum u nongthaw ia kiei kiei baroh ha ka pyrthei bad ha bneng.

Man la u briew u long u nongiapom bad u nongrep artad. U syiem u trei kam lyngdoh kñia artad.

Hynrei haba ki Aryan artad artad ki nangroi ki la donkam ban leit jop ia ki jaka bad ki hima kiba thymmai thymmai. Ki syiem ki la donkam ban khreh iapam bad ban hiar thma, kim ïai lah ioh por shuh ban shah shkor ne leit kñia leit khriam hi da lade, namar kata sa sdang long ki lyngdoh khnang tang ban puja pukan, ban kñia ban khriam. Hadien haba ki la ia roi bun pat la kham bun ki nongshun ruh ban ialeh thma ki la ia donkam ban da pynkhlad sa ia ki nongiapam na ki nongrep.

Hadien kata ki Aryan ki la pynkhlad lai jaid. Nyngkong ki Brahmon ne Lyngdoh kiba pyndep ia ki jingkñia ba donkam bad ki long artad ruh ki nong-ia-pyrkhat lem bad u syiem. kiba ar long ki Khetri, kine ki dei ki kynja jaid iapom bad ba synshar la ki hima sima. Kiba lai pat ki Baisvas, kine ki long, ki kynja nongrep bad nongkhaïi ; sa ki Sudra de ki long ki kynja shakri kiba shakri ia ki Brahmon. Ki khun kiba kha na kaba ki iapoi kha ki Aryan bad ki trai shnong kiba mynshuwa ki long ki nongtrei jingtrei.

Ka jingiapynbynta ne pynlong jaid kyrpang jong ki Aryan ha kaba nyngkong ka long tang ban pyniakhlad la ka jong ka jong ka kam. Ynda hadien hadien katba nang slem bad nang ïar ka ka jaid bad ka jinglong, ki Aryan ki sa pynlong ha ka jingkheiñ jaid pateng la pateng. Naba ki Brahmon long kiba stad ki nongkñia bad kiba tip ia kaba mynshuwa baroh ki ioh ka burom kaba khraw eh.

Kat kum ka jingong ne ki hukum u Manu, u nongthawhukum nongthawain, ia ki Brahmon dei ban khein ba ki long kiba tam eh na ki para bynriew baroh wat ki syiem ruh ki dei ban ñiewkor ia ki. Hynrei ka jingim jong ki kat kumba la kyntang ia ki ka long kaba eh than. Kim dei ban leit ïing briew bad ki dei ban kyntait ia ka spah bad ka burom ka pyrthei baroh shi rta pynieng. Ki dei ruh ba kin pynkhlad ia la ka jingim kum ha kine ki rukom, sawkhlad Haba dang khie samla dei ba kin shong khynraw bad ban hikai pule kot bha ; haba ki la rangbah ba kin trei ia ka jingtrei ïing ; ynda la kham noh ka met ba kin leit noh sha khlaw kum ki pukir; ha kaba saw, ha ka por ba la jan tymmen, dei sa tang ba kin mane bad duwai ia U Blei, U Trai Nongthaw ba shisha bad ba janai.

Ki Aryan mian pa mian ki nangjop nangjop ia ki hima kiba iajan iajan bad ki pyniar ia la ka hima. Kiba kham shait iapam bad jop kita ki ioh ka nam ba ki khot Raja bad Maharaja. Ki synshar ia la ka ri bad ka hima ryngkat bad ka jingiarap ki rangbah lyngdoh bad myntri.

Ynda ki la kham iathait bad ki la ioh lait na ka jingialeh thma, haba ka jingriew bha ka la dap la biang ia ka ri bad ki ruh ki la long kiba shong neh, katto katne don kiba mih ban pyrkhat kham jylliew ia ki jingstad kiba kham halor tam na ki jingrep bad jingialeh thma. Kita ki long kiba wad ia ka hok, ia ka jingshisha bad ia ki jingstad, ki jop bad ki long nonghikai jong ka pyrthei

baroh kawei. Ki long ki Philosopher, ki nang bha ha ka Astronomy, ka jingstad ha ki dawai, ki jingput jingtem, ha ka Aiñ ka Kanun bad ha ka jingnangthoh ruh.

———

Jingkylli.

(*1*) *Kiei ki Aryan ? Naei ki wan hiar sha ri India ? Kaei ka jingtrei kaba kongsan tam jong ki ? Iathuh shaphang ki jingtrei jong ki* (1958).

(*2*) *Thoh katba phi tip shaphang ki Brahmon kat kum ka jingong ne ki hukum u Manu.*

(*3*) *Batai ia kane:—*
"Ynda ki la kham iathuit bad ki la ioh lait na ka jingialeh thma, haba ka jingriewbha ka la dap la biang ia ka ri bad ki ruh ki la long kiba shong neh, katto katne don kiba mih ban pyrkhat kham jylliew ia ki jingstad kiba kham halor tam na ki jingrep bad jingialeh thma ?"

(*4*) *Batai bad thaw sentence ia kine ki ktien harum :—khru-shi khru, lko thiaw, halai halai, kynjing, mian-pa-mian.*

(*5*) *Ai ki ktien kynnoh jong kine harum :— bun bnai, puja, ban kñia.*

U MAHTMA GANDHI — 1

Ha ki bnai kiba khadduh jong ka snem 1888, la leit poi ha iing jong kawei ka briew kaba shong ha West Kingston ha London u khynnah samla na India uba kyrteng Mohandas Karamchand Gandhi Utei u khynnah u la poi kumba shi bnai ei ei ha Bilat. Nyngkong u sah bad ki paralok jong u kiba ha Richmond hynrei namar ba jngai eh ban leit college u leit sah noh ha katei ka iing.

Ka trai iing haba u dang shu poi ka la sngew kulmar shibun. U long uba lehraiñ bieit, khynnah ruh u dang khynnah, u dang don kumba khadphra snem ka rta. Nyngkong eh u tang shu poi tiap haba ki dang kren kai ia kane katai, u iathuh ia ka ba um bam doh lane dohkha. Kata ka briew kam tip shuh kan leh kumno hynrei namar ba ka sngewtynnad eh ia u ka ialeh shitom ban pynbiang ia ka bam ka dih jong u. Barabor ka kylli la u bang ne um bang, u Mohandas u shu sngap namar ha u hi ka bam bad shet phareng. ha kata ka por, kam don jingmad ei ei. Namar dei artad ka por ba dang khie dang san u dang thngan bha hynrei ban pan shuh nalor ba la ai u lehraiñ. Ki khun kynthei jong ka arngut namar ba um bam doh, ki shait pynbor ia u ba un shim tam noh shi lyngkniap ar lyng-

kniap u ruti, kim poi pyrkhat ei e ba dei lehse u ruti tylli uba lah ban [illegible] ai ka jingthngan jong u.

Ka jingbam jhur u Gandhi ka shait pynsngewsih ia ki paralok Indian jong u kiba don ha Bilat. Ki sheptieng ioh u ioh pang namar ban bam jhur ha Bilat ka long kaba shitom shibun. Ki da pynbor eh ia u hynrei um treh satia namar u la smai na ka kmie shuwa ba un mih na India ba un nym leh ia kata. Dei kane ka jingieit kmie, jingburom bad jingngeit ia ki jingsneng jong ka kiba la pyllait ia u na bun ki jingpynshoi kiba don ha ri nongwei.

Ia u Gandhi la kha ha Porbander ha ka 2 tarik u bnai October 1869. U tang shu dap khadlai snem, u kpa jong u, u pynshong kurim noh bad kawei ka khynnah kaba ia syriem ka rta kum u hi, kaba kyrteng ka Kasturba. Shi snem hadien u Gandhi u leit skul biang bad u la pass Matric ha ka snem 1887 na Ahmedabad.

U tang shu dep, baroh kiba ha ïing ki la kut jingmut ban phah ia u sha college. U leit shi bnai ha Samalda College kaba ha Bhavnagar. Um da sngewtynnad eh, kumta ha ka por shuti u wan noh sha ïing. U paralok jong kiba ha iïng jong u u poi wan kai ha kata ka por bad u ong ia ki ba kin phah noh ia u sha Bilat khnang ba un long dewan kum u kpa. U kpa u Gandhi ha kane ka por u la iap, u hynmen jong u u sngewdei ia katei ka jingai jingmut. Kumta da ka jingmynjur bad jingkyrkhu kyrdoh jong ka kmie bad jong u

hynmen, hynrei pyrshah ia ka jingkhang jong baroh ki para jaid para kynja jong u, u Gandhi u mih na Bombay ha ka 4 tarik u bnai September, 1888. U leit marwei, ka Kasturba ka sah noh ha shnong bad ha kane ka por ka la don iwei i khun iba dang khyndiat bnai.

U Gandhi katba u dang don ha Bilat wat la um bud ia ka bam ka dih Phareng ruh ha ka riam ka beit pat u la leh hi la kum u khun binong bishon jong kata ka ri. Ha u ki jaiñ Bombay ba u rah kim long ban phong ha London. U leit phah suh lut da kiwei ha ka Army and Navy Store. Ia ki jaiñ ban phong leit kai mynmiet pat u da phah suh ha Bond Street, kawei na ki jaka suh riam suh beit ba donnam ha London. U hi u ong ba ha kata ka por u ju pynlut haduh shiphew minit ne man ka sngi ha ka ïit tang ban shu sad khlieh bad teh tai (*tie*) bad haba u lied tupia pat ka kti jong u ka shu poi khlem da tip ha ka khlieh bad ñiad ia u shñiuh ioh kumno kumno u leit tyrñiut.

Halor ka riam ka beit, u Gandhi u pynlut por de sa ka hikai tem bad hikai shad Phareng. Ia kine baroh ar um da tbit eh. U hikai tang ar bnai lai bnai bad sangeh noh syndon.

Hadien kane u pynlut noh la ka por tang ha ka pule dangle bad leit shane shatai ban lum jingnang jingtip. U leit ia kynduh ia u Cardinal Manning uwei na ki briew kiba paw khmat ha kata ka por. U leit kai sha France ha ka snem 1890. Ha-

ba u dang don ha India ia ka Gita um ju pule. Ha England u ia kynduh ar ngut shi para kiba kwah eh ban pule bad sngewthuh ia ka Gita. U ia dem sia bad ki ban batai ia ki katto katne ki dkhot Sanskrit kiba u sngewthuh. Kine shi para hadien ki pynithuh ia u sa ia ka Madame Blavatsha bad Mrs. Annie Besant kiba na ka Theosophical Society.

Ka jingbam jhur jong u pat ka la nang pynia kynduh ia u sa bad ia kiwei ki lok Phareng kiba ia ngeit kumjuh kumba ngeit ma u. Kine ki don tang khyndiat ha London hynrei ki la don la ka jong ka jingialang bad ki la pynmih la ka jong ka kot khubor. Haba ki ia kynduh lang, ka ju don ka jingiatainia ba sngewtynnad shaphang ka bam ka dih. U Gandhi wat la um da nang eh, u ju pyrshang barabor ban ia shim bynta lem.

Ka shim por kumba lai snem ia u Gandhi ban dep ia ka jingpule jong u bad ban long u Barrister. Tang shu dep u wan noh sha India. U ia trei lang bad u hynmen katto katne por. U hynmen jong u ha kane ka por u don ka jingiawit iawai bad u Political Agent uba don ha Rajkot. U Gandhi u ia ithuh bad uta u sahep haba u dang don ha England, kumta u hynmen u phah ia kren na ka bynta jong u. Tang shu poi, uta u saheb um da i mon eh ban ia kren. U Gandhi pat jait ba u la wan khnang ia kata ka kam u sdang la ka sdang iathuh. Kumta kumta hi uta u saheb u ong ba un mih noh bad u khot da u

peon ban shop ia u shabar. U Gandhi u la mut ialeh mokotduma hynrei baroh baroh ki la khang ia u. Naduh kane um ngewtynnad shuh ban sah ha Rajkot namar lade u trei un ia kynduh bad ia dei kam bad utei u sahep barabor. Hamar kata ka por don ki briew kiba tyrwa kam ia u sha Africa bad kumta u mih noh na India ha ka snem 1893.

Jingkylli

1. Jubab lyngkot bad shai ia kine ki jingkylli kat kum ka kot jong phi : -

(a) Ha kano ka shnong bad ka tarik la kha ia u M. K. Gandhi. (1960).

Lane Hangno bad mynno la kha ia u Gandhi? Thoh katba phi tip shaphang ka por khynnah jong u haduh ba ynda leit sha Bilat?

2. Thoh shaphang u Gandhi ha ka por shong skul jong u ha Bilat kat kum kine harum: -

(a) Ka riam ka beit, (b) ka bam ka dih (c) ka pule dangle (d) bad ka jingialang lok jong u.

Lane Thoh lyngkot shaphang ka jingshongskul u Gandhi ha Bilat. (1961, 1957)

U MAHATMA GANDHI — II

Ha Africa u Gandhi u sdang ban sngewthuh nyngkong ia ka jingshah lehbein jong ki dohiong ha ki dohlieh; khamtam eh ha Africa. U tang shu poi ha kata ka ri u leh hi kumba u don ha Bilat. Uni treh ban leit shaei shaei lada um ioh da ka first class ha ka rel. Kumta u thied da ka ticket first class ha ka rel haba u dang leit jingleit nyngkong ha kata ka ri, na Durban sha Pretoria. U la shong ha ka kamra jong u ha ka rel, kumta kumta u wan poi uwei u Phareng u shu peit ia u bad u mih noh. Ynda u wan rung sa shisien u wan bad uba trei rel bad ki phah mih noh ia u. U Gandhi u pyni la ka tiket hynrei kim sngap. Ha kata ka miet dei ruh ka miet kaba khriat bha u shu shong khlem nep khlem tung baroh shimiet ha Station. Kum la shai u shong biang da ka first class. Ha kata ka juh hi ka jingleit, ha shiteng lynti u hap shong da ka kali tom-tom. U la siew dor kaba biang hynrei kim shah ia u ban shong hapoh kali. Ki pynshong habar bad u nongñiah. U shu sngap nyngkong namar u tieng ba ioh u slem ia ka mokotduma kaba u dei ban leit. Hynrei hadien ynda uwei na ki saheb kiba shong hapoh kali u phah shong ia u sa haba ïuhkjat khnang ba un dih sikret ia lade, ba tdem eh hapoh, u Gandhi u

ieng triang. U shah shop shabar, la katta ruh u sdien ia lade triang na ki nar kiba harud kali. Uta u saheb u dung kura ia u na ki shkor na ka met ha ban da biang hynrei u shu sngap sia. Hadien kiba napoh kali ki la itieng bad ong ia uta u saheb ba un sangeh shisyndon ka shoh. U Gandhi u sa poi beit sha ka jaka ba u mut ban leit.

Ha Pretoria u ia kynduh ia u Mr. Baker, uba iatrei lang bad u ia ka mokotduma. Une u briew u long uba riewblei, u don la ka ïingmane ba u tei da la ka pisa ha ka jaka ba u shong bad hangta u ju pynlong jingiaseng barabor. U iawr ia u Gandhi ban leit sha kita ki jingiaseng. Ki jingialapniam jong u Mr. Baker ka pynkyndit bynriew ia u Gandhi. U dei u Hindu hynrei um tip ei ei ia ka Niam Hindu. Ynda u wan phai mynmiet na ïing u Mr. Baker, wan poi ha u kawei ka jingmut ba u dei ban tip ia ki jinghikai jong ka Niam Hindu shuwa bad ba um dei ban pyrkhat ban pdiang ia kawei pat ka niam khlem pat sngewthuh la ka jong.

Naduh kane ka por u Gandhi u wad jingtip bad pyrshang ban sngewthuh ia ki jinghikai jong ki jaid niam baroh ha ka pyrthei. Um ju klet ia ki paralok Khristan jong u, namar dei ma ki kiba long kum ki nongkynshoit ban wad ia ka jingshisha kaba don ha baroh ki niam. U leit jingiaseng barabor bad ki bad pule ia ki jingthoh kiba dei shaphang ka Niam Khristan. Ha kajuh ka por u pule ia ka kot niam Hindu. U ia thoh

shithi bad ki paralok Hindū kiba kham sngewthuh shaphang ka niam. Ia ka Koran ruh u pule minot bha namar u Abdul Seth uba ai jingtrei ia u ha Africa u shait ialap barabor ia ki jinghikai ba bha ka Niam Musulman.

Tang shu dap shi snem, ka mokotduma ba u leit ban trei ka la dep u Gandhi u la khreh ban wan noh sha India. U Abdul Seth um shah ia u ba un shu leit kumto. U da khot ki lok ki jor shibun ban ia bam ia dih shuwa ba un mih. Katba ym pat dei ka por bam u Gandhi u la shong bad pule kot khubor. U la lap hangta ha ka kot khubor, ha iwei i kyndong, ka jingthoh shaphang ka Indian Franchise. Ka dei shaphang ka Bill kaba mut ban pynduh noh ia ki nong India ha Africa ia ka hok ban jied ia ki nongmihkhmat ha ka Natal Legislative Assembly. Um tip ei ei shaphang kane, la u kylli ia kita ki lok ba iadon hangta ruh kim tip ei ei. U Abdul Seth u ong "Ngin tip aïu ia kine kiei kiei ? Ki khmat bad ki shkor jong ngi dei kine ki European kiba pynkhmih ia ki kam aiñ kam phaiñ jong ngi."

Kata ka la plaid ia ki khmat u Gandhi. Ki nong India ki dei ban dawa la ka hok. Ka kynhun kaba leit khublei ia u Gandhi ka la kylla long noh ka kynhun trei kam. U Gandhi um shym kiew jhaj ha kata ka sngi, u sah noh shuwa ha Africa.

Ki nong India ha Africa ki bun bh . Kiba kham bun na ki dei kiba leit ban trei kum ki kuli ha ki kper rep pai jong ki Phareng. Ia ki Negro ha kata ka por ym shah shuh ban pynlong mraw, ban shu siew bai sngi pat ia ki ruh ym mih dor shuh namar ba kim da mon bad da tbit. Ka Natal Government da ka jingiapynbeit bad ka Indian Government ka ioh ban leit rah da ki nong India ban trei sha Africa. Kine ki Kuli Indian ki iateh san snem ban trei bad ynda dep ki lah ban shong shnong shato ban thied jaka puta. Ki Phareng ha ka por ba ki ialam ia ki kim ju poi pyrkhat ba kine hadien kin kylla riewspah. Hynrei tang shu lait na ka jingiateh bun na kita ki kuli ki la roi bad thaid bad thaid. Ki seng la ka trei ka ktah bad hadien bun na ki ki la long pynban ki nongkhaïi kiba heh. Kane ka la pynsheptieng ia ki Phareng. Ki ban bein ia ki bad kito kiba dang trei hapoh ka jingiateh ki la long syriem kum ki mraw. Hadien hadien ki pynmih sa ki aiñ ki ban khang lad khang dong ia ka trei ka ktah bad ia ka iaid ka ieng jong ki.

U Gandhi naduh ba u mynjur ia ka jingong ki lok ban sah ha Africa ban iarap ia ki um ju shong thait. U wad lad sia shi sia ban kham pynbit pynbiang ia ki. U la seng ia ka Natal Indian Congress ha u bnai May jong ka snem 1894 bad kumta U Trai Nongthaw u la seng nongrim ia ki jingim jong u hangne ha South Africa bad kdew ia ka lynti ba un ialeh ban iada ia ki hok jong ki para ri jong u.

Ha ka snem 1906 ka Government jong ka Transvaal da ka jingsheptieng eh ka pynmih sa kawei ka aiñ. Ka kwah ia baroh khoit ki nong India kiba don hangta ba kin leit ai kyrteng da kaba shon kti. Ka kwah de ia ki ban pyni ia ka certificate shon kyrteng tang shu pan uno uno u pulit. Kane ka long thik kumba leh ia ki nongtuh nongshohnoh; tang shu ioh i daw i barit eh ba ki leh bakla kata ki la dep. Ki paidbah Indian kim tip shuh yn jia aiu ia ki. U Gandhi ruh u la poi ha ka shaiong.

Ki pynlong ka jingialang. Ynda la shit bha ka jingialang, ki la mih sa ki jingkren laiphew jait.

Uwei u ong, "Lada don uba ong ban shon kti ia nga, ngan siat iap ia uta u briew bad hadien ngan siat sa ia lade".

Uwei pat u ong, "Kaba bha ia ngi ka long ban kit noh la nep la iung bad mih noh na kane ka shnong haramjat"

Don pat uba kham kren jem bad ong, "To ngin shu jied katto katne ki briew ki ban leit ia kren sha India bad sha Bilat."

Hadien uwei u Sikh ba u la sngew pisa eh u ong, "Ngin lum katba ioh ki tiar iapom bad ialeh kum ki riewshlur."

U Gandhi u sngap ia ki jingkren jong ki baroh. U tip ban pyndonkam tiar iapom kam

dei ia ki kiba ban bor ia ki ki don bun kum kita ki tiar bad ki kham stad ban pyndonkam. U ieng ban kren bad baroh ki sngap jar. "Nga ia lade marwei ngan leh kumne," u ong. "Ngan nym kohnguh ia ka aiñ kaba ki pynmih, ai kan jia katba ka jia—ngan leit sha phatok lane lada donkam ngan iap na ka bynta ka hok."

Kumta kumta don hangta kiba ong ba baroh khoit ki dei ban shim kajuh ka jingsmai kum ma u. U Gandhi u ieng biang namar u sngewthuh ka jingkhia jong kata ka jingsmai, bad u ong, "Uwei pa uwei, dei ba un da khan shuwa ha la ka mynsiem. Lada ka jingiatiplem jong u ka ong ba u don shisha ka bor ba u lah ban iaid lyngba kiei kiei khlem kyrtiang dien shuh, hangta lah ban sa smai bad dei tang kumta ba ka jingsmai jong u kan long kaba seisoh."

Baroh kiba iadon hangta ki ia smai ban ialeh ha ban da iap ban ioh ia ka hok jong ki. Ka buit ialeh pyrshah thynmmai ka la mih. U Gandhi ha kata ka por um tip da kaei ka kyrteng un ai ia ka, hadien u khot ia ka da ka 'Satyagraha'. Ha ka Sanskrit, 'Satya' ka mut ka 'Hok', 'Agraha' ka mut 'Ka jingieng skhem'.—"Ka jingiengskhem ha ka hok"—ialeh ia ki hok la jong khlem da pynduh ia ka hok jong kiwei.

Jingkylli.

1. Iathuh lyngkot shaphang ki jingshem jong u M.K. Gandhi ha Africa haduh ka jingwanphai jong u sha India ha ka snem 1915. (1960).

Iane

Thoh katba phi tip shaphang ka jingim u Gandhi ha Africa. Kumno ka jingshem jong u ha kane ka ri ka la pynkylla bak ia ka jingim jong u?

(*a*) *Ha ka iaid ka ieng* (*b*) *ha ka jingngeit niam* (*c*) *ka jingsdang ia ka Satyagraha.*

MAHATMA GANDHI—III

Ynda u Gandhi u sngew ba ka jingtrei jong u na ka bynta jong ki nong India ha Africa ka la biang, u la ong ia ki para lok jong u ba un wan noh sha India. Ha kaba nyngkong kim pyllait ia u, hynrei un da ia kren ia kren bad kular ia ki ba lada donkam kumno kumno un wan biang sha Africa, ki sa pyllait ba un mih. U wan phai sha ri India ha ka snem 1915. U la sawphew snem ka ita ha kata ka por, hynrei u dang i tang kum u khynnah samla. U la pher shibun na kaba mynshuwa, um riam Phareng shuh, u shu phong tang ka sopti miej bad jaiñboh, u kup da ka Sal ba la suh syntiew baroh sawdong. U tang shu hiar tiap na ka jhaj, u paid jong ka shnong Bombay u ba la ap lypa da ki phew hajar, u la ker tawiar ia u. Ha kata hi ka sngi u Lord Willingdon uba long Governor ha Bombay u thoh sha u Gandhi kawei ka shithi, u ong ba u Gandhi u lah ban leit iashem bad u ha kano kano ka por ba u kwah ban ia kynduh. U ong de ba ha kano kano ka por ba u Gandhi u la rai ban ialeh pyrshah ia ka Sorkar, un da leit iashem shuwa bad u.

"Ngam da donkam ban kular ei ei ia phi" la thoh u Gandhi sha u Willingdon, "Nga hi barabor nga ju iathuh lypa ia ki jingthmu bad rukom ba nga mut ban pyndonkam haba nga

ialeh pyrshah. Ka jingngeit jong nga ha ka hok, ka dawa ia nga ban leh kumta".

Lai bnai hadien ba u poi ha India u Gandhi u la seng ia ka Satyagraha Ashram ha Ahmedabad. Kino kino kiba kwah ban shong ha kane ka Ashram ki donkam ban da shim katto katne ki jingsmai. Kawei na kita ki jingsmai ka long ba ki dei ban long kiba hok bad ba jai jai ha ka ktien bad ha ka kam. Kawei pat ka long ba ki dei ban phong da ki jain spur ba la thain hi bad ban pyndonkam tang ki tiar ba shna ha India khnang ban khang ia ki jingtuid lehnohei ka spah India sha ri Bilat ha kaba thied tiar thied tar. Kiba ia shong hangta ki don tang kawei ka ïing-shetja bad ki ia shet ia tiew lang kum shi ïing shi sem. Khyndiat por hadien ba seng ia kane ka Ashram u Gandhi u khot shong arngut shi lok kiba dei na ka jaid poh. Kane ka la pynkhih ia ka shnong Ahmedabad baroh kawei. Kito kiba dang bat bha ia ka kheiñ jaid kim ai tong um shuh ia kiba shong ha ka Ashram na ka jaka tong um paidbah. U Gandhi ha kane ka por um don shi pisa ruh ha lade bad u la mut ban shu kynriah noh ia ka ïing jong u sha them metor. Hamar kata ka por u shu wan uwei u briew, u ai ha ka kti jong u khadlai hajar tyngka bad phet noh khlem da ai kyrteng.

U Gandhi u sngewsih shibun ba ki briew ki kheiñ poh ia kito ki briew kiba trei ia ki kam kiba khampoh. Ia ki briew kiba trei ka kam metor ha ri India ki ju kheiñ poh. Hynrei u Gandhi

ia ki u khot Harijan—ki khun U Blei namar u ong, "Kito ki briew kiba ngi isih eh ma ngi, ki dei kiba u ieit u sngewbha eh U Blei". Shiteng na ka jingim jong u, u pynlut ha kaba wad lad wad lynti ban kham pynsuk pynbha ia ki. Na ka bynta kane ka jingieit bad jinglehbha jong u ia baroh, ki briew ki sa ai ia u ka kyrteng Mahatma lane u Riewkhuid.

Jingkylli.

1. *Aïu u Gandhi u la leh nyngkong eh u tang shu poi ha ri India. Phi pyrkhat balei u la leh nyngkong ia kane ?*

2. *Aïu u Gandhi u la leh na ka bynta ki Harijan ?*

Lane

Ka mut aïu Mahatma bad balei la ai kyrteng ia u Gandhi kumta ?

Ha ki snem kiba nyngkong haba u Gandhi u ialeh pyrshah ia ki British um shym don jingmut ei ei ruh ban beh noh ia ki na ri India. Ki jingdawa bad jingialeh jong u baroh ka long tang ban shu ioh ia ki lok ban im kum ki briew ym kum ki mrad. Ki jingshahthlehbeiñ baroh khoit kiba ki British ki leh ia ki dohiong, u kheiñ ba ki long ki jingbakla ki bym don tang shipor bad kiba ki kim pat shym lap iohi ha ka jingiar bad jingheh palat ka hima jong ki. Da kane ka jingsngewthuh u kdew ia ki jingshitom ki para jaid jong u kiba don kyiileng ki jaka ba synshar ka Sorkar British. U hi ha ki snem kiba nyngkong u long uwei na ki raiot kiba shitrhem eh ban pynheh ia ka hima baiar jong ki British.

Ha ka por ba u dang don ha Africa ki Boer ki briew kiba hiar pateng na ki Dutch kiba wan shong ha Africa ki ialeh pyrshah ia ki Phareng. U Gandhi u pynbor ia ki paralok jong u baroh ban ia shim bynta lem ha ka thma wat lada bun na ki kim da iamon. U ong bad iai ban ia ki ba lada ki hi ki sngewsarong ba ki dei ki trai shnong jong ka hima ki British ki don ka hok ban ia shim bynta bad ban trei lem ha kano kano ka por ba kata ka hima ka jynjar. Ia ka kynhun jong u ki ai kyrteng da ka Indian Ambulance Corps, u

Gandhi u long u nongialam jong ka hapoh jong uwei u sahep, u Dr. Booth.

Sa shisien pat ha Africa, ki Zulu, ki trai shnong jong kata ka ri ki ialeh pyrshah ia ki Phareng. U Gandhi ha kane ka por ruh u trei shitom bha. Na ka bynta kine ki thma baroh ar u Gandhi u ioh ar tylli ki medal.

Ha ka Thma Bah, ha ka snem 1914, u u don ha Bilat. Tang shu iohsngew ba la long thma u lum ia khynnah India baroh khoit kiba shong skul ha Bilat ha kata ka por bad pynlong kawei ka Ambulance Corps. U tang shu poi ha India u Viceroy u khot ia u ban ia don lang ha ka War Conference. Ynda dep kata ka jingialang u iaid kylleng ka ri India, haduh ban da ioh pang, khnang ban lum shipai. Kito kiba ia trei lang bad u ha kata ka por ki ia pyrshah shibun ia kane ka jinglum briew jong u ban iarap ia ka thma jong ki British kiba dei ki nongbanbeiñ jong ki, hynrei um sngap. U pyrkhat ha kata ka por ba lada ki nong India kin pyni ia ka jingieit, jingburom bad jingshahshitom jong ki na ka bynta ka hima British ki British kin shah ia ki la kumno kumno ban ioh kajuh ka kyrdan kumba ioh kiwei kiwei ki jaka shongdohlieh kiba dei hapoh ka hima British.

Ka jingkylla jingmut jong u Gandhi ka wan hadien katei ka Thma Bah. Ka India baroh kawei ynda la suk thma ka la kyrmen eh ba ki British kin pynlong ia ka kumba long ki Dominion

jong ka—kata kumba long ka Canada ne Australia — namar ha ka thma ki shipai jong ka ki kham bun ban ia ki shipai kiba ki phah na ki Dominion baroh khoit. Hynrei ka ioh aiu ? Ki British ki pynmih pynban da kawei ka aiñ ba ym shah shuh ban kren ne ban thoh ei ei ha ki kot khubor katba mon, ne pynlong jingialang paidbah. U Gandhi kum u nongialam bad u nongpynbor ia ki paidbah ban iarap Sorkar u la shaiong ngaiñ kumba shah tangon. Ynda u la kyndit na kane u kyrpad ia ka ri baroh kawei ba kan pynlong da ka 'hartal' —kata ka long ba baroh ki briew kin sangeh ka trei ka ktah, kin shah thngan bad pynlut ia ka sngi tang ha kaba duwai. Ka ri baroh kawei ka shah shkor ia ka jingong jong u U iaid na kawei ka shnong sha kawei ka shnong ban khmih ia ka jingiakhih. Shi sngi hadien ba sdang ka hartal ia u la kem, haba u dang mut ban leit na Bombay sha Amritsar.

Ia u la wallam ha khmat u nongbishar, u C. N. Broomsfield, bad la ong ba u dei u nongpynkhih hima. U Gandhi um shym buh nongiasaid na ka bynta jong u bad u shu ong beit ba dei shisha kumba ki mudui ia u. Hynrei u nongbishar um hun satia ia kata, u da ñiew tang ia ki jingleh jong u Gandhi ha ki snem kiba mynshuwa, khnang ban pyni ba baroh shi jingim um shym dei uei uei ruh hynrei tang u nongpynkhih pynshad pyrshah ia ka Sorkar British. Ynda u la kut u Gandhi u ong. "Nga hi nga sngew ba ka dei ka burom ban nym ieit ia ka Sorkar kaba baroh shilynter kam shym don

jinglehbha ei ei ia ka ri India hynrei tang ka jinglehsniew bad ha kane ka palat ban ia kiwei kiwei ki jingsynshar kiba mynshuwa. Ka ri India ka kham khawpud hapoh ka jingsynshar jong ki British ban ia mynno mynno." Hadien pat u ong, "Nga wan hangne ban pdiang bad ban shah da kaba sngewbha ia ka jingpynshitom, wat la ka khraw katno katno ba ka Sorkar kan ai ia nga na ka bynta ka kam sniew kaba nga nga leh, namar ha nga ia kaba ka Sorkar ka ong ba dei ka kam sniew nga kheiñ ba ka dei ka kamram ba kordor tam ba nga dei ban leh kum u "Riew ieit ri."

Hangta u phai sha u nongbishar bad da kaba sngewrit u ong, "Don tang kawei ka lad ia phi kum u nongbishar ban leh. Phet noh na ka kam bad kumta ban nym pyniadei kti shuh bad ka jingsniew lada phi ngeit ba ka aiñ kaba phi pyndonkam ka long kaba sniew bad ba ma nga ngam shym leh bakla ei ei ; lane ban ai ia nga ka rai kaba pyrkhing bha lada phi sngew ba ka aiñ kaba pyndonkam ia ki briew jong kane ka ri ka long kaba dei bad ba ma nga nga dei u nongpynjulor ia ka suk ka saiñ jong ki paidbah."

Ki jingkren ki la ktah ia u nongbishar. U rai hynriew snem phatok ia u hynrei u da ong artad, "Lada ki jingjia ha ri India ki kylla bad ka Sorkar ka ibit ban pynlyngkot noh ia ka jingshahset phatok jong phi bad pyllait noh ia phi, yn nym don u briew u ban kham sngewbha palat ban ia nga."

Hadien katto katne snem u Gandhi u sa wan poi biang sha la i jaka shong pukir jong u. Naduh katei ka por ka jingmut jingpyrkhat jong u ka thew sha kawei pat ka lynti. Ka jingkyrmen jong u ba na ki British ka India kan ioh jingsuk bad jinglaitluid la bthat tbak da kata ka jingjia hadien ka Thma bah. Ynda u kren sa shisien ha ki paidbah jong ka ri u ong ba mynta ym donkam ban pyniadei ei ei shuh bad ki British, bad u ong "*Nga da dem khrup ban ioh bam hynrei nga ioh pynban da u maw.*" U kyrpad de ia ki paidbah ba kin ialeh noh ban ioh da ka Purna Swaraj.

Ha ka Thma Bah kaba ar u shu ong beit ia ki Phareng ban mih noh na India — Quit India. Ha kata ka por u pynmih de ia ka ktien kynhui ialeh thma "Kerenge ya Marenge" kaba mut "Trei noh ne iap noh." Ia u la kem bad la set phatok. Ka Kasturba ka lok bad nongiatrei lem, ka don lang, bad ka iap noh hi hangta hapoh phatok ha ka arphew tarik u February, 1944. Ki thang hangta hi hapoh kper phatok. Don katto katne ki lok ki jor bad ki kha ki man kiba ki shah ban leit, bad ha kata ka por ki ong ki iohi kaei kaei kaba kim juh iohi mynshuwa, u Gandhi u jaw ummat. Hadien shaphang ka jingiap jong ka u thoh, "Na ka bynta jong ka nga sngewkmen ia ka jingiap, namar ka pyllait na ka jingim ba jynjar, hynrei wat la katta nga sngew mynta ba ka jingduh jong nga ka palat ban ia kaba nga pyrkhat. Ngi hi baroh arngut shi lok ngi

dei kiba da kham pher. Ka jingim jong ngi ka long kaba dap da ka jinghun, ka jingsuk bad ka jingroi.

Jingkylli

6. Kumno u Gandhi u la iarap ia ki Phareng .—

(a) ha ka thma bad ki Boer (b) ka thma bad ki Zulu (c) ha ka Thma Bah 1914.

Lane

Batai ia kane — "Ka jingkylla jong u Gandhi ka la long hadien ka thma bah." Kaei ka jingthmu jong u haba u leh ia kane pyrshah ia ka mon ki lok jong u.

7. Kiei ki lad ba u Gandhi u la thaw khnang ban ioh ia ka jinglaitluid ka ri India ?

MAHATMA GANDHI — V

Ka India ka la ioh ka jinglaitluid. Ha kata ka por ka ri ka ioh mad sa kawei ka jingkthang—ia ka la phiah ar bynta. U Gandhi u dei uba khadduh eh ban kohnguh ia ka jingiapynbeit. Ka jingkulmar ka la mih kumba ki la khmih lynti. Khamtam ha Panjab ki Hindu bad ki Musulman ki la ia shoh ia pyniap ha ban da biang. Ka jingiaid wir ki paidbah ha kata ka por ruh kaba la palat liam. Ki Hindu kiba ha Pakistan ki wan phet sha India bad ki Musulman pat kiba ha India ki her iap sha Pakistan.

Ha Bengal u don u Gandhi bad kumta ka jingiakhih ka duna. Ki paidbah ki ia iaid suk kynjai bad teng teng lah ban iohsngew ia ka jingpyrta "Hindu Musulman tylli lang kawei." Ha u September sdang ban don jingiakhih. Tang kumta u Gandhi u shah thngan bad u ong un shah thngan ha ban da iap lada kim sangeh. Ki sangeh bad u Gandhi u leit noh sha Delhi.

Ynda u poi ha Delhi u la sngewsih ba um ioh ban sah ha ka jaka kaba u ju sah. U shait leit sah barobor sha them metor hynrei ha kata ka jaka la dap da ki nongiaidwir kynriah hima. Ia u la leit lam noh shapoh nongbah bad u sah

ha ïing u Birla. Um da sngewtynnad namar u ju mlien ban shong ha ki jaka kynjah bad ka nongbah Delhi ha kata ka por ka dap da ka jingiaot bad jingiapyniap.

Ha ka ar tarik u October 1948 u Gandhi u dap hynriewphew phra snem ka rta. Bun bun ki briew ki phah khubor kitbok-kitrwiang ia u. U ai khublei ia ki baroh hynrei u da ong de ba ka mynsiem jong u hi ha kata ka por ka dap da ka jingsngewsih bym lah ban batai. U ïai kyrpad ia ki Hindu bad Sikh ban nym ia pyniap shuh. La katta ruh ka mynsiem jong u ka sngewkhia jling jling ba um lah ban iohi satia aïu kan jia pat hadien. Hadien katto katne sngi u pynbna sha u paidbah ba un shah thngan biang "U briew lada u dei uba khuid," u ong "um don kaei kaei kaba kham palat ban ai ban ia ka mynsiem la jong. Nga kyrmen bad nga ngeit ba nga nga don kata ka jingkhuid ka ban kyrshan ia kane ka jingleh jong nga."

U sdang ia ka jingshah thngan jong u ha ka khadlai tarik u October. Katba nangmih ki sngi u la nang tlot nang tlot hynrei um ju pep satia ban mih sha phyllaw ban leit ia duwai lang bad ki paidbah. Teng teng u la tlot eh bad ia ki ktien donkam ban shu pule khnang ba kin iohsngew ki paidbah. Ha ka arphew hynriew tarik u bnai January 1948 u dang phah khubor pynshngaiñ sha ka ri baroh kawei.

Ha ka laiphew tarik, dang step phyrngab, u ong ia u nongbud jong u "Wallam noh ia ki shithi kiba donkam baroh namar lashai lehse 'nga lah ban nym don shuh" Tang shu dep hi kumta ha ka por san baje ei-ei u mih ban leit duwai bad snoh ha ka tyrpeng ka ksiew jong u ka Manu Gandhi. Ki iaid suki jai bad ha ba un sa kiew artad ia ki maw lynti jong ka rynsan duwai u wan mih uwei u khynnah samla Hindu bad leh kumba khublei da dem ia u. Kumta hi u shu tur shaid shaid sha u, u khynñiat ia ka Manu Gandhi bad siat ia u na ka kpoh. U Gandhi u pyrta "Ram, Ram !" (Ah Blei ! Ah Blei!) Ki kti jong u ki hap na ki tyrpeng jong ka Manu Gandhi, u synrap ia ki baroh ar bad rah kumba u ju leh haba duwai shaphang ba don ki paidbah.

Kumta kumta hi ki rah noh ia u shapoh iing bad um tip briew shuh. Ki la leh kumno kumno ruh kim lah shuh ban bat ia ka mynsiem jong u. Tang shiphang hi ia ki paitbah kiba ap shabar la hap ban pynbna noh ba u la iap. Janmiet u Nehru u phah kane ka khubor na ka radio sha ka ri baroh kawei, "Ka jingshai ka la phet noh na ka jingim jong ngi bad kat shaba phai ka don tang ka jingdum suda. U kpa jong ka ri jongngi um don shuh. Ka jingduwai kaba bha tam na ka bynta jong u kan long ba ngi baroh ngin aiti lut ha kata ka hok bad ban leh ia kata ka jingshisha kaba na ka bynta jong ka une u para ri ba khraw u im bad u iap."

Ia u la thang ha ka sngi kaba bud na iing u Birla. Ka kali kaba kit ia ka met iap jong u, la kynton da ki syntiew. Kim shym tap ia ka khmat bad ia u la pynphong tang da ki jaiñ khadar kiba lieh. Ynda poi ha jingthang ha Rajghat, u paidbah byllien u la ap. Ia ka met iap jong u la thang da ki dieng sandal bad kat bym pat ing ki aeroplane Dakota ki nang bet syntiew shaid shi shaid hapoh jynthang.

Ka jinglehniam kaba khadduh ka kut ha ka arphew phra tarik u February. Ia ki shyieng jong u Gandhi la leit rah sha Allahabad, khnang ban bret ha ka jaka ba ia kynduh lang ka Jumna bad ka Ganga Kaba ki khot ka Sangam. Ia ki shyieng jong ka Kasturba ruh la bret hangne. Katba ki briew ki nangrwai ia ki jingrwai niam jong ka pyrthei, ki aeroplane pat ki nang bet syntiew halor u khiew buh shyieng. Ki pynkut da ka jingrwai kaba ong kumne :—

To ki um jong ki wah bad ki duriaw kin iarap ia me, ban long kum ki nongpynphriang ia ki kam babha jong me na ka bynta jong ki bynriew baroh : to ai ba ka haw haw kan plie lut la ki sawdong pud jong ka na ka bynta ki kam babha jong me.

Jingkylli.

1. Aiu u Gandhi u la leh na ka bynta ka jingiatylli ki Hindu bad Musulman.

2. (a) Thoh shaphang u Gandhi naduh 2 tarik u October 1948 haduh ka sngi jingiap jong u.

(b) Kumno la pyndep ia ka niam iap jong u?

Lane

Iathuh bniah ia ka jingiap u Mahatma Gandhi haduh ka jinglehniam ba khadduh jong u. (1959)

3. Batai ia kine harum :—

(a) "Dei kane ka jingieit kmie, jingburom bad jingngeit ia ki jingsneng jong ka kiba la pyllait ia u na bun ki jingpynshoi kiba don ha ri nongwei"

(b) Ngam donkam ban da kular ei ei ia phi.

(c) Nga dem khrup ban ioh bam hynrei nga ioh pynban da u maw.

(d) Ka jingshai ka phet na ka jingim jong ngi bad kat shaba phai ka don tang ka jingdum suda. (1962, 1956)

U NONGREP

1. Ka ri ki phlang ki dieng ki sieij,
   Ba im u khah u rnai,
   Jai jai hangta ki sur shoh ieit,
   U Nongrep ba u rwai.

2. Ka shoh halor ki lum ki them,
   Ban sngew te baroh phar,
   Kumjuh u mohkhiew ba u dem,
   Ha sur kynud phawar.

3. Dang step te ngir, dang saw ka bneng,
   Ha la lyngkha u poi,
   Ki tiar ki tar na met u weng,
   Khit ruh u ia dukhoi.

4. Mohkhiew u pah da lynñiar kliang,
   Kumta ruh phin iohsngew,
   "Kata" u ong "ka sur bathiang
   Halor ka Mei Ram-ew."

5. Ki dieng ki shiah ki tar ki shaiñ,
   Um sngap um ju patiaw;
   Ki thied ki jaw ki khih khyrwaiñ,
   Hynrei u bang ka siaw.

6. Ka thait ka jrem, phuh-syep phuh-syar,
Kynjai um ju sngew pher,
Jar-jar ruh te ba kin sngap jar,
Ha ki jingbeh ka lyer.

7. Haduh por shongthait kumta hi,
Sa la jasong u phriang,
Ka ja hadem bad hur 'tylli,
Katno u pyrjah thiang.

8. Dohksah ba mih khlem da sangeh,
Na ki 'dew-jem 'dew-maw,
Khawshet-khawim, 'hur iaw 'hur-ein,
Kumno te un dap ngaw.

9. La kumta ruh ha u jar jar,
Ha sngap ki sim ki pah,
Ryndang sur miet ba shlei te miar,
Shuwa ba kin khreh thiah.

10. Ka jingdohieit ha ki kliar lum,
Ha u ruh lem te ngai,
Ha ka premmiet baphong rong jngum,
Sha ïing ba un leit phai.

11. Ha ïing ruh tiap jingthait ka jah,
Ka snier ka pah nyngkong,
Ka ja ri-eh ba peit-pyrshah,
U tan ar 'liang pynshong.

12. Ha la jingim ba um ju pher,
Kynder bad la ka trap,
Ha dur ba la kam ei ka lyer,
Bad ba un shoh u slap.

13. U koit u khiah, u rwai u siaw,
Ha la mynsiem sngewhun,
Bym ju sngewsih bad bym ju diaw,
Wat hur tylli u klun.

14. Sopti b'u phong um ju bret ei.
Haduh ba kan da lut,
Syrtap kawei halor kawei,
Ym dei shi sut ar sut.

15. Jingthiah. sopjat bun um ju law,
Namar ba kan syaid ei,
Jingspong ruh de ka juh ka daw,
Mar la ka kam ban trei.

16. Ha kum kita ki sur u tei,
Jingsuk ba da janai;
Ha tlong b'u bat ia ka pyrthei,
Thymmei seng im tyntai.

17. Sawang duitara hapoh trep,
Ba sop da u langtraw;
Thom-thom harud dypei ki hep,
Ba risa kmen te shaw.

18. Namar khana jong u Nongrep,
Ki khun ba kin iohthiah,
Ba kin kyndit te ngir dang step,
Sha lum lang b'un leit ñiah.

19. Khun-rit khun-ria ba la dop-dop,
Ki la im l'u bai mluh;
Katba nangsan u rang ïai jop,
Ban shong ban im pahuh.

20. Ki jingkhuslai, b'u thngan b'u kdang,
Um tip bad um ju shem,
Ba 'hur jathang bad u 'korblang,
Ki biang b'un bam kut snem.

21. U suk mynsiem bad la jingjam,
Haior ka Mei Ram-ew,
Hangta jinghun ba ka wallam,
Ba paw ha sla khyndew.

22. Kumta ka wan pyllun ka snem,
Ban risa lang baroh,
Hangta marwei marwei u shem,
Ia lade ba un doh.

23. U khaw u ieng te ha nongpei,
U phan hapoh shyngkub,
Khutia-mutia kyndong ki shlei,
Phyllaw jingri jingdup.

24. Kumta ka dap da jingthiang-ngai,
Ba ka la biang shisha,
Mynsngi ban um kita sur rwai,
Mynmiet ka duitara.

25. Ha sngap ha sngap ki sur jai jai,
Ha sngap ha sngap ko hep,
Ki laiphew sur ba u ju rwai,
U long tang u Nongrep.

B. Thangkhiew.

Jingkylli

(1). Thoh ha la ki jong ki ktien ia ka jingim u nongrep, kat kum na ka lynnong na ka kot jong phi "U Nongrep".

(2). *Batai ia kine ha'um:—*

(a) *Ki tia ki [illegible] u weng.*
Khut ru't u ia dukhoi.

(b) *"Kata", u ong. "ka sur bathiang,*
"Halor ka Mei Ram-ew".

(c) *Ki thied ki jaw ki khih khyrwaiñ,*
Hynrei u bang ka siaw.

(d) *Dohksaîi ba mih khlem da tangeh*
Na ki [illegible]dew jem [illegible]dew maw.

(e) *Ha la jingim ba um ju pher,*
Kynder bad la ka trap,
Ha dur ba la kam ei ka lyer.
Bad ba un shoh u slap.

(*f*) *Sawang duitara hapoh trep,*
Ba sop da u 'lang traw,
Thom-thom harud dypei ki hep,
Ba risa kmen te shaw.

(g) *Ba 'hur jathang bad u 'korhlang*
Ki biang b'un bam kut snem. (1959)

(3) *Ai ia ki ktien kynnoh jong kine harum:— Ki dieng, u khah, ki lum, ki tiar, ka thait, phuh syep, dew-jem, khaw-shet, 'hur iaw, koit, rwai, khunnit, khutia, jingri.*

SHAPHANG KA KHYNDEW

Bunsien ngi ki briew ha kane ka pyrthei ngi klet lane ngim ju pyrkhat ia kane ka pyrthei ba ka long kumno, ba la thaw U Blei ia ka ban lei ? Ka long kaba eh ban batai ia ka jingmaian jong ka bad ba U Trai Kynrad jong ngi, U don ka jingthmu aiu ba U la thaw ia kane. Uno uno u briew ne uei uei ruh ha kane ka pyrthei ym don uba lah ban tip ia ka jingmut bad ka jingthmu U Blei. Bun ki briew ha kane ka pyrthei kiba batai ba U Blei u thaw kumne bad kumtai bad bun ruh kiba thoh ha ki kot niam bun jaid eh. Ban iatai eh ia kata baroh ym lai lah ha ine i kitab iba rit. Nga pyni hangne tang shaphang ki jingthaw jong u khyndiat ha ki para lok kin shu dem ïai pyrkhat la kiba dang khynnah ne kiba la rangbah kumba thoh ter ter harum.

Haba khmih shisïen khmih ia ka khyndew U Blei U Trai Kynrad jong ngi u la thaw na ka bynta jong ngi hi kiba don ha ka pyrthei. Ha khyndew ngi shong halor jong ka, ngi thaw ïing thaw sem bad hapoh kita ngi shong ruh. Ki laiphew mrad baroh ki iaid kai bad ki shong halor ka khyndew, ki kynja masi, blang. kulai, hati, ki bam bad ki shong halor ka khyndew.

Ki phlang ki ñiut, ki dieng ki sieij ki long halor ka khyndew. Ha kaba khadduh naduh u briew bakhraw tam eh ha kane ka pyrthei haduh iba rit ria i ñiut, tad ki la iap tyrkhong bad la pyut ki kylla khyndew noh.

Haba ka khyndew ka tyrkhong eh, ka lwit bad ka long pum pum noh. Tang beh ka lyer ka her pui pui, hynrei ynda ka poi ha suiñ bneng ka hap pa hap pat ha ka khyndew bad ka ia dambit lang pat bad kane ka khyndew.

Bun ki briew ha kane ka pyrthei kiba nang ban thaw da ka ktieh ne dewbyrtha, ban pynlong mawit (brick) ba ki tei iing, tei 'mot, tei kynroh bad thaw khiew jakai shetja, khiew shetjyntah, khiew buh-um, braw-khaw, khra-ktung, khiew sdieh-dohkha, saraw bamja, saraw-tapmoh, bad bun jaid ki kynja khiew khyndew. Ki thaw shuwa da ka dew im, tad ki la lah pynlong dur kaba biang ki thad shuwa. Ynda la rkhiang bha ki sa thang ynda saw bha sian hangta ki sa eh bad ki sa bit ban pyndonkam. Ban shna ei ei khlem da thang, kim lah neh satla bad tang shu dei um kin pra noh phew. U mawit ruh tang shu dei slap un pra noh bad kylla ktieh pat.

Da ki dieng ki sieij kiba mih halor ka khyndew ngi thaw iing thaw sem, da u phlang pat ngi prat ngi sop iing, hangta ngi ioh shong suk, kah na kaba shit ka sngi, ngi ioh rieh na u slap ka lyer. Halor ka khyndew ruh don u nar, ka

tama, ka tin, ka ksiar, ka rupa, bad bun jaid ki kynja nar bad ki maw kordor.

Kumta phi iohi ba U Blei U la buh ia u briew halor ka lak suda. Haba ngi kyrduh ne shitom kam dei ba ngin khñium ia U Blei hynrei tang ia la ka akor, ka jingjaipdeh, ka jingrunar, ka jingbieit jong ngi hi. Kumta ka dei ba ngin kyndit briew ban wad ia ka jingstad, kata kan sa ialam ia ngi sha ka lak ka klur, bad ia U Blei ruh ngin lah ban shem ban sngewthuh.

Jingkylli

1. Thoh lyngkot shaphang ka khyndew kat kum na ka kot jong phi na ka lynnong "Shaphang ka khyndew".

2. Batai ia kane, "Ia ka khyndew U Blei U Trai Kynrad jong ngi U la thaw na ka bynta jong ngi hi kiba don ha ka pyrthei".

3. Batai pynshai ban pynshisha ia kine ki ktien harum kat kum na ka kot jong phi :—

Kumta phi iohi ba U Blei U la buh ia U briew halor ka lak suda. (1962, 1959).

4. Batai bad shna Sentence ia kine harum:— maian, khñium, phew.

U SNGI SYIEM—U SYIEM NONGKHLAW UBA AR

Ha ka por u Sngi Syiem ka hima Nongkhlaw ka la long thma bad u Syiem Nongsai Ha kata ka thma la jop u Sngi Syiem u sa ioh ia ki khyndai shnong (1) Nongkhlaw, (2) Mawpiah, (3) Umsaw (4) Umsohphria, (5) Umlur, (6) Mawiong Nongsning (7) Nongdingan, (8) Mawmutain bad (9) Dipu Rum.

Une u Sngi Syiem u dei u pyrsa u Khangjer. Ki thung ia u ba un long ha ka jaka u kñi jong u. Tad u la ioh long Syiem u pyrkhat ban pyniar ia ka hima shaphang shathie na Sohrarim.

Ha kane ka por, ki Mawphu mynta ki dang shong ha ka jaka kaba ki Sohra mynta ki khot ka shnong ka Bthuh. Kata ka Bthuh ka dei ka trai khyndew ia ka Sohra bad ka Mawmluh. Utei u Syiem u thied ia ka khyndew Mawmluh bad u hiar thaw shnong ha Mawmluh. U leit shong hangta bad nangta u ialeit ia wan barabor sha Khadsawphra bad sha Burduwar ruh.

Ha ka por une u Syiem ki raiot Mylliem ki ia long thma para khun. Ki Shala ha kata ka por ki dang shong ha ka jaka ba ki khot kyrtong Pam Shala kaba ha shuwa Mawlai. Haba ki

rem thma bad ki iap kham bun na ka liang ki Shala ki phet shnong noh shi syndon. Ki leit ha u Sngi Syiem ha Mawmluh ban leit rieh bad pan jaka.

U Sngi Syiem u leit lam ia ki ha shnong Shala. U buh ia ki hangta. Ynda la kham slem haba ki long ka shnong ka thaw kyrhai, u lum ia ki khyndai shnong —Shala, Mustoh, Nongbah, Nongrai, Dewsaw, Tynger, Nongwar, Tynrong, Synnei, u pynmanc khun ha lade. U sa phah ia kren ia ki san shnong de—Tyrna, Nongkroh, Ramdait, Mynteng, Nongriat. Ki ia mynjur, khlem da ialeh da ka wait u khnam, kumta ki ia shoh sniang halor u Maw-Pyrkong uba don haduh mynta harud lynti ban leit sha Tyrna Ramdait.

Sa tang khyndiat snem pat hadien, utei u Syiem u la pyrkhat ban thaw Iew ne Hat shaphang ri Dkhar. U leit ha Dewanganj Kusbali u thaw ïing thaw sem hangta. Ia kane ka jaka ym lah tip ba u ioh da kaba shu jop da ka wait ne da kaba shu thied ia ka khyndew na ki Zamindar. Nadien une u Syiem long Syiem lai pateng syiem da kine ki syiem : U Burom Singh, U Suthro Singh bad U Khangthoh.

U Khangthoh u long uba shlur bad uba stad shibun eh U thew shisien ban leit jop ia u Syiem Shillong hynrei ki shu iasuk noh bad ki iateh kur ban iarap lem ha ka khia ka shon. Dei namar kane ka jingiateh ba ha ka por ba iapam bad ki Sorkar British ba u Syiem Shillong ruh u

ia kit thma lem. Ha Mawmluh u thung ki Mawbynna ba ki khot kyrteng haduh kane ka por 'Mawkhangthoh'

Jingkylli

1. Thoh lyngkot shaphang u Sngi Syiem Nongkhlaw uba ar kat kum na ka kot ba phi pule. (1955, 1957, 1959.)

2. Kaei ka Bthuh ? (1960)

3. Thoh lyngkot shaphang u Khangthoh. (1961).

4. Kaei ka "Mawkhangthoh". (1962)

5. Batai ia kane harum :—

Ki ia mynjur khlem da ialeh da ka wait u khnam, kumta ki ia shoh sniang halor u Maw-Pyrkong uba don haduh mynta harud lynti ban leit sha Tyrna Ramdait.

AKOR BA HOK

1. Ki syntiew bun jaid ki ai jingiewbih,
Ka burom U Blei ki kyntiew halor khlieh;
Ki sim bun jaid ki rwai sngewtynnad,
Ka burom U Blei ba dap khlem da rngat.
Akor bahok long ka spah ba kordor,
Akor bahok ia ka baroh ki ñiewkor.

2. Ka um ka tuid bad ka lyer ka beh,
Ka burom U Blei ka dap khlem sangeh ;
A Blei Kynrad ! Ko Nongthaw jong ngi,
Baroh ngi mane duwai, tang ha Phi.
Akor bahok long ka spah ba kordor,
Akor bahok ia ka baroh ki ñiewkor.

3. Ka sngi bad u bnai bad ki khlur baroh,
Ka burom U Blei baroh ki iaroh ;
Ki durjaw ba jylliew bad ki lum ba jrong,
Ka burom U Blei ka dap baroh sawdong.
Akor bahok long ka spah ba kordor,
Akor bahok ia ka baroh ki ñiewkor.

4. Ko kur, ko kha, para khun ka Ri,
Da kynmaw janai, ia la ka Riti,
Ki Ïawbei Thawlang ki longshwa jong ngi,
Ha ka hok ba janai ki buh la Riti.
Akor bahok long ka spah ba kordor,
Akor bahok ia ka baroh ki ñiewkor.

U Rash Mohon Roy Nongrum.

Jingkylli.

1. *Thoh na ka jingkynmaw ia ki saw dkhot na ka "Akor ba hok"* (1959, 1961).

2. *Batai ia ka jingmut jong kine ki ktien harum kat kum na ka kot pule jong phi :-*

(*a*) *Akor bahok long ka spah ba kordor,*
Akor bahok ia ka baroh ki ñiewkor. (1955, 1961).

(*b*) *Ka sngi bad u bnai bad ki khlur baroh,*
Ka burom U Blei baroh ki iaroh. (1960).

(*c*) *Ki Ïawbei Thawlang ki longshwa jong ngi,*
Ha ka hok ba janai ki buh la Riti.

U TYMMEN BAD KI KHUN

Uwei u tymmen uba kyrteng u Rim u don ki khun arngut, uwei u shynrang kyrteng u Pyrkhat, kawei ka kynthei kyrteng ka Duriap U phah skul barabor ia kine ki khynnah bad la um nangpule nangthoh ia lade ruh u sngewbha ba kin nangpule kot ki khun.

Man ka sngi katba ki wan skul, u ju leit tan ia ki na lynti Tad iashem u ia wan lem bad ki sha ïing, u ai jingbam jingsa ia ki. Haba ki khreh kot u shongkai hajan, u sngap ba ki pule ia ki jingiathuhkhana.

Ynda ki la kham san ki la nang pule ia i kot ba hikai shaphang ban leh khuid. U Rim u la ong, "Ko khun, kaei kata ba ki hikai ? Leh khuid, hato yn leh khuid da kumno bad ban lei ia kata ?"

Ki khun ki ong. "Ko Pa, na ki jingjakhlia wan poi ki jingpang laiphew jaid, haba leh khuid pat ka jingpang ka duh. Kane ka um thet ba phi buh ha u khiew sniang ka pynmih ka jingiewkhong, kata ka jingiewkhong ka pynbaiong khlieh, pynpang kpoh bad at kpoh. Na kaba baiong khlieh ka pynlong khieshoh bad kumta nangroi nangroi bun jaid ki jingpang.

U kpa u ong, "Kata yn nym ri sniang, yn nym shet kpu shuh khun? Hato ngan bsa ia phi bad ngan ai bai kot ia phi naei pat?"

Ki khun ki ong, "Ko Pa, ngi ju iohsngew phi ju ong ka jingkoit jingkhiah ka long kaba tam, tang ba koit ba khiah la bam da u jhur ruh suk ka mynsiem, haba pang la bam da ka ksiar ruh ym donkam. Kata ka long kumno Pa?"

U kpa u ong, "Shisha keiñ khun phim i mynta kane ka kmie phi ka pang swai noh, ka shu ia kyrda shet kpu shet skam da ka iap tang ban ioh bam, ka shu shong mrong harud dpei kum ka miaw, mynmiet kam ju iohthiah bha."

Ki khun ki ong, "Kata kein Pa, la ong lada ym leh khuid bha, nadong shadong ka jingpang swai jingpang laiphew jaid ka wan jia Haba ngi iapang ha ïing katno ba ngi ia khuslai mynsiem."

U kpa u ong, "How! ia kata te ngi naduh barim bajah ym ju tip ban leh, mynta te lyngngoh du khun. Hato ngin leh kumno ? Kane ka sniang ha khmat ïing, ki blang haroh khrum. ki masi ha shyngkup bad ki syiar baroh, ka jakhlia na kine ki mrad kaba iewkhong. Ka jawa ngi buh ha tyngkong bad u khiew sniang ne khiew-theh-umthet une ha dpei. Lada yn iehnoh ia kine baroh yn ia bam pat daei?"

Ki khun ki ong, "Katba ngi ioh jingtip na ki jinghikai, ia ka lyer ba ngi ring mynsiem dei ban

ioh da kaba khuid khnang ba kan leit pynkhuid ia u tor; kaba ngi pynhiar mynsiem pat ka mih kaba sniew, kaba long kumba la sait ia u tor bad ia ka jingiewkhong hapoh ka met. Haba ker kumne baroh sawdong da ka jingjakhlia suda te ngi ring mynsiem ruh da ka jakhlia suda. Yn ia koit ia khiah da kumno? Ngi tharai namar kata keiñ Pa ba ngi shu pang ngai-ngai ngit-ngit."

U kpa u kylli ia ka kmie, "Ko kmie u Pyrkhat, phi iohsngew ba ong ki khun kumno?"

Ka kmie ka ong, "Hooid keiñ kpa, kaba kren ki khun kaba sngew dei eh. To ia pyrkhat hi keiñ nga kaba la kum ka snaiap kumne rymbaiñ ngin ong aiu pat bun da ka khrew, ngin khaweij ka kti ka kjat ruh ngam lah shuh. Ngi la ia bam dawai katno katno ruh ym lah koit shuh."

U kpa u ong, "Shisha keiñ, kumba ong i kmie tang ba siew bai dawai bad bai syiar bai pylleng ruh la kyllut jlang, la katta ruh ngim da ia koit bad shuh. Ko khun hato, phi ia pyrkhat da kumno?"

U khun shynrang u ong, "To ngin ia ngeit katba ong uba stad. Ngin ia thaw kyrpang noh shaba kham pajih ia ka iing-suiang, iing-masi, iing blang. Imat ka dei ba, ngin shna noh hangtai ha khlieh kper ban sboh jingthung artad. Ka shyngoid-jawa ngin buh ha iing suiang, u khiew umthet pat ha pongshai bad man ka step mon ka met pat yn leit then phar phar sha ki sniang.

Ka kmie ka ong, "Aw ! Ko khun, ngan lai lah shano shaba khami jngai haba nga wai-wai dongrang kumne."

U khun shynrang u ong, "Ngan leit plie masi leit plie blang hi ma nga bad ngan ñiad eit-masi eit-blang artad shwa ba ngan leit skul. Ynda nga wan skul, premmiet ngan leit set hi ma nga."

Ka khun kynthei pat ka ong, "Ngan leit plie sniang ai jingbam artad bad ynda nga wan skul ngan leit set bad ai jingbam hi ma nga. Phi shu shong bad i Pa baroh arngut nang ia shet kpu. Ia pli kylliang kylliang ban shet kpu ban ioh iaid kai kylliang kylliang. Da kaba leh kumta phi baroh arngut bad ngi ruh ngin ia koit bha."

U kpa u ong, "Waw ! ko khun kynrad baroh arngut ia phi, haba phi da ia beit ban trei kumta nga lei lei te nga la kloi ban thaw jing masi, jing blang, jing sniang bad jing syiar kumba phi ong."

Naduh kata ki thaw kyrpang noh ia ki jing mrad. Ia kaei kaei ruh ki ialeh smat kumba ki la ia pyrkhat. Ki ia sar bha ia ka khrum, ka shyngkup barabor. Ki phuid bha baroh sawdong ia ka jing da ki nur, kumta ka jing ka rkhiang bha oiñ-oiñ. Tad dap khyndiat taiew khyndiat bnai ka kmie ka koit bha pat, ka ioh khun pat. U kpa bad kita ki khun ki la sngewkmen bha ba la koit ka kmie. Ki ia sah ka jingleh smat jong ki haduh ban da tymmen.

Jingkylli.

1 Thoh ka jingiathuhkhana shaphang u tymmen bad la ki khun.

2. Batai ia kane, "Leh khuid, hato yn leh khuid da kumno bad ban lei ia kata".

3. (a) Kumno ki khun ki la batai ia u kpa ba ki dei ban leh khuid ?

(b) Kumno u kpa u la pynshisha ia kata ?

(c) Aïu ki la rai ba kin ialeh ?

(d) Kumno ki la ia long hadien habud ?

4. Ai ki ktien kynnoh jong kine harum :— nongpule. jingham, kpu, jingkoit, nadong.

5. Batai bad shna sentence ia kine ki ktien harum :— tan. nangroi-nangroi, kyrda, mrong, tyngkong, ngai-ngai, ngit-ngit rymbaiñ, khaweij, jlang, pajih, phar-phat, wai-wai, dongrang, kyrpang, shyngkub, oiñ-oiñ.

KA REL—I

Ha ka lyiur jong ka snem 1830, lyngba ka lynruh lynram ka bam tip bam thaw shuh bad nalor ki lynti bad jingkieng ba dang shu lah shna la iaid na Liverpool sha Manchester ka engine rel kaba shna nyngkong eh. Ia kata ka engine u ñiah u George Stevpenson bad hajan jong ka ieng ka Fanny Zemble, ka nongialeh theatre ba pawnam ha kata ka por. Shaphang kane ka jingshong rel ba nyngkong jong ka, ka thoh kumne sha ki para lok, "Nga ieng khlem tap tupia bad ring ha ban da ngiah ia ka lyer kaba don ha shuwa jong nga. Haba nga khabrib ki khmat nga sngew kumba her da ki thapniang bad sngew kum ban shu duh mynsiem noh namar ba sngewtynnad eh".

Ar snem hadien kane, ka mih sa ka rel kaba jrong kumba hynriewphew kot. Kane ka rel kam don jingtap hynrei ki shu ieh rynghang kum ka truck kit maw. Ki briew ki shong ha ki ben kiba ai rong jyrngam. Ha kawei na kita ki kali rel ki don ki briew kiba tem ba put bad tang shu sdang iaid ka rel ki tem ia ka jingrwai kyntang jong ki British, "God save the King". Ki buh kawei ka tap ha ka kali kaba ha khmat eh bad tang shu poi ha kano kano ka shnong ki siat dain bad mar kumta ki briew ki tied ia ki

baje baroh kiba don ha ki ïingmane jong ki haduh ban da khynwin jlang baroh kawei ka shnong. Ki briew pat napoh shnong ki mareh lut shajan lynti rel ban khmih kai ia ka 'Rakot' ba pynmih tdem' kaba dei ka jingphylla ym tang ha Bilat hynrei ha ka pyrthei baroh kawei. Ia kane ka rel ki khot kyrteng ka 'Rocket' bad ia ka la ñiah da u George Stevpenson.

U George Stevpenson dei uei? U dei une uba shem nyngkong eh ia ka rukom ban shna ia ka rel. U long u khynnah uba duk bha. Ka kmie u kpa, ma u bad ki para san ngut ki ia shong ha iwei i ïing iba rit bha, iba tang shi kamra U kpa jong u uba trei shitom bha hynrei wat la katta u shem ba ka long kaba shitom shibun ban bsa ia ki khun da la i jingioh iba khyndiat. Ia u George, u tang shu kham san u phah trei kam noh. Nyngkong u long u khynnah ap masi, hadien u nongsumar jong ki kulai ba ki ri ha ka par dewiong ba trei u kpa.

U George wat la um leit skul, u long u khynnah uba nep bha. Ha ka par dewiong ba u leit sumar kulai ka don kawei ka engine. U shait shna dur da ka ktieh ia kane ka engine bad tang katno u la ithuh ha kano ka rukom ki bynta jong kata ka engine ki trei kam, kumta ia u la buh noh ban long u nongkhmih engine. U George u sngewtynnad bha ia kane ka kam hynrei u kwah ruh ban da tip kham bniah shaphang ka engine. U ithuh kumno ka trei hynrei u kwah ruh ban tip ha kano ka rukom ka ding ka pynkylla tdem

ia ka um bad balei ba ka tdem um pat ka pyniaid ia ki engine.

Ia kane baroh u George Stevpenson u tip ba la thoh ha ki kot hynrei um nang pule. Ynda u dap khadkhyndai snem ka rta u George Stevpenson u la ioh ka kam kaba kham bit bainong. "Mynta ngan sa im" u ong. U sdang ban leit skul mynmiet mynmiet bad u da rkhie sngewbha ha ka sngi kaba u lah ban thoh ia ka kyrteng la jong. Mynsngi u pyniaid ia ka engine ha par dewiong bad haba u la dep nangta u syrdep juti ban kham long pisa.

Shen shen hadien kane u George u shongkurim ia kawei ka khynnah kaba na nongkyndong. Hynrei u sniew bok namar ka iap noh bad ka ioh tang uwei u khun. U kpa jong u ruh hamar kane hi ka por u matsaw bad matlah noh ki khmat. U la sngewshitom bha ba ki lap kine ki jingjynjar, u da iam bad mut ban leit noh sha America kumba ki leh kiwei kiwei.

Lada u la leit ka pyrthei baroh kawei lehse kan nym ioh ki rel da ki phew snem; hynrei u sah namar ba u ioh ka kam kaba kham bit. Ha kane ka kam u George u dei ban khmih ia baroh ki tiar kor kiba don ha kawei ka par dewiong. Ki ai burom ia u namar ba ki tip ba u long uba kham shyllia na kiwei kiwei ki briew. Kumta ki shah ia u ban law bad ban shna biang ia ki kor kiba u dang i don jingduna bad ţang katno ha kata ka par ki ioh ki tiar kiba bha tam. Ia

ka engine jong ki mynshnwa ki pyndonkam tang ban ring ia ka um kaba dap, hapoh par mynta ki la ioh sa kiwei bad kita pat ki ring ia u dewiong napoh par shabar.

U Stevpenson ha kane ka por u shna kawei de ka jaid sharak ba kin rah shapoh par. Baroh shi katta ki briew haba ki leit sha par ki rah da ki mombati namar ba dum ngaiñ ngaiñ. Kane ka long kaba mynsaw shibun. Hapoh par ki shait mih bun ki kynja gas kiba tang shu pher la kem ding. Kine haba ki ia kynduh bad ka ding mombati ki bthei jling, ki pyniap ia ki briew bad pynjulor ia ka par baroh kawei. U Stevpenson ynda u ïai wad ïai wad u shem bad shna kawei ka jaid sharak kaba wat lada long kumno kumno hapoh par ruh kam ju kem ding satia. Ki paralok na ka bynta kane ka kam babha ki la ai ia u bun hajar tyngka.

U George mynta u la kham don pisa bad haba u la dap sawphew snem ka rta u la phet kam noh. Hamar kane ka por u don uwei u briew uba kwah ban shna rel. U mut ban shu pynring da ki kulai. U Stevpenson u leit ia kynduh ia u bad batai ha u ia ka rukom ban pyniaid ia kata ka rel da ka engine. Uta u briew u sngew ia dei jingmut bad kumta ki sdang ban shna ia ka rel kaba nyngkong eh. Ki pynkit tang ki tiar ki tar suda haba ki pyniaid ia ka. Ki briew ki la ialum namar ki pyrkhat kita ki kali rel kin sa kyllon bad pra la ka jong ka jong. Hynrei ki shem pynban ba kata ka rel ka iaid biang biang,.ka la pynhiar ia

ka jingkit bad wan kit kylla pat da ki briew. Baroh ki la ia phylla bad kumta hi ia u Stevpenson la phah ba un shna ia kata ka lynti rel kaba na Liverpool sha Manchester.

Jingkylli.

1. Thoh lyngkot shaphang ka rel. (1955)

2. Thoh lyngkot shaphang u George Stevpenson bad ka Rocket jong u. (1956, 1961)

Lane

(*a*) *Uei uba shem nyngkong eh ban shna* **ia ka** *rel ?* (1959)

(*b*) *Thoh lyngkot katba phi tip shaphang ka por khynnah jong u.*

(*c*) *Kiei ki jingeh ba u George Stevpenson u la ia kynduh kiba la pynwan ha ka jingmut jong u ban leit noh sha America ?*

(*d*) *Lait na ka rel, kiei ki jingshem jong u Stevpenson ban iarap ia u khun bynriew ?*

3. (*a*) *Ha ka snem aiu ka rel ka iaid nyngkong eh ha Bilat ?*

(b) *Mano ba ñiah ia ka ?*

(*c*) *Kumno ki shnong ha Bilat ki pdiang sngewbha ia ka rel kaba nyngkong haba ka iaid ha lynti ?*

4. *Mano ba la kren ia kine ki ktien harum:—*

(*a*) "*Nga ieng khlem tap tupia bad ring ha ban da ngiah ia ka lyer kaba don ha shuwa jong nga. Haba nga khabrib ki khmat nga sngew kumba her da ki thapniang bad sngew kum bun duh mynsiem noh namar ba sngewtynnad eh*".

(*b*) "*Mynta ngan sa im.*"

5. *Batai ia kane harum kat kum na ka kot jong phi:*—"*Lada u la leit ka pyrthei baroh kawei lehse kan nym iohi rel da ki phew snem.*"

KA REL—II

Suki suki ki nar rel ki la nang saphriang, ki iaid lyngba ia ki them bad ki lum jong ka ri England; ki rukom rim ki la kylla bad ka pyrthei thymmai ka la mih. Ym don ba shong kali tom-tom shuh. Ki shu jah khlem tip na ka shnong baroh kawei. Ka "Steepy Leeds" ka kali tom-tom kaba la iaid da ki spah snem na shnong Leeds ka shu duh shu dam tang shu mih ka rel.

Nangta pat ki ialeh sa ka thma ha ka ri-kynti jong u Lord Harborough. Ka Parliament ka la ai hukum ban pyniaid lynti rel lyngba ka khyndew jong u, u pat um mon. Shuwa ban shna lynti rel ki ju da leit shuwa ki nongthew khyn-dew bad la ki kynjri bad ki tiar thew khyndew ban khmih nangno bit eh ban shna lynti. "Na ka jaka jong nga ym bit ban rung uwei ruh u nongthew khyndew" ong u Lord Harborough.

Ha kawei ka step jong u 'nai November 1844, ka dei ka sngi ban thew ia ka khyndew jong u. Ki briew jong u Lord Harborough ki ieng khit hamar ka jingkieng ban rung sha ka khyndew jong u. Ki lok ki jor jong u pat ki pynher shaneng sha-rum da ki kali tom-tom jong ki. Ki nongshun jong ki ki la poi bad kita ki nongshun dei shi kynhun ki briew kiba rah la ki lama buh dak, ki

kynjri bad ki tiar thew khyndew. Marshiliang dong ki ia ieng bad kawei ka kynhun ka peit dom ia kawei. Hadien ki iakut ba ka bha ban buh noh ki tiar ba ki ia don bad ban shu ia khynñiat uwei ia uwei.

Ka sdang ka thma khynñiat. Ki paitbah ki la ialum ban peitkai, ki risa, ki thapkti bad ki rkhie katba ki 'nang iashoh. Kiba kyllon ha surok ki don, ka ktieh ka la pharait shane shatai. Shi kynhun na ki ki hap sharud dieng kper bad ia phyrnop sa hangta hapoh nur. Hadien katto katne ki briew kiba dei sha liang jong ki nongshna rel ki phet noh. Ar sngi hadien ki iashoh pa iashoh biang. Ha kane hadien te kim ia ai jem shuh bad ka ia tynsah bad ka ia khyrwit da ki diengduh.

Ia ki lynti rel la ioh ban shna ym tang ha kata ka jaka hynrei baroh kawei ka ri Bilat. Ki briew pat kiba shong ha kita ki rel katno ba ki shitom. Ka lyer u slap ka tied ia ki daiñ-shi daiñ. Da ki phew snem ki shong ha ki kali khlem jingtap. Teng teng haba kine ki kali ki lyngkot eh ki jingker, ki briew ki hap blaiñ shi blaiñ Ha ki katto katne ki kali rel pat tang ka ben ruh ym don, ki shu ia tynñian kumto bad ia pakhuh iwei ia iwei. Ia u nongñiah lei te la isynei khop. Shit khriat, slap ior shu kumto hi kynnoit ha khlieh jong ka rel.

Ki briew kiba leit ba wan da ka rel ha Juh katno ki shitom. Ki hap ban ap da ki kynta ha

station ba ka iaid suki eh ka rel. Namar kane ka jingiaid suki shisien hapdeng kiba shong rel la mih kawei ka khana danda kumne:—

Uwei u khynnah uba la san u hiar na ka rel bad u ai ha u nongkhmih rel ia ka ticket shiteng dor jong ki khynnah kiba hapoh ka khadar snem. U nonglum ticket u ong, "Une u khynnah u la tam ia ka khadar snem um lah ban shong shiteng dor." U paralok jong u pat u ong, "Hynrei u dap khadar snem ha poh rel"!

Jingkylli.

(1) Kumno ka rel ka la saphriang baroh kawei ka ri Bilat?

(2) Kaei ka "Steepy Leeds"?

(3) Thoh ka khana shaphang ba shna lynti rel na ka ri kynti u Lord Harborough?

(4) Iathuh katba phi tip shaphang ki rel hyndai (a) Ki jingshna jong ki (b) Ki jingsuki jong ki.

(5) Shna sentence ia kine ki ktien harum:— Saphriang, pharait, phyrnop, tynsah, khyrwit, dain-shi-daiñ, blaiñ-shi-blaiñ, tyngñian, pakhuh, khop, khynñiat.

KA REL—III

Na England ka rukom shna rel ka la saphriang sha kylleng ka pyrthei. Ki rel ki la nang pher ha ka rukom shna bad ki la nang heh. I engine ba shna u Stevpenson ban ia pyrshang bad ki engine kiba mynta te la long noh tang i 'khyndai khup'. Ia ka shong ka sah pat ruh ki la nang pynbha pynbha. Ia ki jaka shong ki la siang da ki cushion. Ia ki kamra ki la thang sharak bad pynsyaid, ki jingthiah ban thiah kiba samthiah. Ki briew ki lah ban bamja, ki lah ban dih sha namar don ki kamra bam bad ka bam ka dih kyrhai katba mon ka mynsiem.

Ha ki nongheh nongbah bunsien ki briew ki hap ban wan trei kam na shabar sor da ki rel. Teng teng na ka bynta ban beh rel ki hap ban phet na jingtrei bad iehnoh ia ki kam kiba ki dei ban pyndep. Dei ka America kaba ialeh bad shem bun ki lad ban pynsuk pynbit ia kum kita ki nongtrei office. Ha Station ka don kawei ka kamra kaba kyrpang. Hangta don kiba nang shorthand ki ban shon ia ki shithi kiba donkam khlem shim pisa ei ei ne ki lah ban pyndonkam da ka dictaphone lada ki kwah. Ka don ka telephone bad ki lah ban phah khubor sha jingtrei ne iakren bad ki lok jong ki haduh ban da mih syndon ka rel. Ynda ki la dep de la ka kam ka jam ki lah ban shong

suk ha kawei na ki aram shuki bad pule ia ki kot khubor kiba ki la buh lypa hangta da ki phew.

Ia kiba leit jingleit pat ki don ki jaka shong jaka sah, ha kaba ki kynthei ki lah ban ioh shakri kynthei lada ki donkam. Kine ki nang bha de ia ka kam ot-tyrsim, ki lah ban pynkhap ia ki tyrsim ha ka rukom leh ki riew mynta. Ia ki rangbah pat u don u shakri rangbah. U ñiad isteri ia ki jaiñ katba ki dang thiah mynmiet. Haba ki sngew salia khi u don u napit ban pynkhi ia ki, uta u pynkhluit ruh ia ka um sum um sleh jong ki.

Ia ki khynnah kynthei, ki paralok bunsien ki ju phah syntiew khnang ba kin sngewbha sngew-tynnad ha ka leit jingleit. Ia kine ki syntiew ki lah ban buh hapoh refrigerator mynmiet mynmiet khnang ba kin im. Ia ki shithi u don u briew jong ka rel uba lah ban pynthep. Ia kiba kwah jaka ha hotel u pynwad jaka bad lada kwah ticket ban leit theatre tang shu poi, u pynthied ticket. Ia ka kit ka bah jong ki pat ruh u khmih hi ma u naduh haduh. Kiba shong rel kin shu ong beit ha u shano ki kwah ban leit, kiei kiei baroh ki la poi beit, ki shu hiar suk tang ka met.

Don kiwei pat ki jaid rel kaba ki shait shong eh tang ki briew kiba leit iaid kai pyng-ngad. Ha kita don ki nongtem nongput ia kiba kwah shad kwah kmen. Ia ki jingkhang ïit jong ki ruh la shna thikna. Namar ia ki ïit ha ka por khriat bunsien shait tap da ka jynhaw um kumba long shane ha ka por tlang. Khnang

ban lait na kane ki shna da ki ïit ki bym juh pait. Ki syrtap ar ar syrtap bad hapdeng ki thep da ka nitrogen, ki da set bha slait khnang ba kan nym lait. Ha kane ka rukom ki ïit kim ju lang thah ne sop jynhaw um bad lah ban peit kai shabar wat lada khriat da dum katno katno ruh. Ka shong rel mynta ym dei shuh kaba btai hynrei ka long kawei na ki jingiaidkai sngewbha bad ki rel ba bha dur ki dei ki tiar ba pynitynnad ia ka ri baroh kawei.

Hynrei ka jing lonkam jong ki rel ym dei tang na ka bynta ia ki nongleit nongwan. Kaba ka ri hi ka ioh jingmyntoi eh na ki ka long namar ba. ki kit ia ka bam ka dih, ia ka tiar ka tar kaba donkam ia ki briew. Ki shnong bah kiba don ki ïing shna jingshna kiba heh kin nym lah ban trei kam khlem da don ki rel. Ki rel ki wan kit sha kita ki ïing shna jingshna ia ki mar ba kin shna bad ynda lah shna dei ma ki kiba kit ia ki tiar sha ki iew bad sha ki kad lieng. Sa ki kot khubor jong ngi, bun na ki kim ju shon ha ki jaka kiba ngi ngi shong hynrei ngi ioh kloi namar ia ki la kit da ki rel ki bym ju shong thait kiba iaid bad miet bad sngi. Ïa ki shithi ruh kumjuh Ki don ki kamra ha ki rel kiba ki pynlong post office. Hangne ki don ki peon kiba jied ia ki shithi, kiba shim ia ki pla thep shithi na man ki station bad ai pat ia ki shithi kiba dei ha ki jaka ba ka rel ka iaid lyngba.

Kawei pat ka jingphylla jong ki rel ka long ba ki iaid kat kumba iaid ka por. Hadien u

Stevpenson ki briew ki la shem bun ki jingshem kiba phylla—ki motor, ki motor bus, ki airship ki aeroplane, hynrei ia ki rel pat ki briew ki dang donkam hi.

Ki motor lorry dei kiba ia kop eh bad ki rel bad naduh ba mih ma ki bun na ka kit ka bah la poi biang sha surok bah. Kane ka pynkynmaw ia ka por ba mih nyngkong ka rel. Ki surok bah ki la kynjah jlang, ki kali tom tom bad kiba iaid ba ieng ki shu jah kumba jah rngai. Mynta pat khongpong ka kylla shajuh. Ki lynti bah ki shongshit biang da ka iaid ka ieng paid-bah, ki motor ki her khlem sangeh. Dei hangne ba ki rel ki pyni la ka jingkhlain bor. Kim duh kim dam hynrei ki kylla bad pynbit bad ki jingkylla jong ka por.

Ha nongbah ki motor kim lah ban iaid bun. Lada palat than kin thynñian haei? Sa ba kin shu ia pakhuh kawei ia kawei bad ki briew kin shu mynsaw ei. Ki nongpyniaid rel pat mynta ki la pynmih kawei ka buit shna lynti rel ha nongbah. Kim iaid shuh nalor khyndew bad pynwit ia ki briew. Ki tih da ki thliew shathie shapoh khyndew, ki shna lynti rel bad pyniaid ia ka rel nangta. Ka London ka la shna kum kine ki rel poh-khyndew namar ba khapngiah eh. Ki long kiba itynnad bad i-phylla shibun. Shu ieng tak ha ka jingkieng la poi shathie shapoh thliew. Shu leit ha kawei ka kor la ioh ticket bad bai biah. Hadien kata sa kiew ha ki rel rit kiba shu her stet katba lah.

Ha Lyndon ia kane ka rel poh-khyndew haba ki dang sdang ki pyniaid da u dewiong. Kane ka pynjynjar la biang ia ki nongleit nongwan. Ka thliew kaba iaid ka rel baroh shi lynter ka dap da u pum-pum tdem dewiong haduh kum ban iohpang sa ki briew bad ki nong shong rel hi ki lait pynhiar mynsiem bad pyngngad haduh ynda kiew bad iaid ha surok bah. Ynda lap ia kine ki jingduna ki briew ki pyndonkam noh da ka electric ban pyniaid ia ki. Ka electric ka pynkylla bak lybak, la iewbih, la pyngngad, ym don pum-pum ym don tdem, ynda hiar na rel ruh ki jain ki nep khuid phoiñ phoiñ.

Mynta bun na ki ri ha kylleng ka pyrthei ki la pyndonkam da ka electric ban pyniaid ia ki rel jong ki khamtam kito ki jaka ki bym pahuh dewiong. Ka Switzerland naduh ka snem 1923 ba pahuh ka um ki rel jong ka baroh khoit ka pyniaid da ka electric. Ka don artylli ki iing Hydro Electric ne ki jaka pynmih 'dewiong-lieh' kumba ong ki Swiss. Kine baroh artylli ki pynmih ka bor electric kaba khlaiñ haduh 300,000 h.p

Kawei na ki ri kiba nang eh ban shna rel electric dei ka Japan. Ha ka snem 1922 ka sorkar Japan ka la sdang ban pynkylla lut ia ki rel sha ki rel electric. Leit dei noh ba khynñiuh jumai ki lain rel ba ka la shna ki'lko pom bad ka ioh pat bad shna haduh ka snem 1924.

Kawei de kaba ki ri jong ka pyrthei ki ialeh mynta ka long ban pynstet ia ki rel. Ha ka san tarik u July 1937 ha London kawei na ki rel, ka la lah ban her haduh shispah khadsaw mail shi kynta. Shi snem hadien kawei pat ka rel kaba kyrteng ka Mallard ka poi ka jingstet jong ka haduh shispah arphew mail shi kynta. Kawei kaba phylla ha kine ki rel kiba mynta ka long ba wat la ki her katta ym ju don jingkhih ei ei. Shu long pynban kumba jngi ha ka lyer. Ki ai sha ai dud hi katba ka dang her stet kumne, hynrei wat leit mut ba kan kynruh shane shatai, ka sha tang khyndiat ruh kam hoit na ka pela.

Na ki rel kiba pyniaid da ka electric dei ka Germany kaba jop eh ha ka jingstet. Naduh ka snem 1936 kawei pat na ki rel electric jong ka, ka la poi haduh shispah lai phew mail shi kynta. Ha ka snem 1931 pat ka jingstet jong ki rel jong ka, ka la poi haduh shispah saw phew mail shi kynta.

Ia ki rel kim ju pynher stet haduh katta katta namar ka long kaba mynsaw shibun. Ki jingstet ba ki poi ka long tang ha kita ki lynti kiba ki la shna kyrpang ba ki kwah ban khmih ia ka bor jong ka.

Ka jingstet ba ki pyniaid ia ki rel barabor, kata ia kito ki rel kiba bha eh, ka long kumba phra phew mail shi kynta! Ha India ki rel kim lah ban iaid stet haduh katne namar kim don

kiba da bha palat. Hadien ka thma bah jong ka snem 1939 lei lei ki rel jong ka ri India la bun kiba sniew. Ka kit ka bah ha ka por thma ka long kaba la jur palat bad kane ka la pynjulor ia ki nar rel bad ia ki kad rel.

Ka sorkar India mynta ka la pynlut pisa bha ban maramot ia kine ki rel bad ka la nang pyniar shuh shuh ia ki lynti rel. Kane kan nym shim por slem namar ia ka tiar rel ba donkam bad ia ki engine rel ka India mynta ka la shna hi lut ha Chittaranjan Locomotive Works bad ha Tata Locomotive Engineering Company. Mynta ha man ki ïing shna jingshna ha India ki briew ki ia khih iap khih im ban pynmih in baroh ki tiar kiba donkam na ka bynta ban pynbha ia la ka ri.

Jingkylli

1. Kumno ki ri ka pyrthei ki la ialeh ban pynbha ia ka rel khnang ba :—

(*a*) *Ban bit ka shong ka sah ki nongleit nongwan.*

(*b*) *Ban bit ki briew kiba wan trei jingtrei na shabar sor.*

(*c*) *Ban sngewtynnad bad sngewbha ki jingleit.*

(*d*) *Ban pynsuk ia ki nongleit jingleit.*

2 *Thoh katba phi tip shaphang ki rel iaid kai*

3. *Kiei ki jingdonkam jong ka rel.*

4. *Batai ia kane "Dei hangno ba ki rel ki pyni ia ka jingkhlaiñ bor."*

5. *Thoh katba phi tip shaphang ki rel poh khyndew. Balei la thaw ia ki ?*

6. *Thoh katba phi tip shaphang ki rel ba pyniaid da ka electric. Kaei ka ri kaba nang eh ban shna kum kine ki rel.*

7. *Kaei ka Mallard ? Thoh katba phi tip shaphang jong ka ?*

8. *Thoh ia ki kyrteng jong ki jaka shna rel ha ri India ?*

KA JINGPHAWAR DNGIEM

Ko Mei 'Ngiem lalu bam khun,
Bad ngi bad pha ia sah jingshun,
Ba pha leh beiñ ia u 'sewbeh,
Mynta ia pha ngi ieng ialeh ;
Ba ha ka Iew Luri-lura,
Ba kham leh heh eh dei ma pha,
Pha ïuh kyrñiom da lwet ka shang,
Sa sah ka kput jong u 'sew siang.
Namarkata ha kjat jong pha,
Ka tungrymbai ka sah jingsma,
Te kat shaba pha iaid pha leit,
Un bud dienjat jong pha un peit.
U wad ia pha sha khlaw sha btap,
Ha ban da ioh ha ban da lap;
Bad la u trai u wad khlem ieh,
Hangno phan shong hangno phan rieh,
Te mar kumta ki lap de ngong,
Ngaiñ ngaiñ pha ieng kum ka dieng khong,
U kynrup pum bad ka kyrkait,
Ka bak ka phet ba kan ioh lait,
U ruh kumta nadien khlem ieh,
Shano ban phet shano ban rieh.
U pynmastieh sawdong ka khlaw,
U Kynrad pat u nang kynkaw.
Ka leh shitom kumno ban lait,
Hynrei kam don jaka, ba thait,
U beh u beh ha it u khang,

Hangta riew jlang u nam sarang.
U ioh tyndung napoh doh jem,
La katta ruh u dang byrngem,
U mih de bluit napoh barieh,
Sa shi sum jlang na shadem lieh.
Hangta wan lap sa u ksew tiap,
U khñiot u ksih ha ban da iap,
Hangta jingim jong ka la kut,
U ksew u ioh ia la ka kput.
Napoh ri Bhoi ba pha wan par,
Ha ri Khasi nga ioh phawar,
Ko Mei 'Ngiem lalu bam khun,
Ba iong pali ba iong lymphuiñ.

Jingkylli.

1. Thoh ha la ki jong ki ktien ia "Ka Jingphawar Dngiem." Balei phi pyrkhat ba ngi ki Khasi ngi don ka jingphawar haba ngi leit siat mrad?

2. Balei ia ka dngiem la khot "Mei Ngiem lalu bam khnn."

3. Batai ia kine harum :—

(*a*) ***Pha iuh kyrñiom da lwet ka shang***
Sa sah ka kput jong u 'sew siang. **(1957, 1959).**

U mih de bluit napoh barieh,
Sa shi sum jlang na shadem lieh. (1958)

4. *Thaw sentence ia kine ki ktien harum: - kyrñiom, ngong, ngaiñ ngaiñ, pum, kyrkait, kynkaw, jlang bluit, tiap, khñiot, ksih, iong pali iong lymphuiñ.*

5. *Batai ia kine ki ktien harum: - Iew Luri-lura, 'sew siang, it, nam sarang, doh jem, shadem lieh, ka kput.*

SHAPHANG U 'SUID LAMIAP

Ha kawei ka miet ba dum bha uwei u nongtuh u leit ban tuh na kawei ka shnong. U ot ia kawei ka ïing u briew uba don spah. Uta u briew u ia don tang arngut shi tnga bad ha. kata ka miet baroh arngut ki iohthiah bha ngai ngai. Hamar kata ka por naei naei ym da tip shu wan poi kyndit uwei u bseiñ uba heh, u wan par ser ser. U nongtuh u sangeh u peit seh ia uta u bseiñ. Sak sak u bseiñ u wan beit sha kata ka thliew ba ot uta u nongtuh u rung shapoh ïing, u leit puh ia ka tnga u trai ïing bad kumta ka iap noh soit. Uta u nongtuh u lyngngoh, u pyrkhat ha la ka mynsiem. "Ka thliew ba ot ma nga u wan rung pynban da u bseiñ u leit pyniap ia kane ka briew, hato da kumno keiñ kane ka leit long."

Hamar ba mih u bseiñ, uta u nongtuh um lah shah shuh u bud ia u bseiñ nadien ban khmih ba un leh aiu pat. Tad shai pher ki ia leit poi harud nong hajan ka wah Ganga, dei hamar ba uwei u duba u phriang jaiñ. Uta u bsein u kylla masi noh phar kynrem la ki reng ba jrong bad ba nep bha sher sher bad u iaid halor ki jaiñ. U duba ba u i bitar ba u leit iuh ia ki jaiñ, u shim da uwei u dieng u leit khyrwit ia uta u masi na ka met tik. U masi shi synphai war u tur na ka kpoh u duba

pruk pei blur ka kpoh hangta ha shen hi u iaid noh.

U masi u iaid thiaw thiaw u leit poi pat harud nong jong kawei ka shnong. Hangta u shem uwei u nongap masi. Uta u nongtuh u shu bud hi bran shi bran nadien. Hamar ba poi ha ki uta u masi u kylla khla noh, u pynkhih ia ki masi bur bur. Uta u nongap masi u leit kynha "Ha ! Ha !" u mut ban phet noh uta u khla, pynban u kynrup sha u briew trop na ka khlieh u ktha thrait, u iap uta u nongap-masi soit. U nongtuh u la nang i kyndit kyndit, u mut ba la ka mynsiem kane ka pyrthei ka long kumno kumne? U ia bud roit shi roit hynrei tang shu poi hapoh khlaw uta u khla u kylla briew noh.

Hangta uta u nongtuh u kynrup na ki kjat uta u briew u bat khak u ong, "Ko kynrad nga kyrpad ba phin iathuh ba phi long uei?" Uta u briew u ong "Nga long u Nonglam-iap ne u 'Suid lamiap. Kat kum ba la thoh ia u briew da kano ma ka rukom, ha kano ma ka por ba u dei ban iap, un iap. Na kata ka daw haba nga leit shim ia ki mynsiem ki briew da kano kano ka rukom ym don ba lah khang."

U nongtuh u ong, "Ko kynrad ngam kwah ei ei nga kyrpad tang ba phin iathuh ia nga ngan iap da kumno?" Uta u briew u iathuh u ong, "Phi ha kawei ka sngi shaphang sepngi

phin leit tuh ia ka langbrot u patsha hangta kin kem kin suh kyndang ia phi kumta phin sa iap."

Da ka jingsngew shyrkhei ia kata ka rukom, u ong, "Waw ! naduh mynta ka sngi ngan nym leit tuh shuh." Kumta u iaid pukir noh um leit tuh leit thiem shuh bad ka khmat ruh um ju phai shuh shaphang sepngi. Da kaba ryngkhat u iashem ha kawei ka shnong kawei ka kynthei kaba iaid pukir, kumta ki ialok bad ia iaid lang kylleng kylleng. Man ki jaka mane blei ki leit ia mane blei haduh la lut baroh phar ki jaka katba ki tip kiba don shaphang mihngi.

Ha kawei ka sngi ka kynthei ka ong, "Baroh ki jaka kat kiba don ngi la lah iawan sah sa tang ha Jagunnathkhetra, to ngin leit." U nongtuh u ong, "Nga horkit shaphang sepngi ngan nym leit."

Ka kynthei ka ong, "Yn lei ban ia leit ryngkat bad nga. Ngan khmih ba phin nym leit tuh blang bad ynda poi ha Jagunnathkhetra ruh phi shong noh habar shnong. Ngan leit jang jang hapoh shnong tad lah mane blei ngin sa ia wan noh." Ynda ka kren eh u kohnguh bad ki sa ia leit. Ki poi ynda miet harud nong bad ki ia thiah noh hangta Tad shai pher tang lei lei ruh kim pat lap, naduh jngai ki iohi arngut ki shakri u patsha bad ka jingpeit bitar artad ki wan beit sak sak sha ki. Hangta u nongtuh u la triem ka met nger u ong ia ka kynthei, "To thiah noh khop, ngan tap da kane ka kombor." Kumta ka

thiah bad u tap khop da ka kombor. u mut lada kumno kumno ban ialeh hi katba lah.

Tad shu poi ngong hajan ki ong shisyndon, "Balei me wan tuh ia ka langbrot u patsha?"

U nongtuh u ong, "Wa! ngam shym leit tuh ei ei ruh, balei phi kren bein ia nga?"

Ki shakri u patsha ki ong, "Pha kren lamler kato kaei kaba me buhrieh hapoh ka kombor, haw khyndiet."

U nongtuh da ka jing shlur bam suidñiew ei ei ruh namar ba u tip ba long ka briew, u khyndiet ia ka kombor war. Ynda la khmih long pynban da ka blang, kumta ki kem ia u ki leit lam sha ting u Patsha, ki sa pyniap ia u.

Jingkylli

(1) Thoh lyngkot ia ka khana shaphang u 'Suid lamiap.

(2) Mano, hangno bad balei ba la kren ia kine ki ktien: — "Nga horkit shaphang sepngi ngan ym leit".

(3) *Batai bad thaw sentence ia kine ki ktienn harum :—*

Ngai ngai kyndit, ser ser, peit seh, iap soit, shai pher, phar kynrem, sher sher. tik, phai war. pei blur. thiaw thiaw, bran shi bran, bur bur, kynha. trop. ktha thrait. roit shi roit, bat khak, suh kyndang, jong jang. sak sak, triem nger. tap khop, poi ngong.

—— ———

U AKBAR PATSHA

U Akbar u dei u ksiew jong u Babar. Ia u la kha ha Amerkot, ha ka por ba u kpa jong u u dang iaid wir namar ba u shah knieh noh ia la ka hima. Ha ka por ba kha khun, ki ju don ka rukom ban ai jingai ia ki briew. U Patsha Humayun um don ei ei ha ka por ba kha ia u Akbar, lait tang ka jingiwbih musk ba u thep ha pla. Kane ka jingiwbih ka long kaba iwbih shibun eh. U kpa jong u Akbar u shim bad pynpait ia kata. U sam ia baroh kiba ia don hangta bad ka jingong artad, "Ah ! mynta ngam don ei ei ban ai ia phi ki lok ki jor, hynrei to pdiang tang ine i jingiwbih khyndiat. Nga kyrpad shisha ba ka nam bad ka burom une u khun jong nga kan suh bad kan iar, kumba iar kane ka jingiwbih."

U Akbar ha ka por ba iap u kpa u dang don khadlai snem ka rta, la kumta ruh ki thung patsha ia u. Ia uwei u rangbah shipai ba heh duh uba kyrteng u Bairam, uba la bud ia u Humayun ha ka por ba u shitom bad ha ka por ba u jop ia ki hima baroh, ki thung kum u Regent jong u Akbar. Ki ai ià u Bairam da ka kyrteng—Khan Baba, kata ka mut u kpa u Syiem.

Ha ka por ba dang long thymmai u Akbar Patsha, dap da ka jingshitom suda na ba ki Musalman ri Tndia ki mut ban beh noh ia ki Mogul. Ki rangbah bad ki nongiapyrkhat ki la ong ia u Akbar ban phet noh sha ri Kabul, hynrei u Bairam u ong ba dei ban ialeh. U khynnah Patsha ruh u la kohnguh lem ia kata ka ktien. Ha kane ka por u Akbar u la dap ka rta khadsaw snem.

U Bairam, u Rangbah shipai ki Mogul u lum baroh ki pylton bad ki sdang iapam ha Panipat, ha ka san tarik u November, 1556. U Hemu dei u nongialam shipai jong kawei pat ka liang. Ha kaba nyngkong eh la dang ki sdang ai stieh u Hemu u la ialeh tyngeh shibun eh, u tur lyngba na kaba ieng ki shipai Mogul kumba ia khleh hi thiaw Ia u Hemu la dei khnam na ka khmat ruh um pynsngew shuh u ialeh thaid thaid hi kein kumba tbeh da ka ding, hynrei ha kaba khadduh khadwai jop ki Mogul thiaw bad ki ioh kem ia u Hemu bad set byndi ia u. Ynda ki leit lam ha khmat u Akbar, u Bairam u ong ia u Akbar Patsha ba un pyniap hi da la ka kti, hynrei u Akbar Patsha u ong, "Em, kam dei ban pyniap ia u rangbah iapom ba don ka nam ka kyrteng kat kane." Tang ban mane ia ka hukum u Bairam u shu pyndei da ka wait na ka khlieh tiak u ong, "to leh hi ma phi katba phi mon" U Bairam u pam pyniap da la ka talwar ia u Hemu.

U Bairam ne Khan Baba haduh san snem u pyniaid beit ia ka hima, ynda hadien u sngewmeng

bad um suk ruh ban ap hukum na u Akbar man ka kynti. U leh meng bad u la kham leh jubor ia kiei kiei haduh ba ki para rangbah syiem ruh ki la sngewsih bad ka la pynlong ia u Akbar ruh ba un sngewsih ia u. U Akbar um lah ban pynkheiñ ia u, kumta u shu ai noh da kawei ka jingpynbna baroh sawdong ka hima ba u la shim hi ia ka jingsynshar ia ka hima bad ba baroh ki paid kin nym kohnguh shuh ia ka hukum jongno jongno ruh.

U Bairam Khan u leit sha Malwa ban long noh kyrpang kum u patsha hangta. Khadduh u la ieng pyrshah bad u la leit hiar thma ha ri Punjab. U Akbar u jop ia u hynrei um leh ei ei u map ia u. U tyrwa ha u ka kam badon burom ha ka dorbar jong u lymne ba un leit long nongsynshar jong kawei ka jaka bad lada um sngewbit ia kine ar ba un leit noh sha Mecca. U Bairam u kohnguh da ka ban leit noh sha Mecca. U leit sha Gujerat ban kiew lieng hynrei hamar ba un sa kiew lieng uwei u Afghan, uba ia u kpa jong u la pyniap da une u Bairam, u pynhiar kput da kaba dung klep ia u haduh un da iap.

Mynshuwa ban duh bor u Bairam, u Akbar Patsha u la jop bad synshar ia ki bun jaka hynrei ba u dang khyndiat ka rta kim sngewbha ban kohnguh ia u. U ialeh thma pat bad ki bad u pynjem jai ia ka pyrthei naduh Indus shaduh ri Bihar, shaphang shathie pat shaduh ri Malwa.

Ka Syiem kynthei jong ka ri Gaudwana kaba kyrteng ka Durgabati, ka long kaba stad bad kaba shlur shibun eh. Ka pynraid ia ka hima bakhraw jong ka da kaba bein suda. Haba dei ba deis ka leit beh mrad ka ioh siat ia ki mrad khlaw da la ka suloi jong ka hi. U Akbar Patsha u leit ban jop ia kane ka hima jong ka. Ka bapli ka la iai shon shisha katno katno ruh kam lah kyrshan ia ki pylton ba stad bad ba khlain jong u Akbar.

Tad u la jop ia baroh kiwei kiwei ki hima u Akbar u leit siat jingmut sa ban pyrshang iapam bad ki Rajput. U Syiem Rajput, u Rana jong ka Jaipur u iasuk thma noh da kaba ai la ka khun ha u Akbar. Ka ksiew kynthei u Syiem jong ka Jodpur pat ka iapoikha noh bad u khun u Akbar uba kyrteng u Salim. U Syiem jong ka Chittore uba kyrteng u Udai Singha te da kumno kumno ruh um iasuk. Hangta ia long thma bad u. U Udai Singha u leit phet noh ia lade sha ki khlaw sha ri lum. u iehnoh ia ka kut Chittore U Jai Malla u rangbah bashlur eh jong u Udai Singha tad wan poi u Akbar habar ka kut. mynmiet u leit khmih hi marwei baroh sawdong ka kut ban shna ia kaba jot ba sniew. U Akbar u tang shu iohi u siat shi suloi, leit dei khak bad u iap hangta hi ha shen. Ki paid baroh tad iap noh u rangbah ki tlot noh iar. Ki kut jingmut ban shu iap noh hi kein Kumta ki kynthei baroh ki thang noh ialade ha ding, ki rangbah pat baroh ki shim tang ki talwar ha ki kti ki tur iap bad ki Musulman ki pyniap duh ia ki phar.

Utei u Syiem Udai Singha, u la im bad u la iap khlem da shah jop hano hano ruh. U khun jong u u kyrteng u Pratap Singha u la ialeh thma biang bad u Akbar. Ynda um lah ia shan ha ki thma ba ki ialeh u sa phet ryngkat bad la ki nongbud ba shaniah ha u na kawei ka khlaw sha kawei, na kawei ka ri them sha kawei kylleng kylleng. Ki lap ki jingshitom jingjynjar bun jaid haduh bym lah ong shuh hynrei la kumta ruh um mon ban shah jop. Ka jingleh shitom jong u khadduh khadwai ka la sei soh. U lah ban jop ia ki shipai Mogul bad u ioh ia ka ri madan jong ka Mewar bad u pynlong ka shnong syiem ha Udaipur.

U Akbar Patsha u la lah jop baroh ki hima tang ka Ahmednagar ka sah slem slem, um man lah ban jop. Ia kane ka shnong synshar da ka kynthei kyrteng ka Chand Bibi ne Chand Sultana. Ka lah ban iada ia kane ka shnong da kaba la ilyngngoh bad ka jingstad ba la tam eh bad ka jingshlur artad. Shi kynti ki shipai Mogul ki lah pynkheiñ shi jaka ia ka kut sa ba kin lait rung hapoh bad ki shipai ka Chand Bibi ruh kine sa ba kin phet keiñ. Ka Chand Bibi ka la leit hi da lade bad ka talwar ha ka kti, ka pynshlur ia la ki briew bad ka pynialeh haduh ban da lah shna bha pat ia kata ka kut. U Akbar Patsha hadien um banse ban leit hi da lade ha Ahmednagar. Ha kata ka por don katto katne ki shipai jong ka Chand Bibi kiba ialeh pyrshah ban pyniap ia ka. Kata ka la jia da ka jingsuh buit ki Mo-

gul, wat kumta ruh u Patsha Akbar um shym lah ban jop ia ka kut Ahmednagar ha kata ka por.

U Akbar u long uba bha tam bad ba stad tam ha ka rukom pyniaid bad synshar ia ka ri India, ym iadei shuh bad ki patsha Musulman kiba wan mynshuwa ha ri India. U long uba shlur, uba shah ia ki shitom bad jingjynjar bun jaid. U thung myntri ia ki Musulman bad ia ki Hindu ruh bad u khmih ia ki ryngkat ha ka nam ka burom. U pynskhem bad pynshong ia ka khajna khyndew ruh da kaba thew biang biang ia ka khyndew ia ka Hima jong u baroh. U long uba khmih mar ryngkat ia uba khraw barit, um don ka shah shiliang ha khmat jong u. U leh sbun shibun eh ia ki Musulman kajuh u leh ia ki Rajput. U pynduh ia ki khajna ba ki khot ka Jaziah kaba dei tang ki Hindu ban ai. U pynduh ia ka khrong ba ki shim na kiba leit iaid maneblei sha ki iing blei. U ju iaroh bad ñiewkor ruh ia kaba bha bad ka ba dei la ha kino kino ki kynja niam ne jaid. U khang ban pynlong koidi na ka jingialeh thma bad u pynduna shibun eh ia ka ban pynlong mraw ia ki khun ki tnga jong ki nongialeh thma bad u pynduna shibun eh ia ka ban pynlong mraw ia ki khun ki tnga jong ki nongialeh pyrshah. Kane ka dei ka jingong jong u, "Lada u tnga u leh ne u kam bymman ka don pap aiu ka tnga bapli? Lada u ialeh pyrshah te, ki khun kim don pap? Yn kynnoh pap beiñ ia ki bapli balei?"

Ki rangbah jong u Akbar:—

(1) U Feizi bad u Abdul Fazl, kine baroh shi para dei ki riewstad ba tam eh ha ka duwan synshar jong u. Ki long kiba ym ju iehnoh kjat, iehnoh kti Uwei u thoh ia ka jingiathuhkhana shaphang u Akbar, uwei u thoh shaphang ka jingkhein ia ki briew baroh ha ka pyrthei.

(2) U Tan Sen u long uba donnam eh ha ka thaw jingrwai.

(3) U Raja Birbol u long uba ieit eh u Patsha ba u pynsngewbha ia u Patsha da ki 'tien thawnang bad jingiakren jong u.

(4) U Raja Man Sing long uba shlur eh bad u nongiarap ha ki thma ba jop baroh kiba u Akbar u ialeh naduh ri Kabul shaduh ri Bengal.

(5) U Raja Todar Mallah long uba stad eh shaphang ka thew khyndew bad ba pynshong khajna ia ka khyndew.

Ha ka Niam pat u Akbar u long uba manc tang ia uwei u Blei hi, u bym ngeit ia kano kano ka Niam ba thaw ki briew. U kwah ban hikai bad u tip ia baroh ki niam Suni, Shia, Brahman, Jain, Budhist, Charabak, Hindu, Christian, Jew Persee. Man la u briew uba dei na ha ka jong ka jaid u ju lum lang ha ka iing Durbar jong u. Haba dei ba dei u ju shong bun miet ha iing Durbar ba u sngap ia ka jingiasaid uwei bad uwei

na la ka dong. Hateng hateng u ju leit iashong lang bad ki Hindu Joki ban khmih ia ka jingleh jong ki haba ki mane-blei. U burom ia ki Padri Christian. Um aili eh ia ki Musulman ba kin sngew sarong la ka niam bad ia ki Hindu ruh ba kin kyndiah eh.

U Akbar Padsha u pynkhlad ia ka hima jong u ha ki khadsan jaka. U thung man la ka jaka uwei uwei u Viceroy ne u rangbah u ban pyniaid ia ka Hima. Kiba hapoh kita man la ki jaka dei ki Dewan. Kine ki khmih bad lum ia ka khajna. Ki Foujdar ne ki Commander ki pylton ki khmih ia ki shipai. Ki Kazi pat kiba bishar ia ki kajia majia baroh. Ki Katwal ne ki pulit ki don man la ka shnong. Ki shnong pat de ruh ki buh kumba don ki chowkidar mynta ban khmih ia ka bha ka sniew ki shnong. Man ka snem ka khajna ka reh antad kumba 15 klur tyngka. Ia ka Mohor ksiar kaba ki iaroh bha eh ha ngi ki Khasi ba khot ka Akbari Mohor dei kaba thaw ha ka por une u Patsha Akbar.

Jingkylli

1. *Thoh katba phi tip shaphang u Akbar Padsha.*

2. *Thoh lyngkot shaphang :—*

   (*a*) *Ka jingkha ia u Akbar*
   (*b*) *Ka por kiew khet jong u*

(*c*) *Ka jingiadei jong u bad u Bairam Khan.*

(*d*) *Ka thma Panipat.*

3. *Balei u Bairam Khan u iehnoh ia ka jingiasynrap synshar hima bad u Akbar? Ka jia aiu ia u hadien?*

4. (*a*) *Iathuh ia ka "jing pynjem jai" jong u Akbar ia ka hima jong u.*

(*b*) *Ka jingialeh jong u bad ka Syiem Goudwana.*

(*c*) *Ka jingialeh bad ki Rajputs*

(*d*) *Ka jingialeh bad ka Chand Bibi.*

5. *"U Akbar u long uba bha tam bad ba stad tamh a ka rukom synshar ia ka ri" Kumno phin pynshisha ia kane?* (1957)

6. *Kumno u Akbar padsha u pyniakhlad bad thung ia ki rangbah ban pyniaid ia ka hima jong u? (1959, 1962).*

7. *Batai ia kine harum:—*

"Ym dei ban pyniap ia u rangbah iapom ba don ka nam ka kyrteng kat kane."

KA POR SYNRAI

1. Por l'iur kynsha la wai,
Sa kyrshem nai synrai
'Er mihngi ka beh hir hir,
Suiñ bneng ruh iong ngir ngir :
Tymmen khynraw la sngewbha,
B'la lait aiom kynsha,
Sha lum sha wah ki iaid kai,
Baroh ba khrew ba swai.

2. Ñiangkongwieng ruh la pah,
Khwai, tongsher ruh pynkwah,
Kynthei, shynrang la sngewbha,
B'la poi aiom tamsa.
A! sher dohthli la kyrduh,
Ba khah ka shoh ka luh,
Ban da pep shoh luh pyrem,
Yn sa roi man ka snem.

3. Laiphew jaid syntiew la phuh,
Bad' tiewlalyngngi khadduh
Pynher jingiewbih bakor,
Kum 'tiewpathai-khubor.
Ki sim ki doh ki ià rwai,
Ia kmen b'la mih synrai
Ha ki lum bad ha ki khlaw,
Baroh I'u Blei Bathaw.

Jingkylli

1. *Thoh na ka jingkynmaw ia ki lai dkhot na "Ka* **Por** *Synrai".* (1955, 1956, 1958, 1961).

2. *Batai ia kane kat kum na ka kot jong phi:—*

(*a*) *Tymmen khynraw la sngewbha,*
B'la lait aiom kynsha.

(*b*) *Sha lum sha wah ki iaid kai,*
Baroh ba khrew ba swai.

(*c*) *Kynthei shynrang la sngewbha,*
B'la poi aiom tamsa. (1957)

(*d*) *A! sher dohthli la kyrduh*
Ba knah ka shoh ka luh
Ban da pep shoh luh pyrem
Yn sa roi man ka snem.

3. *Batai bad shna sentence ia kine ki ktien harum:— kynsha, kyrshem, hir-hir, ngir ngir, khraw, tamsa, khah, shoh.*

SHAPHANG KABA ROI KA JINGSTAD.

Ia kano kano ka jingstad ka jingnang ym ju lah ban ioh shisyndon, ka dei ban da hikai mian-pa-mian bad nangkiew nangkiew ruh irat shaneng.

Phin khmih ba jaw ka um tynriew shi symboh symboh i um, haba pdiang da u khra u shu dap suki suki. Kumta ka jingstad ruh ka long da kaba hikai khyndiat-pa-khyndiat. U briew u ynda slem, un da iai minot mian-pa-mian.

Ia ka jingstad ym lah ban shu nguid shisyndon kumba bam ia ka ja, wat lada phi bam ja ruh phim lah ban klun lut shisyndon ha ka kpoh dei ba phin da taw kop-shi-kop bad da ktha ñiat-shi-ñiat shi kyntien kyntien te kan sa kdang ka kpoh.

Ka jingstad ka long ka ban da hikai da ka jingpyrkhat barabor, mian-pa-mian, kan da par sha ka jabieng u briew kan da snoh ha ka jingpyrkhat bad jingkynmaw, kan da thaw nongrim ha ka shadem bad ha ka jabieng te kan sa roi.

To khmih ia u briew uba la pynroi spah bad long riewspah hadien. U da pynlang ia ka damli ka sa long pisa, na ka pisa kan sa long ana, na

ka ana sha ka suka, na ka suka sha ka piah, na ka piah sha ka tyngka, na ka tyngka sha ka phew, ka spah, ka hajar. Lada phim sumar ia ka pisa, phin nym lah pynlang pisa tyngka. Ka jingstad ruh ka long kumjuh.

Khmih haba thaw ia ka ïing, ka dei ban da pyndait ia ki dieng, ia ki dieng rit bad ki dieng lyngkhot lyngkhai te ka sa long ka ïing bah ïing san. Ka jingstad ruh ka long kumta.

Khmih ia ki kynja dieng, kynja jingthung, ba na i symbai iba rit eh ria ba phi thung ha khyndew i kyan sla sha suiñ bad suh thied sha ñiamra, katba nang sumar nang slem artat ka por mian-pa-mian i nangkhraw nangkhraw haduh ba in da long diengbah. Ki thied pat ruh ki nang khraw nang ngam jylliew shapoh ram-ew.

Khmih ia ki khynnah bad pyrkhat ia lade ruh ba myndang khyllung dang khynnah, phim lah tip phim lah sngewthuh ei ei ruh. Katba nang bun ka sngi ka rta, phi nang tip nang shemphang ia kiei kiei baroh bad ka jingsngewthuh ruh ka nangroi nangroi.

Kynmaw ia lade ruh myndang phi sdang hikai mian-pa-mian nadùh ki A,B,K, mynta phi la nang ban pule ban thoh; lada phi iai minot phin ioh sngewthuh ia kiba hajan ne ha jngai baroh.

Da kaba nangpule nangthoh phin shemphang bun jaid kiba phylla phylla eh, ia ki shnong, ia

kiei kiei kumno ba ki long; lada phim da iohi ne shem ruh, da kaba phin shem ha ki kot ki kitab, ia kita baroh phin sngewthuh bad shemphang ba ki long kumno.

Ka jingstad kam shym duna na ka pyrthei tang ba duna hi u briew, kata ba u briew hi u sah ha la ka jingbieit ka jingthem ba um ioh ktah ne kot kynjoh ia ka.

Jingkylli.

1. Thoh shaphang kaba roi ka jingstad, kat kum na ka kot pule jong phi.

2. Batai bad shna sentence ia kine ki ktien harum :—mian-pa-mian, riat, tynriew, taw kop-shi-kop, ktha ñiat shi-ñiat, ñiamra, ramew.

3. Batai ia kane harum kat kum na ka kot jong phi:—

'Ka jingstad kam shym duna na ka pyrthei tang ba duna hi u briew.''

KA JINGLEIT IAID KAI KI RIEWSTAD SHA SAHIT BNENG.

"Ka don sad don tnum katei ka sahit bneng?" Kylli u riew wad daw wad dong. U dei u riew wad daw wad dong, namar la ju tip ba katei kaba ngi iohi ka dei tang ka haw haw khlem kut trai. U riew wad jingtip um ju hun ia ka jubab jong ka pyrthei. U her shajrong da ki aeroplane ban shon dur ia ki jingphylla ba don ha snieh pyrthei. Katba uwei u nang shna map pyrthei uwei pat u nang ngam shapoh ñiamra u tih ia ka khyndew jlik shi-jlik ban wad don a'u. Sa uwei pat u iohi ia ka duriaw um hun tang ban iaid na sla hynrei u kwah ban da ngam shapoh thwei bad khmih ha tynrai thwei. Ynda ki mih sha snieh pyrthei ki wan rah la la ki jingshem. U ba pong thliew ia ka khyndew u ong ba katba nang ngam katta nang khluit bad haba la ngam jlang kuma lai hajar lai spah phut shapoh kata ym long ia kren shuh ka jingshit ka la shu rhem bad ka met briew kam lah shan shuh. Uba ngam sha duriaw pat u ia kynduh bun bun ki jingphylla ha lynti, hynrei ynda wan mih sha sla khyndew u kyrngah khlieh bad u ong, "Ki dang bun than ki jingeh bad ym lah poi shaduh tynrai. Tip da kane ka jingstad kaba mynta lah ne ym lah". La la ki kam ki trei. Uba wad sad bneng ynda u la pyrkhat pyrkhat u shna da ka balloon bad her shajrong.

Ka jingkwah ban tip shaphang ka jinglong ka sahit bneng ka la don da ki spah snem mynshuwa. Nyngkong eh ha ka snem 1749 ki shu pynher shuwa tang da ki kot kudi. Ki teh ha ki bad ki thermometer khnang ban tip ka long kumno ka jingshit ka jingkhriat shatei sha suiñ bneng.

Hadien laiphewsan snem ki la lah ban pynher pat sa da ki balloon. Ha kine ruh ki thep bad ki tiar thew khnang ba kin tip ba ka la her jrong katno bad ka shit ka khriat katno ha ka jaka ba ka poi. Ka shim por ia ki balloon ban shna. Ki riewstad baroh khoit ki la shem bad mynjur ba dei tang kaei kaei kaba kham sting ia ka lyer kaba lah ban her shajrong. Ha kaba nyngkong eh ki thang da ki ding ban pynsiep ia ki balloon jaiñ jong ki bad haba ka balloon ka her thiaw sha bneng ki pyrkhat ba dei ka tdem kaba pynher ia ka. Ynda ki wad ki wad ki shem ba dei pynban ka lyer shit kaba pynher ia ka balloon. Kumno ban pynsyaid ia ka lyer hapoh balloon? Kata ka dei kawei kaei kaei ba ki riewstad ki hap pat ban wad. Lada thang da ka ding tang shu lip ka ding ka lyer hapoh balloon ka khriat noh bad ka balloon ka hap noh. Ki pyrshang noh da ka hydrogen namar ki tip ba kane ka kham sting ia ka lyer. Kane ka long. Haba ki kwah ban hiar noh sha khyndew, ia ka balloon kaba pynsyiad da ka ding ki shu pyndu-na noh ia ka jingmeh ka ding suki suki; ha kaba thep pat da ka hydrogen ki shu pyllait noh ia kata ka gas khyndiat khyndiat. Ynda ki riew-stad ki la sngew ba ki balloon jong ki ki la janai

bha ki shong noh sa ia lade de ha kita ki balloon bad kiew lang sha jrong thiaw.

Kiba dohiap eh na kine ki riewshlur kiba her nyngkong sha bneng dei ar ngut ki nong-Bilat, u James Glaisher, u scientist bad u Henry Coxwell, u nongshna balloon uba pawnam. Ym thikna katno hajar phut ki kiew namar ba u Glaisher u iapler noh tang shu poi shajrong eh. Shuwa ba un iapler u Glaisher u shem ba ka balloon ka her sted bha, shi hajar phut shi minit. U pulse jong u pat u tied stet haduh katta katta. Um lah pynhiar mynsiem shuh haduh u la shu long kumba kynphia tang shu khih khyndiat ruh, Khadduh khadwai ka shu wan ka jingtlot ha u iar lyiar bad u iapler khadlai minit. Ynda u kyndit briew ka balloon ka la sdang ban hiar noh sha khyndew.

Ki jingshitom ba shem kitei ki riewstad ar ngut ka thap pynma syrngiew ia kiwei kiwei kiba mut ban leit her suiñ. Hapdeng ki snem 1890 1902 uwei u riewstad ha France u leh noh shuwa da ka'ne kawei ka buit. U pynher noh shuwa tang da ki balloon bad ki tiar thew jingshit jingkhriat, khlem pynshong briew shuh. Kylleng ka pyrthei ruh ki ialeh lem kumta bad lum la ki jingshem. Ha kata ka por baroh ki ngeit ba katba nang kiew 'sha jrong katta nangkhriat, hynrei da kaba leh kumne u tei u riewstad u lap pynban ba ynda la kiew hynriew hynñiew mile shajrong poi ha kawei ka jaka ha sahit

bneng kaba shu sah kumjuh ka jingshit jingkhriat (55° centigrade below zero) lada kiew katno katno ruh. Ka jlan kumba arphew san mile bad ka sop mlon ia ka pyrthei baroh kawei. Kane ka jingshem ka long kaba myntoi shibun ia ka science. Baroh kawei ka pyrthei mynta ka mynjur ba ka suñ bneng ka don sad bad ia kane la ai kyrteng stratosphere. Katei ka jaka ka long kum ka sad ka tnum namar ka iada ia kane ka pyrthei ba ngi shong na ki bor bah kiba don sha lyndet jong ka sad bneng.

Jingkylli.

1. "*Ka don sad don tnum katei ka sahit bneng?*"

(*a*) *Kumno ki riewstad ki la thaw lad ban pynshisha ia kane.*

(*b*) *Mano ba dohiap eh na kine ki riewshlur kiba her nyngkong sha bneng? Jia aïu ia ki?*

(*c*) *Thoh katba phi tip shaphang ka sad bneng bad kumno ki la shem ia ka.*

2. *Thaw sentence ia kine ki ktien harum :— jlik-shi-jlik, ngam jlang, rhem, thiaw, janai, pynma syrngiew, jlan.*

KA JINGLEIT KAI KI RIEWSTAD SHA SAHIT BNENG—II.

Don aiu ha ka sad bneng bad kumno ki bor bah na sha lyndet jong ka ki trei kam? Kane dei sa kawei ka phang ba ki riewstad ki kwah ban tip. Kumta ha ka snem 1931 u Auguste Piccard, uba dei u Swiss, u la pyrshang ban leit kiew sha kata ka sad bneng. U shna kawei ka balloon kaba pher na kiba shna mynshuwa, ia i jaka shong u shna da ka aluminium bad u la khot kyrteng ia ita da i 'Gondola'. I long pyllun, kumba hynriew phut sawdong pateng pateng u pyndait da ki iit kiba rben bha khi ang ban ioh khmih jia aiu shabar. U rah shibun bha ka Oxygen ban pyllait ynda la kiew shajrong bha ban iarap ia ka jing pynhiar mynsiem.

Ki mih na shnong Auxburg kaba ha Germany. Tang shu kiew thiaw, ki rhem ka balloon jong ki ka her sawphew khyndai hajar phut hapdeng arphew minit. Kane ka jingstad ka la pynkhynñiuh ia ka balloon bad kamon bad kadiang bad katto katne na ki tiar kiba don hapoh ki pait noh na kane ka jingkhih.

Ynda poi ha ka sad kaba jngai khyndai mile shiteng na khyndew ka balloon ka her sakma da ki mile. Katba ka dang her kumba u Piccard

bad u paralok jong u ki khmih don aiu bad jia aiu bad long kumno ha kata ka jaka ba ki poi. Ynda janmiet de ki sa hiar noh sha khyndew.

U Piccard um shym ioh jingtip lut ja kiba u kwah ban tip namar ba bun eh ki jingshitom. Tang kawei kaba u tip thikna ka long ba ki lah ban rung bad im ha kata ka sad bneng. Kaba phylla de ka long ba u khmih lynti ban iap khriat hynrei la jan iap shit pynban katba nang kiew. U donbok shibun ba um shym ia kynduh erriong 'erngit. Ka bneng ka long jyrngam bha ngir ngir bad u Dr Piccard shiphang u da shoh bieit ia ki rong itynnad kiba don ha kata ka suit bneng. Ka dei la por shiteng sngi hynrei u bnai pat ha kata ka jaka u tei shu phyrnai bha khlir khlir.

Kane ka jingjop jong u Dr. Piccard, ka la long ka jingprat-lynti ia ki Scientits ba kin nang wad jingtip shuh shuh shaphang ka sad bneng. Hadien jong u dei ki nong Russia kiba la leit poi sha ka jaka kaba poi ma u. Ha u bnai January jong ka snem 1934, ki la pynher ia ka balloon jong ki kaba ki la ai kyrteng ka Osoaviatkhim. Ia kane ka balloon ki la shna bha haduh katta katta, ka don hynriew tylli ki jingkhangiit bad ki pyndait bad ka periscope bad ki rah haduh kumba laiphew tylli ki tiar thew tiar khmih. Kawei de kaba ki leh phylla ka long ba ki da pyndait bad ka kor ban phah khubor sha khyndew. Ynda ki la sdang ban hiar noh ka balloon jong ki ka la ia kynduh eriong bad ka

la hap. Ki briew kiba shong ki iap lut khoit bad ki tiar thew tiar khmih ruh ki la lait lut. Johi tang ka banograph record kaba iathuh haduh katno ki la kiew.

Hynñiew bnai hadien sa ki nong-America ki pyrshang. Ki ruh ki la ia kynduh 'eriong 'erngit bad ka balloon jong ki ka la pait na khlieh ha kjat: Ki briew kiba shong ki la hiar noh da ki 'parachute.'

Ka jingthmu ba kongsan eh ba ki riewstad ki leit her sha sahit bneng ka long ban tip ia ka jinglong ka bneng: Ka jingshit jingkhriat, jingslap jinglyer jong ka pyrthei jong ngi.

Ban tip lypa ka bneng kan long kumno lashai la shisngi ka long kaba myntoi shibun ia ka pyrthei baroh kawei. Man ka snem da ki sawspah sanspah ki jhaj bah ki shu ngam ei ha duriaw tang namar ba kim lah ban tip lypa ia ki 'eriong ki ban lap ha lynti. Nangta ia ki aeroplane katno phew tylli ki hap tang namar ba ka bneng ka shu sniew kynsan kynsan. Ha ka liang ka rep pat ka jingryngkhiang eh ne ka jingslap eh bunsien hi ka ju pynjulor ia ka thung ka tep. Kumta lada tip lypa kan jia aiu ha ki sngi ki bnai kiba bud, ka pyrthei kan lait na ki jingiap thngan ki jhaj bah ki aeroplane na ki 'eriong 'erngit kiba ap ha ki lynti iaid jong ki.

Ban tip kham janai ia ka jinglong ka suiñ bneng, naduh ka snem 1960 u bnai April la pyn-

her noh sa da ki Satellite. Ki Satellite ki dei kita ki kynja kor kiba la pynher da ki Scientist shatei sha ka haw haw ba kin phah khubor shane sha pyrthei ia ka jinglong ka lyer bad ban shon dur shon map ia ka jingiaid ka lyer, ka jinglong ki lyoh bad ban phah sha 'pyrthei. Tang la siat ia ki shata sha ka haw haw, ki la shu iaid tawiar ia ka pyrthei haduh kan da kut ka por jong ki. Namar ba ki iaid tawiar ia ka pyrthei la ai kyrteng ia ki da ka Satellite. U Satellite uba nyngkong uba la siat na ka bynta kane dei u Tiros ha ka snem 1960. Naduh ba pyndonkam da kine ki Satellite ki Scientist ki la lah ban tip janai bad ban iathuh lupa ia ka jinglong ka suin bneng, ka jingwan ka 'eriong 'erngit, ka jingwan u kyllang ha kano kano ka jaka lai saw sngi shuwa lane wat shi taiew ruh Ki pynbna ia ine i khubor iba kordor wat la i long iba lyngkot, man la ka sngi ha ki kot khubor lane na ki Radio —"Lashai ka bneng kan long .... "

Kane ka jingsiat da ki Satellite sha ka haw haw ka long kawei na ki jingpyntreikam (programme) jong ka International Geophysical year. Ka International Geophysical year, ka dei ka jingialang jong ki hajar ki Scientist na ki 65 tylli ki ri, ha ka snem 1957, shi tarik u bnai July haduh laiphew wei tarik u bnai December 1958. Kawei na ki daw ba kongsan jong kane ka jingialang ka long ban wad bniah ia ka jingiadei jong ka sngi bad ka pyrthei bad kumno ki bor bah jong ka sngi ki trei kam. Ka jingangnud jong u briew kam long tang ban tip lupa ia ka jinglong

ka bneng, u slap ka lyer hynrei ban tip ruh la u briew u lah ne em ban im bad ban iaid lyngba, ki bor bah jong ka haw haw sha kiwei pat ki met bneng? Kumta sa kawei pat ka daw jong ka jingsiat ia ki Satellite ka long ban wad ia kane:

Da kaba pynher da ki Satellite ki la shem ia ka bor jong kita ki borbah -kumno kin ktah ia ka met u briew, bad ki la shem ruh ia ki lad kumno ban iada ia u na ki.

Hadien ba ki la shem ia kine baroh, ki sa shna ia ki lieng haw haw ban kit ia u briew lyngba ka haw haw sha kiwei pat ki met bneng kiba hajan ka pyrthei. Haba ki la sngew ba ki jingpynkhreh jong ki. ki la paka bha ki sdang ban pynher shuwa da u ksew. Kumta u jingim uba nyngkong eh ban poi sha ka haw haw, shabar ka sad bneng—dei u ksew jong ki nong-Russia, uba kyrteng u Laika bad nangta bud sa u shrieh namar ba u ia syriem eh ia u briew. Ynda haba kine baroh ar ki la wan phai pat sha ka pyrthei da ka jingkoit jingkhiah bad haba ki Scientist ki sngew ba ka jingpynkhreh jong ki ka la long kaba janai, ki sa phah sa da u briew. U briew uba nyngkong eh uba poi sha ka haw haw dei u nong-Russia, uba kyrteng u Yuri Gagarin u la her da ka lieng haw-haw (space ship), Vostok I ha ka 12 tarik u bnai April 1961. Kane ka la long ka jingjam kaba nyngkong sha ka ban pynlong kam ia ka jingangnud u briew ban leit buhai shnong sha kiwei pat ki met bneng kum ha u bnai bad u Mars.

Ha ka snem 1969 ha u bnai July, ka ri America (U.S.A) ka la pynlyngngoh ngaiñ ia ka pyrthei baroh kawei da ka jingjop jong ka ban pynpoi ia ki briew ha u bnai bad ban wallam biang ia ki sha pyrthei thik ha ka por bad kă minit ba la buh, ki briew kiba la ïuh kjat nyngkong ha u bnai dei arngut ki nong America, u Edwin Aldrin bad u Neil Armstrong bad ka lieng haw haw (space Rocket) kaba la kit ia ki ka dei ka Apollo XI, ba la ñiah da u Micheal Collins.

Jingkylli.

1. Kaei ka jingwad jong u Dr. Augusta Piccard ? Iathuh ia ka jingher bneng jong u bad aïu u shem ?

2. Thoh katba phi tip shaphang ka jingher bneng jong ki nong-Russia ha ka snem 1934 ?

3. Thoh katba phi tip shaphang ka jingher bneng jong ki nong-America ha ka snem 1935 ?

4. Ngi ioh jingmyntoi aïu na ka jingleit kiew ki riewstad sha suiñ bneng ?

5. Aïu ki ri jong ka pyrthei ki lah ban tip lypa ia ka jinglong ka suiñ bneng ?

6. Thoh katba phi tip shaphang ka jingher jong u khun bynriew sha lyndet ka sad bneng. Iathuh ter ter ia ki jingpynshang shwa ban phah da u briew.

7. Aïu u khun bynriew mynta u angnud hadien kine ki jingjop.

8. Batai ia kine ki kyntien kat kum na ka kot ba phi pule:—

(a) "Ka bneng ka long jyrngam bha ngir ngir bad shiphang u da shoh bieit ia ki rong kiba don ha kata ka suiñ bneng".

(*b*) *"Ka dei ka por shiteng sngi hynrei u bnai pat ha kata ka kaja utei shu phyrnai bha khlir khlir".*

9. *Ai ia ki ktien kynnoh jong kine harum:— Sngewthuh, 'eriong, bit, tiar, raieh, khadduh.*

10. *Thaw sentence ia kine ki ktien harum: –*

Pateng pateng, sakma, ngir ngir, khlir khlir, shaiong ngaiñ, lyngngoh ngaiñ.

— — —

KA JINGRAKHE IA KA TYNRAI

1. Ha suk mynsiem ngin iaid synei ha la ka Ri,
Ka Ri ba kha ba man jong la I mei I pa :
Ko khun ba ngeit hukum ïai bat ia la riti,
Ban sah la i burom hormot haba paka.

2. Ka sap ka phong jong ki dang neh paka ha ngi,
Wat bret la jingkyrkhu ba soh mynsiem jingtei;
Akher ka sngi ngin ioh, ngin ioh la jingsynei,
Ko mei, ko pa ïai peit, ïai peit bad nang ïai sei.

3. Jai ha la tynrai ha ban da sep bnai sep sngi,
Ba ngin nangpar nangpaw kyrhai ha la ka Ri,
Wat ai ba ngin long tang kum ki maw sawa,
La im la iap katba ialam ki Longshuwa.

4. Syrtok ha la jingim tang ban don Hok don Blei,
Ban sah haba synlar kum u maw-blei dieng-blei,
Tyrut u lai-phew smer ka wiat kynther la ïaw,
Horkit ha la ka hok ha ban da per da paw.

5. Ïai neh ko khun Khaṣi ha la ka hok ka sot,
Ban neh la umjer umthoh haba kyrdot ;
Sumar ia la tynrai ba ioh poi ha ka phot,
Sumar ruh ho, ioh man kum jingsiat ther pynjot.

Jit Roy.

Jingkylli

1. Thoh na ka jingkynmaw ia ki san dkhot na ka lynnong "Ka jingrakhe ia ka tynrai".

2. Batai ia kine harum?

(*a*) *Ko khun ba ngeit hukum ïai bat ia la riti,*
Ban sah la i burom hormot haba paka.

(*b*) *Akher ka sngi ngin ioh, ngin ioh la jing-synei,*
Ko mei ko pa ïai peit, ïai peit bad nang-ïai sei.

(*c*) *Wat ai ba ngin long tang kum ki mawsawa,*
La im la iap katba ialam ki longshwa.

(*d*) *Syrtok ha la jingim tang ban don Hok don Blei,*
Ban sah haba synlar kum u maw-blei dieng-blei.

(*e*) *Tyrut u laiphew smer ka wiat kynther la iaw,*
Horkit ha la ka hok ha ban da per da paw.

(*f*) *Sumar ia la tynrai ba ioh poi ha ka phot,*
Sumar ruh ho, ioh man kum jingsiat ther pynjot.

KA TYNGKA

Ka tyngka ba ki ia siew ia tda mynshuwa ki thaw da ka ksiar ka rupa, ka damli da ka tama, u sbai pat da ki kynja pnar ba tam na sharud duriaw ba jngai.

Ban da ym don ka tyngka ban shu long baroh da kaba ia peiñ suda te katno ban shitom. Tharai kum u nongri masi, u kwah ban thied khaw, donkam ia u ba un da leit ñiah la ka masi shaduh u nongrep kba ban shu ia peiñ. Haba uwei u nongrep um kwah masi donkam ia u nongri masi ban da leit wad pat kylleng la kylleng haduh ban da shem ia uba kwah masi. Kat ban da shem ia uba kwah masi ban ia peiñ kba, u ialade u la lap ba iap thngan ne ki masi hi ruh ki la lap ba iap pynban; hangta kiba ha ling jong u bad ia lade ruh la lap thngan shisyndon. Tharai haba u nongrep pat u kwah jaiñkup jaiñ phong ialade, un leit kit katno phew ngut briew u kba ban ia peiñ jaiñkup da u? Un hap ruh ban leit wad ia u nongthaiñ jain kylleng sawdong. Kata ka long ka bym lah ban leh.

Hynrei haba don kane ka tyngka, u nongrep u shu die ia u kba u ioh kylliang da ki tyngka; u nongri masi u die la ki masi u ioh da ki tyngka. Baroh ki briew pat ki shim ia ka tyngka, namar

Ki tip ba da ka tyngka ki lah ban thied ia bun kiwei kiei kiei kiba ki donkam, bad kaba ki kwah ban pynleit kam ia lade ne ia kiba ha ling.

Phi lah ban kylli pat, hato da kumno ki sdang ban pyndonkam ia ka tyngka? Da kumno ki briew baroh shi pyrthei ki ia kohnguh ban ai noh ia ka jong ka mar ka mata, na ka bynta ban ia kylliang bad kum ine i barit eh i tyngka rupa lane i tyngka ksiar? Ngi tip ine im lah ban leh ei ei ruh, hynrei tang ban shu ia thied ne ia siew ia tda na uwei sha uwei. Haba kumne, balei ngim pyndonkam da ki mawria lane da ki dieng lane da kiwei kiei kiei kumba ngi leh ia ka tyngka?

Ki briew ki sdang ban pyndonkam tyngka ynda ki sdang ban nang shna iing, rep jingrep bad ri jingri. Ngi la lah pule sha khmat katno ka long kaba shitom ban shu ia pli ia kiei kiei. Haba ki briew lei-lei ki la stad bad ki la lah ban shna bun ki tiar ki tar, ka long kaba eh ban pynshong dor ia kiei kiei da kaba shu ia pli da ki mar. Dei na kane ka daw, ba ki briew ki ia mynjur lang ba dei ban don kaei kaei kaba ki ia mon lang ban shim baroh, ban iapli ia siew dor ia ki mar ki mata jong ki bad kata dei ka tyngka.

Hynrei ym dei da ka ksiar bad ka rupa ba ki leh tyngka ha kaba nyngkong eh. Don ki jaka ha ka pyrthei kiba ia pyndonkam da ki masi ki blang kum ka tyngka jong ki. Ki ia pli ia ki

mar jong ki bad ki masi ne ki blang bad da ki ki thied ne siew dor ia kiwei pat ki mar kiba don-kam ia lade. Hangne ha ri jong ngi, myi shuwa ngi juh pyndonkam da ki sbai ban ia die ia thied. Hynrei ym dei tang hangne, ha ki katto katne ki jaid bynriew jong ka pyrthei la shem ba ki pyndonkam da ki bniat jong u kha whale, da ki jingdeng pnar bad da ka sner saw kum ki tyngka jong ki. Kawei de kaba sngew phylla ka long ba dang shen hi ki briew ki la pyndonkam da u sla-sha, umphniang, riewhadem, snepkor bad dumasla ha kaba khein dor bad siew dor ia ki mar jong ki.

Kaba shna da ki kynja nar ia ki tyngka ka wan kham hadien ynda ki briew ki la kham stad. Phin shem ba ha kaba shna tyngka hi ki jaid bynriew jong ka pyrthei ki la pyrshang lajan ia baroh ki jaid nar. Don ki briew kiba la shna tyngka da une hi u nar uba ngi shna lyngka, mohkhiew ma ngi. Kiwei kiwei pat ki shna da ka sisa, da ka tama bad da ka nar. Kine baroh hadien ki la nang duh bad baroh kawei ka pyr-thei ka shem ba dei tang ka ksiar bad ka rupa kiba bit eh ban pynlong tyngka.

Balei ka leit long kumne?

Hangne ha ri Khasi jong ngi, ha ka por ka Queen Victoria, don kiba pyrkhat ba dei ka dur khlieh jong ka Maharani bad ka hukum ban khot tangka kaba pynkordor bad pynkylla tyngka ia kano kano ka nar. Kane dei kaba bakla eh. Lada shna da ka tama ka tyngka kaba heh kat ka tyngka rupa bad pynmih hukum ban khot tyngka

ia ka ka dor jong ka kam lah da lei lei ban ia ryngkat bad ka tyngka rupa. Phin ioh kham khyndit ki mar haba thied da kata ka tyngka bad lada phi kwah ban thied bun ki mar phi donkam ban rah shikatdei ki tyngka tama bad kine kin pynthut shibun ia ka iaid ka ieng jong phi.

Dei kane ka daw, ka jingkhia ban rah ban kit ba ki bynriew jong ka pyrthei ki hap ban kyntait noh ia bun ki jaid tyngka kum ki snieh, ki dunia, ki jingri bad kiwei kiwei. Da ka jingiaikhmih bniah jong ki, ki shem ba ka ksiar bad ka rupa ki don ka jinglong kaba kham pher na kiwei pat ki kynja nar. Ka ksiar ka rupa wat lada rah tang khyndiat ruh ka jingthied lah ban ioh shibun; sa kawei ki briew ia ka ksiar kim leh salia ban shim, baroh baroh ki ia kwah eh ban ioh ia ka. Kawei ka daw ba ki briew ki mon eh ia ka ksiar ka rupa ka long ba wat lada ki saiñ noh ia ka tyngka ksiar ne rupa ki ioh lajan katjuh hi ka ksiar kumba long ka dor jong ka tyngka. Ka ksiar ka dei hi ka ksiar, ka rupa ka dei hi ka rupa. lada ki long jingdeng ne tyngka kim duh dor ei ei. Sa kawei pat ki don ka jinglong ruh kaba itynnad shi rukom, ka rong jong ki ka pher na kiwei pat ki nar, kim juh pyut, kim juh sarang wat lada phi buh ia ki da ki phew snem ruh.

Hynrei haba khmih pat mynta ha ka die ka thied jong ngi ngim da pyndonkam eh da ka tyngka rupa kumba juh long mynshuwa. Kaba ngi pyndonkam mynta dei da ki lut kiba shna da ki kot sada kiba ym shong dor eiei. Kane ka jingpyndon-

kam da ki kynja lut ha ka die ka thied ka ja long barobor tang haba ki briew ki la kham stad kham shemphang. Ka jinglehnohei ka ksiar bad rupa ha kaba thied ba die ym long kaba khyndiat. Ki tyngka ki shu lut bad sting thow da kaba iaid na kawei ka kti ha kawei ka kti. Kumta ha baroh khoit ki hima jong ka pyrthei mynta ia ka ksiar ki kham tyngkai, ki pyniaid da ki kynja lut ha ka khaii pateng jong ki. Ki briew ki shim bad pdiang ia kino ki lut khlem da khñium ei ei namar ki shaniah bad ki tip skhem ba ia kine ki lah ban iapli bad ioh da ka ksiar na ka sorkar lada ki donkam.

Ki lut ki la nang kham pynsuk ia ngi ha ka die ka thied, ka khaii ka pateng. Ki sting shibun eh wat lada kit da ki phew hajar. Ki lut sorkar ki don kiba 1, 2, 5, 10, 100 tyngka bad ter ter shaneng. Haba donkam ban phah lam tyngka na kawei ka shnong sha kawei pat, lada phah da ki lut, dei ban da buh ha lade ia ki nomber ki lut shwa ban phah lam khnang ban ioh tohkit ia ki lada ki jah kumno kumno.

Jingkylli

1. Thoh lyngkot shaphang ka Tyngka kat kum na ka kot jong phi.

2. Kumno ka tyngka ka iarap ba ngin ioh ia ka jingdonkam jong ngi. Lada ym don tyngka long kumno?

3. Da kumno u khun bynriew u sdang ban pyndonkam ia ka tyngka?

4. Kiei ki mar ba shait pyndonkam kum ka tyngka?

5. Thoh bniah balei ba ka ksiar bad ka rupa ki long kiba bit eh ban pynlong tyngka?

6. Ai ia ki ktien kynnoh jong kine harum:— Mar, siew, bai, jaiñ kup, kheiñ dor.

7. Thaw sentence ia kine ki ktien harum:— ia peiñ, kylleng sawdong, mynjur, pynthut, shemphang, khñium, tohkit.

U BUDDHA PART—I

Ha kawei ka shnong kaba ki khot kyrteng ka Kapilabastu, kaba ha trai lum Nepal shaphang shatei na Benares, don uwei u syiem uba kyrteng u Sudhadhon. Ka mahadei jong u ka kyrteng ka Maiadebi. Haba katei ka Mahadei ka la pun-khun, u Syiem u leit buh ia ka ha kawei ka ïing kaba itynnad shibun, kaba don ha kawei ka kper syntiew jong u. Ka kha ia u khun jong ka u Siddharta Gautama ha ka snem 565 B. C hamar ba dang pyllun bnai bha.

Tang shu kha bloit ki angel ki leit ki wan na bneng haduh da win jlang. U Osito, u pukir blei ne Risi uba shong ha lum Himalaya, u sngew kyndit shibun balei ba ki ia wan ia leit eh katne katne kine ki angel. U shong khop shiphang, u khapbrip ki khmat jlang, kumba ju leh ki pukir blei haba ki kwah ban tip ia kaei kaba sha jngai. Da kaba leh kumta u iohi ba kita ki angel ki ia leit ban khmih ban sumar ia utei u khyllung. La u kheiñ pat ia kaba un long kumno uta u khyl-lung, ka paw ha ka jingkheiñ jong u ba u long kum u Blei hi. Lada u kam ha ka kam syiem un da long uba tam halor baroh ki para syiem, lada u trei ha ka kam Blei un ai jingim ia ki briew ha ka pyrthei bad bun kin pdiang bad kohnguh ia ka jinghikai jong u.

Uta u Risi u la khreh la khrum bad la u pyrsa ban wan khmih ia u khyllung ha Kapilabastu. Tad u poi ha shnong u leit beit sha ïing syiem. U Syiem u la kyndit shibun eh u ong, "Ko Risi, mynno mynno phim ju wan hiar na u lum Himalaya, mynta, na balei phi la wan mih hangne?" U Risi u ong "Namar ba la kha ia u khun jong phi uba phylla. Nga wan khnang ban khmih bad ban nguh ia u." U Syiem u phah wan rah ia uta u khyllung ha khmat u Risi. U Risi u iaid tawiar hynñiew sien ia u khyllung, u nguh u dem bad u leh kumba puja blei mane blei, hadien kata u peit shaiñ ia u khyllung bad ka jingjaw ummat breb breb. U Syiem u kylli, "Balei Risi phi jaw ummat? Don ka dak ei ei kaba sniew ha u khyllung?"

U Risi u ong, "Em ko Syiem, nga iohi ka dak ba une u khun phi, un long u nongbatai, u nonghikai, u nongpynim bun bun ki briew ha kane ka pyrthei bad ha ka por jong u kan long pat da kum kawei ka pyrthei. Une u khyllung un nym sah ha ïing jong phi bad un nym trei ia ka kam syiem, hynrei un iaid kylleng ban synshar ia ki mynsiem ki briew. Katba un da san une nga la lap ba iap noh, ngam lah iohi shuh, kata nga jaw ummat."

U khynnah tad u dap katto katne snem ka rta u kpa u leit lam ha u Pandit Bishnumittra ban hikai ia u. Ha kata ka por dèn ki khynnah skul u Bishnumittra khadar-hajar ngut. Tang khyndiat sngi u la da nang shaba palat briew noh liam.

U Gautama la dang khymnah u ju don ka rukom ban sheng marwei haba kynjah. U ingap jar kumba pyrkhat ei ei marwei. Kane ka jingleh ka pyndap da ka jingkhuslai suda ia u kpa. U sheptieng ioh u khun jong u un leit long pukir sanyasi noh. Ha kawei ka sngi u lum ia ki myntri korbari ban ia pyrkhat ban leh kumno ban pynpep ia kata namar ba u long u khun uba tang marwei bad uba dei ban kiew khet. Ha ka jingiapyrkhat lem bad ki myntri ki ia kut jingmut ba kan kham bha ban pynbuh briew noh.

Kumta u la pynbna ha ka hima baroh kawei ba jar ki kynthei ba dang khynraw kin wan kai ha iingsyiem ba u khun syiem un ai buskit Katba don ki 'theisamla na shnong bad na kiwei kiwei ki shnong ki la wan. Kawei pa kawei ka leit mih ha khmat u khun syiem. U khun syiem u shu ai buskit kawei pa kawei bad ki nang mih noh bran shi bran Haba ki lut noh baroh kiei kiei kiba un ai buskit, wan mih khadduh eh ka Gopa ka khun u Dandapani. U khun syiem la un ai ei ei ruh ym don shuh. U khmih khlang khlang bad haba um lah ioh da ei da ei ruh ban ai ia ka, u law noh da ka sati na ka kti bad ai ia ka. Hangta ka Gopa ruh ka law la ka sati ka ai ha u, ka sa leit noh.

Nangta u kpa u phah ban kylli ia la u khun ba u moh ia kaei napdeng kita. U Gautama u phah da kawei ka jingthoh bad u batai lada long ka khun bakhraw no barit, kaba thadbriew da snewbriew ruh kan ieit phar tangba ka don kine

ki jinglong ba ka:— (1) kaba sngewsuk mynsiem bad sngewbha barabor, (2) kaba beit jingmut, (3) kaba don ka dohnud sbun, (4) kaba long riewhok riewblei, (5) kaba kren tang ia ka hok bad ka jingshisha, (6) kaba mane hukum bad bym ju ia pyllah, (7) kaba khuid jingmut, (8) kaba leit ia la u tnga, (9) ka bym sarong, (10) kaba leit bad leh sbun ia la ki jingri, (11) kaba nang kaba stad (12) kaba don mynsiem sngewrit. Kum ia kata un pdiang ban long ka mahadei jong u.

Ki lyngdoh jong u Syiem ki la shem ba dei tang ka Gopa hi kaba don baroh kitei ki jinglong bad kumta ki sa pyniapoikha ia ka Gopa bad u Gautama.

U Gautama ba u shu dem shong eh ha ling u sngewbtai. Ha kawei ka sngi u ong ia u khashwan ban khreh ka kali ban leit iaid kai noh sha ka kper kaba don shaphang mihngi shabar shnong. Ia kata ki leit iathuh ha u kpa jong u U kpa u pyrkhat ba lehse kan kham bha kham bit shisha ba un leit kai ryngkat bad ki kynthei ki khynnah, ki shakri ki shakor namar kata kan pynphylla ia ka jingmut bad kan pynsngewbha ruh ia u. Kumta u phah maham ia ki shnong ki thaw baroh, ba sha ka lynti ban iaid u Gautama ba kin nym buh ne pyni kaei kaei kaba isih ne sngewsih ha khmat lynne harud lynti. La kumta ruh hamar ba dang iaid ka kali don ryngkhat ha lynti, uwei u tymmen ba la lah khein ki bniat baroh, la sti ka doh bad taikhoh artad war rymbaiñ. Un iaid ruh um lah shuh, u shah da u

diengduh, wat kumta ruh u khih kynther kap-shi-kap. Ki khmat ruh um imat bha shuh.

U Gautama u kylli ha u khashwan, "Balei utai u briew? Dei ia ki briew ha kane ka shnong ban long kum utai?" U khashwan u ong, "Em, ko kynrad ym long na ka shnong, hynrei u khun bynriew ka pyrthei baroh la ma phi, ma nga, ki kmie ki kpa baroh kin hiar ka jinglong kum utai. Ym don ba lait ynda la dei ka por tymmen. Kane ka jingkhynraw kan duh, kan nym sah baroh shi rta." U Gautama u ong, "Waw! ka pyrthei aïu kane. Khat-ei ka long ka ba'm donkam ei ei du! Ngam donkam leit kai, to pynkylla noh ka kali sha ïing." Kumta u wan noh. U nang ngam nang ngam ha ka jingpyrkhat shaphang ban phet noh na ïing.

Hadien katto katne u mih biang ban leit kai shaphang shathie. Ha kata u iohi ha lynti uwei u briew u ba pang eh. Um tip-briew u shu tyllun ha khyndew, bit da ka ktieh baroh shi rynñieng. U raikhoh ruh haduh katta katta, ba un kyrda ban jam wat tang shi kjat ruh um lah shuh. Une um don kur, um don khun, um don lok ban iarap ia sumar ia u. U shu ud bad shu ang hap shi hap marwei hi sa kum ban dkut mynsiem. Hangta ong u Gautama, "Ko khashwan, shaphang kane ka thaiñ ki briew baroh ki ju pang, ju sah marwei kumne ?" U khashwan u ong, "Ko kynrad, u briew katba don ha kane ka pyrthei kim lah ban lait na ka jingpang, mano mano ruh shisien yn pang yn iap hi"

U Gautama u ong, "Waw ! ko khashwan, donkam aïu bä ngin sngewsarong ia kane ka jinglong ka ban dang wan lap pat da ka jingpang shisien ka sngi ? To pynkylla noh ka kali sha ïing" Kumta ki ia wan noh.

Ha kawei pat ka por u phah khreh ka kali ban leit kai shaphang sepngi. Ha lynti ia kynduh ia ki briew kiba rah ia uwei u briew uba iap na shnong Bun kiba ia bud bad ka jingiam jingkyang. U kylli ia u khashwan u ong, "Ki ialei kine ki briew bad kaei katai ki iarah ?"

U khashwan u ong, "Ko kynrad, ki iarah ia ka met iap jong uwei u briew uba iap na shnong ba kin leit thang noh. Kum kane ka jingjia kam long kaba la wan jia tang ia une u briew hynrei ha kane ka pyrthei katba don u khun bynriew ym don u ban lait na kane ka jinglong. Mano mano ruh dei ban iap keiñ. La bun ki kur ki kmie jong ngi jong phi kiba la leit shuwa kum ha kane ka rukom".

U Gautama u ong, "Don jingsngewbha aïu ha kane ka pyrthei haba katne ka jingshun ia ngi baroh ki khun bynriew ka nangap ba kan leit lam noh. Ym donkam ban leit iaid sngewbha, to pynkylla noh ka kali sha ïing." Kumta ki ia wan noh.

Sa shisien pat u Gautama u phah khreh ka kali ban leit kai shaphang shatei. Harud lynti u iohi ba shong uwei u pukir ha trai kawei ka dieng,

u khapbrip ngaiñ-ngaiñ la ki khmat. U Gautama u kylli ha u khashwan, "Hato balei utai u briew u shong ha trai dieng bad u khapbrip la ki khmat?"

U khashwan u ong, "Ko kynrad, utai u briew u long u sainyasi uba la aiti noh shisyndon la ka met bad ka mynsiem ha U Blei. Um don jingsheptieng shuh ia ka jingtymmen, jingpang, ne jingiap ruh. U tai u long uba dap da ka jingriewblei suda. Um kheiñ sbai tang khyndiat ia kane ka pyrthei, ka spah ka lak ha khmat jong u kam long ei ei ruh". U Gautama u ong, "Kane ka jinglong kaba ibit. Ka long ka jaka ban ioh rieh tngen bad kaba ki riewstad baroh ki ju ong ba dei ka lynti ban ialam sha U Blei. Ka dei ia baroh ban ia bud ia kane ka lynti donkam aïu ban leit kai sngewbha". Kumta u pynkylla noh ia ka kali bad u wan noh sha ïing.

Ia kine ki jingjia la leit iathuh ha u kpa. U kpa u la sngewsih, um tip shuh ban leh kumno. Tang kane kawei, u shu phah ia ki nongap khyrdop ba kin pynbun shuh arbynta na kaba ki ju ap bad kin sumar bha bad sngi bad synñia ba u Gautama un nym lait phet.

U Gautama ba un shu phet lyndet ia u kpa khlem da iathuh u sngew pap shibun. U pyrkhat la kumno kumno ka dei ba un da leit iathuh ia u, kumta u mih na la ïng ban leit sha ïing bashong u kpa. Tad wan poi ha khmat u kpa, u kpa u ong, "Balei khun phi wan kumne shiteng synñia, phi kwah aïu ?" U Gautama u

ong,"Ko pa, kane ka pyrthei nga shem kaba dap da ka jingkhuslai bad ka jingjynjar suda, nga kwah ban iehnoh bad leit noh."

U Syiem u ong. "Balei khun phi kwah ban ieh noh ia kane ka pyrthei ? Katba phi pan ngan ai. To isynei ia nga bad ia ka shnong ka thaw ia ki paid baroh, ia ngi to wat iehnoh."

U Gautama u ong, Ko pa, to ai ia nga kine saw tylli. (1) Ba ngan nym tymmen shuh (2) Ba ngan shu koit shu khiah, ka jingpang kan nym lah wan jan ha nga. (3) Ba ka rta jong nga kan nym kut lano lano ruh. (4) Ba ka jingiap lano lano ruh kan nym wan jan bad ngan nym iap shuh. Hato da kumno ba ngan ioh lait na kine baroh saw, to ong. Ka jingpyrkhat shaphang kine ka la ngam jylliew haduh katta katta ba ngam sngew-lah shong ïing shuh."

U Syiem haba u la iohsngew ia ka ktien u khun bad ka jingsngewieit artad u ong, "Ko khun, ban pyllait na ka jingiap kata kaba palat na ka bor jong nga. Ki pukir blei bad ki riew-blei kiba katno katno ruh ym don ki ban lah lait na kine."

Hangta u khun u ong, "Haba phim lah ban ai ia kine te pa, to ai bor ia nga kane kawei, to pynduh ka jingieit khun bad shah ia nga ba ngan leit iathuhkhana kylleng ka pyrthei ban lait im ki mynsiem ki khun bynriew."

U kpa da kaba u iam bad sngewsih katno katno ruh um lah ban pynkylla ia ka jingmut u khun jong u. Kawei pat na ka bynta ka Hok bad ban trei ia ka kam U Blei ba un khang ruh um sngew dei. Da kaba sngewsih eh u ai hukum ba un leit u khun.

Kumta kumta hi keiñ la bna ka shnong baroh kawei. Ki briew baroh ki ialang bad ki ong, "Ngin nym pyllait ba un mih na shnong" Baroh sawdong ka shnong ki la thang da ki sharak, man la ki lad ki ap ki briew. Da kaba ki thang sharak baroh sawdong ka shnong ka la shai noh kum mynsngi hi keiñ.

Ki la ia kyrbeit baroh ki briew ban ia ap bad ban bat ia u Gautama ban nym pyllait ba un phet noh na shnong. Hynrei ka Mahamaia ka wan hiar, ka pynichthiah noh baroh kawei ka shnong ym tang ia ki nongap no gieng, hynrei baroh bad kynthei bad khynnah, bad mrad bad mreng baroh phar sa tang u sais bad kawei ka kulai. Kumta u khot ia uta u sais bad u phah khreh ia u kulai.

U Gautama u tang shu lah khreh u kiew joit halor u kulai. Ia ki jingkhang ki khyrdop baroh kiba la khang la lah plie lypa da ki angel na bneng, ki jong u Indra bad nang ialam lynti u Brama. U iaid suk khlem da wit da thaiñ ei ei ruh nadien nadien nangbud u sais kulai. Ha kata hi ka miet u iaid haduh sawphew phra mile haduh un da poi ha kawei ka khlaw, sa shai pher.

Mynshuwa ba un rung hapoh khlaw u Gautama u law noh la ki jaiñ baroh na ka met sah sa tang ka bohkhaila, u ai noh ha u sais kulai ba un leitlam noh sha ïing bad u kulai. U bthah artad ban iathuh ha u kpa ba un wan pat ban iashem ia u. U sais u pyrkhat, hato ba un leit da kumno sha shnong, tad ki tip ki briew baroh bad u Syiem hi ruh un pyniap, namar ba u leit on shapoh khlaw ia u Gautama.

U Gautama u ong, "Sais ! wat sheptieng ei ei ruh. Leit lam noh ia u kulai bad ki jaiñ jong nga, kin nym sngewsih ia me, baroh ki briew bad u Syiem ruh kin sngewbha ryngkat."

Kumta u sais u kylla noh bad ka jingiam artad ym na ka bynta ba u sheptieng, hynrei naba u sngewieit ia la u trai kynrad ba u phet noh sha ka jinglong pukir.

Nangta u Gautama u rung hapoh khlaw u iaid katto katne u pyrkhat ha lade, "U shñiuh jong nga u long uba jrong bad uba itynnad shibun eh. Kam dei ia nga mynta ba nga long pukir ban sah kum une u shñiuh." Hangta u ot noh ia la u shñiuh khlieh u bret noh.

Nangta u iaid pat katto katne hapoh khlaw. U iashem ia uwei u nongbehmrad uba kup da ki jaiñ jot. La u khmih ka jaiñ bohkhaila jong u pat kaba bha bad kaba kordor. Kumta u ïa pli noh ia ka bohkhaila bad uta u nongbehmrad.

Jingkylli

1. Thoh katba phi tip shaphang ka jingkha u Gautama Budha ? Da kumno u Osito u tip ba la kha ia une u khyllung ? Kat kum ka jingkheiñ jong une u pukir ka paw ba uta u khyllung un long uba kumno ?

2. Thoh ia ka jingwan u Osito sha Kapilabastu ban khmih ia uta u khyllung. Aïu u la iathuh ia u Syiem u kpa ?

3. Aïu phi tip shaphang ka jinglong khynnah U Gautama Buddha ? Balei u kpa bad ki myntrī ki la rai ban pynbuh briew noh ia u ?

4. Thoh katba phi tip shaphang ka jingpynïa poi kha u khun Syiem Siddharta bad ka Gopa. Da ñiew ia ki khadar tylli ki jinglong ba u khun Syiem Siddharta u kwah ba ka Mahadei jong u kan long.

5. Kiei ki jingiohi ba la pynlong ia u khun Syiem Siddharta ba un aang pyrkhat jylliew bad ban rai ba un phet noh na ïing ?

6. Thoh ia ka jingleit ia kynduh jong u Gautama ia la u kpa shuwa ba un mih na ïng. Kiei ki jingpan jong u ?

7. Thoh bniah ia ka jingjia ba jia ha ka por ba u khun Syiem Siddharta u mih na ïing?

8. Shna sentene ia kine ki ktien harum :—

Win jlang, shong khop, jlang, tawiar, peit shaiñ, breb-breb, liam, bran-shi-bran, khlang-khlang, rymbaiñ, kab shi kab, kyrda, hab-shi-hab, ngaiñ-ngaiñ khein sbai, kiew-joit.

9. Ai ki ktien kynnoh jong kine harum :—
Khreh, nguh, myntri, kynthei, shakri, mrad.

BUDDHA PART—II

U Gautama nadien kata u leit poi sha Magatdes ha ka hima jong u Syiem Bhimbisar ka nongbah kaba ki khot kyrteng mynta ka Rajgir. Ha kata ka por don ka jingpang kaba jur eh ha kawei ka shnong kyrteng ka Bisali. Bun hajar ki briew ki iap. Tad kem kata ka jingpang, dawai ei ei ruh ym iadei, da kaba kñia ne puja ruh kim lah lait im ne koit ki briew. Kiba na kata ka shnong ki la leit shaw ia ki pundit bad ki rukir blei bun bun ngut ruh kim lah pynduh ia kata ka jingpang. Ha kawei ka por wan ka jingsawa na bneng ha u Syiem jong kata ka shnong Bisali, ba un leit shaw ia u Gautama bad tad wan ma u te kan jah ka jingpang bad ki briew baroh ruh kin koit. Tad u iohsngew ia kata ka jingsawa, u Syiem u kylli ia ki briew haei ba don u Gautama, ynda u ioh tip ba u don ha ka shnong u Bhimbisar u wallam da ka jingleh burom kaba khraw. Tad khyndiat sngi u Gautama u shong hangta, ka jingpang jingjhia ki briew baroh ka jah noh bad ki koit bha ki nang ban leit ka rep ka thiew bad nang ban leit trei la ka jong ka jong ka jingtrei.

U Gautama ynda u la shong hà khlaw hynriew snem, khlem bam khlem dih u la long kum uba iap. U la raikhoh sah sa ka shyieng bad ka

snep. Ha kawei ka por lei tang ban pynhiar mynsiem ruh um shym pynhiar shuh. Haba khmih ki briew bad ki nongbud ia u te ki ong u lah iap hynrei em, ba u tapossa bad um kyndit briew. Kumta ka kmie ka wan ka iam bad ka ong, "Khun ba phi wan mih khnang ha kane ka pyrthei ruh ba phin iathuh-khana ia ki khun bynriew da kumno ba kin ioh lait im te mynta phi thiah iap noh hangne, yn sa long kumno?" Hangta u Gautama u la kyndit thret.

Tad u la kyndit briew u sdang bam jingbam pat. Ynda u la nang ban iaid, u leit hapoh khlaw kaba don bad ba dap da ki mrad khlaw ki khla, ki dngiem ki hati, ki kynja bseiñ ba runar eh, hynrei tad poi ma u baroh kita ki mrad bad ki bseiñ ki phet bad kynriah shi syndon. U leit jied jaka shongkai ha trai ka dieng bah. Hangta u kular ruh ha ka jingmut ba katba um pat shem ka jingsngewthuh ha ka mynsiem ia kaba u kwah ban tip te lada kumno kumno ruh un num kynriah shuh nangta lada iap da im ruh.

Suki suki ka wan poi ka jingshai ha ka mynsiem bad ka jingsngewthuh ba ha kane ka pyrthei kaei kaei ka jinglong ne ka spah ka lak kam long ka jong ngi. Baroh ka long ka jong ka pyrthei hi. Ngi pat ngi long ha ka jinglong, kam lah ban iasoh ei ei ruh, kumba wan lyngkhuid, yn leit ruh lyngkhuid.

Kaba ar, u shemphang bad u lah ban sngewthuh ha la ka mynsiem ba ka dei ba un ñym ieit eh iano iano ruh ha kane ka pyrthei.

Kaba lai pat, u lah ban sngewthuh ia ka jinglong baroh kaba mynshuwa bad kaba shadien ruh.

Kaba khadduh eh u ioh ka jingsngewthuh ia la ka jinglong bad ia ka jinglong kane ka pyrthei, shaphang ka jingpang, ka jingtymmen, bad ka jingiap, hangta la kut bad u la ioh baroh ki jingkwah jong u. Nangta u sa ioh ia ka kyrteng Buddha uba la Shemphang.

Nangta ka la wan ka jingkyntu ia u Buddha ban leit iathuhkhana. Kumta u leit sha Kasi (Benares) badon bun ki briew kiba stad.

U Buddha haba u iaid ban leit sha Benares u poi ha ka wah Ganga. Hangta don u nongkhawa lieng, u ong, "To pynryngkang sha shilliang wah," U nongkhawa u pan pisa. Hynrei u Buddha ba um don kumta uta u nongkhawa lieng um kohnguh ban shu pynryngkang ei. U Buddha u khmih bun ki puka ki shu her na suiñ haba ryngkang sha shilliang wah. Kumta u Buddha ruh u shu her na suiñ u ryngkang bak sha shiliang.

Ki briew kiba iohi ia kaba u Buddha u shu her na suiñ bneng ba u ryngkang ia ka wah Ganga ki la lyngngoh shibun eh: Ki leit iathuh ha u syiem Bhimbisar. Tad tip u Syiem ia kata u hukum ba nym shim bai khawa shuh lano lano ruh na kata ka ghat.

Ia ka jingtrei ba ialap 'tiengblei bad ba bud ki briew ia u Buddha la bna na kawei ka shnong

sha kawei, na kawei ka jaka sha kawei, na kawei ka hat sha kawei. Katba u dang ialap 'tienblei ha ka shnong Sambi wan poi khubor ba pang u kpa jong u. U leit sha Kapilasbastu ban leit khmih ia la u kpa. Haba u poi hangta u shem ba u kpa jong u na ka jingsngewsih, jia ka jingpang, bad na ka jinghiar tymmen, u la raikhoh shibun eh. Tad poi u Buddha u peit bad khmih da ka jingsngewbha, imat kumba u la sngewhun ha ka mynsiem. Ynda kum lashai mynstep u sa iap noh. U Buddha u sa thang ia u kpa.

U Buddha u ialap 'tienblei haduh sawphew saw snem. U leit sha Deccan bad bun ki jaka hangne ha ri India. Tad u la tymmen u leit shong noh ha kawei ka shnong kaba kyrteng ka Kewsambi. Haba u la dap phraphew snem ka rta wan ka jingsawa na bneng ba un leit noh.

Nadien kata u Buddha u la khot bad u pynbna baroh hapdeng ki synran jong u, ba kin wan ba un sa leit noh na kane ka pyrthei sa lai bnai. Bun hajar ki leit ha u bad ki ioh jingsneng, ki ioh jingtip baroh jar kiba leit ha khmat jong u da kumno ba kin pyniaid ia ka niam.

U Buddha ha kaba un sa mih na ka jaka Kewsambi u khot ia u Kaisob sha ba marwei hi. Hangta u iapli ìa ki jaiñkup jaiñsem, kata ba ka jinglong Buddha ba kan long ha u Kaisob bad u bthah u sneng ba un synshar ia ki briew ha ka pyrthei. Nangta u sa mih u leit sha Kasi Nagar. Hangta u pang. Ha ka por ba un sa

jan iap wan poi uwei u Pundit uba kyrteng u Subbhandro, u kyrpad ba un da sangeh bad ioh hikai ia lade ba u kwah ban long nongbud.

U Buddha u sangeh katto katne na kaba un iap. Hadien kata u khot baroh ki synran jong u, u batai baroh ki jingsneng ba dang sah teng. Tad u lah u sa khot ia u Ananda, u bthah ha u baroh ba un leh kumno ia ka met jong u tad la lah mih ka mynsiem.

Kumta ka mynsiem une u Riewblei ba khraw ha kane ka pyrthei ka la khlad noh na ka met jong u. Ki sa thang ia ka met. U iap haba u la dap phraphew snem ka rta. Ia ki bniat jong u ki leit lam sha Ceylon ne Langkapuri. Ki buh bad ki thaw ka dur u Buddha ha ka ïing mane jong ki.

Sanspah ngut kiba bud ryngkat ia u kum ki synran ki iaid ialap ia ka niam jong u ha kata ka por bad pynphriang baroh kawei ka pyrthei ia ki jinghikai jong ka Niam Buddhist:—

(1) Ba ka dei ia u briew para briew ban ia mut ba u ia long ryngkat.

(2) Ban leh ban kam da kaba bha suda.

(3) Ban kren da ki 'tien bha.

(4) Ban pyrshang ia lade ban synshar na ki jingkwah thala.

(5) Ban synshar ia lede na ki jingkwah lalot ha kane ka pyrthei.

(6) Ban leh ban kam da kaba hok.

(7) Ban leh sbun leh ieit ia ki para jingthaw.

(8) Ban kiar na ki kam bymman.

Da kaba leh ia kine baroh yn ioh ka jinglait im bad jingkyrkhu na u Trai Nongthaw U B bashisha.

Na India ka Niam Budhist ka la saphriang sha kylleng ka pyrthei. Naduh hyndai haduh mynta ki briew ha kylleng ki ri ki wan poi sha India ban wan khmih ia ki jaka kyntang jong u Buddha. Mynta ka Niam Buddhist ka dang dei hi kawei na ki Niam kiba bun paid ha ka pyrthei. Ki don kumba shispah million ki Buddhist ha ka pyrthei. Kiba bun na ki ki dei ha China.

Jingkylli

1. Kaei ka shnong ba u Gautama u la leit poi nyngkong eh ? La jia aïu hangta.

2. Balei u Gautama u la leit sha Bisuli ?

3. Da kumno u Gautama u la long u Buddha ?

4. Balei u Syiem Bhimbisar um shim bai khawa shuh na ka ghat jong u ha ka wah Ganga ?

5. Thoh ia ka jingleit poi biang jong u Buddha sha Kapilabastu.

6. Aïu u Buddha u la leh shwa ba ka mynsiem jong u ka khlad na ka met ?

7. Kiei ki jinghikai jong u Buddha ?

8. Ai ki ktien kynnoh jong kine harum :— nguh, dap, bam, ka spah.

9. Thaw sentence ia kine ki ktien harum :— Kyndit thret, ryngkang bran, sah teng.

KA RI JONG NGI

1. Ko riew-tymmen ko riew-san
Ko riew-samla samhoi,
Ka Ri jongno kane te phi ?
Ka Ri ka jong ngi hi.

2. Ko riew-kyrtong riew-kyrleh
Ko riew-kynrem lyndan,
Ka Ri jongno kane te phi ?
Ka Ri ka jong ngi hi.

3. Ko riew-mut-hok riew-khan-hok
Ko riew donkun donnam,
Ka Ri jongno kane te phi ?
Ka Ri ka jong ngi hi.

4. Ko riew-kheiñ-kur riew-kheiñ-kha,
Ko riew-tip-briew tip-Blei,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

5. Ko riew-longmei riew-longpa,
Ko riew don khun don kti,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

6· Ko riew-longñi riew-longkong
Riew don para pyrsa,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

7. Ko riew don niam don rukom,
Don riti ha ka hok,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

8. Ko riew saiñ-kur saiñ-kha,
Ko nongphira sharai,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

9. Ko riew-saiñ muluk jaka,
Ko riew-rangbah khla wait,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

10. Ko riew-bishar riew-synshar,
Ko riew don buit don bor,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

11. Ko myntri ko korbari,
Ko syiem patsha jong ngi,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

12. Ko riew don akor hormot,
Ko riew da mut da khan,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

13. Ko riew shisha don tynrai,
Ba neh ha la ka hok,
Ka Ri jongno kane te phi?
Ka Ri ka jong ngi hi.

Nalak Singh Iangblah.

Jingkylli

1. Batai bad ai ki ktien kynnoh jong kine ki ktien harum.

riew tynmen, samla, kyrtong, kynrem, mut, don-kam, kheiñ-kur, tip-briew, long-mei, ñi, don-niam, muluk, akor.

Wat khmih ia kaba sniew
Wat sngap ia kaba sniew.
Wat kren ia kaba sniew.